

86ste vergadering

Woensdag 31 augustus 1994

Aanvang 10.15 uur

Voorzitter: Deetman

Tegenwoordig zijn 143 leden, te weten:

Adelmond, Aiking-van Wageningen, Apostolou, Van Ardenne-van der Hoeven, Augusteijn-Esser, Bakker, Ter Beek, Beinema, Van den Berg, Biesheuvel, Bijleveld-Schouten, Blauw, Blauw, Bolkestein, Van den Bos, Van Boxtel, Brinkman, Bukman, M.M. van der Burg, V.A.M. van der Burg, Buurmeijer, Van de Camp, Cherribi, De Cloe, Cornielje, Crone, Dankers, Dees, Deetman, Van Dijke, Dijksma, Dijksman, Dittrich, Van den Doel, Doelman-Pel, Duivesteijn, Van Erp, Esselink, Essers, Fermina, Gabor, Van Gelder, Van Gijzel, Giskes, De Graaf, Groenman, Van Heemskerck Pillis-Duvekot, Van Heemst, Heerma, Van der Heijden, Hendriks, Hessing, Hillen, Hirsch Ballin, Hoekema, Van der Hoeven, Van Hoof, Hoogervorst, De Hoop Scheffer, Houda, Huys, Janmaat, Jorritsma-van Oosten, Kalsbeek-Jasperse, H.G.J. Kamp, M.M.H. Kamp, Keur, Klein Molekamp, Koekkoek, De Koning, De Korte, Korthals, Kosto, Lambrechts, Lansink, Leerkes, Leers, Liemburg, Lilipaly, Van der Linden, Marijnissen, Mateman, Middel, Van Middelkoop, Van Nieuwenhoven, Nijpels-Hezemans, Noorman-den Uyl, Oedayraj Singh Varma, Oudkerk, Van Oven, Van der Ploeg, Poppe, Rabbae, Reitsma, Remkes, Van Rey, Van 't Riet, Rijpstra, Roethof, Van Rooy, Rosenmöller, Rouvoet, Scheltema-de Nie, Schimmel, Schutte, Schuurman, Sipkes, Smits, Stoutendijk-van Appeldoorn, Stellingwerf, Sterk, Van der Stoel, Terpstra, Van Traa, Ter Veer, Te Veldhuis, Verbugt, Verhagen, Verkerk, Versnel-Schmitz, Verspaget, Van der Vlies, Van Vliet, H. Vos, M.B.

Vos, O.P.G. Vos, Voûte-Droste, Vreeman, B.M. de Vries, J.M. de Vries, Wallage, Van Walsem, Van Waning, Weisglas, Van Wingerden, Wolffensperger, Wolters, Woltjer, Ybema, Van Zijl, Zijlstra, Zonneveld en Van Zuijnen,

en de heren Kok, minister-president, minister van Algemene Zaken, Dijkstal, vice-minister-president, minister van Binnenlandse Zaken, Van Mierlo, vice-minister-president, minister van Buitenlandse Zaken, mevrouw Sorgdrager, minister van Justitie, de heren Ritzen, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Zalm, minister van Financiën, Voorhoeve, minister van Defensie, mevrouw De Boer, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, mevrouw Jorritsma-Lebbink, minister van Verkeer en Waterstaat, de heren Wijers, minister van Economische Zaken, Van Aartsen, minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Melkert, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, mevrouw Borst-Eilers, minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de heren Pronk, minister voor Ontwikkelings-samenwerking, Kohnstamm, staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, mevrouw Van de Vondervoort, staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, de heer Patijn, staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, mevrouw Schmitz, staatssecretaris van Justitie, mevrouw Netelenbos, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, de heren Nuis, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Vermeend, staatssecretaris van Financiën, Gmelich Meijling, staatssecretaris van Defensie, Tommel, staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke

Ordening en Milieubeheer, mevrouw Van Dok-van Weele, staatssecretaris van Economische Zaken, de heer Linschoten, staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, en mevrouw Terpstra, staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

□

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Vliegenthart, wegens bezigheden elders, ook morgen;

Boogaard, wegens familieomstandigheden, voor onbepaalde tijd;

Van Gelder, Van Traa en Verspaget, wegens bezigheden elders, alleen voor de avondvergadering.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**: Ik geef het woord aan de minister-president, voor het afleggen van de regeringsverklaring.

Aan de orde is het afleggen van de **regeringsverklaring**.

De **voorzitter**: Het woord is aan de minister-president.

□

Minister **Kok**: Mijnheer de voorzitter! Bij de aanvang van deze regeringsverklaring richt ik graag een bijzonder woord van dank aan het vorige kabinet, het derde kabinet-Lubbers, voor de grote inspanningen die het heeft verricht. Van dat kabinet mocht ik als minister van Financiën

deel uitmaken. In die functie moest ik vaak de aanzegger zijn van minder opwekkend nieuws, dat het bestaan van dat kabinet er niet altijd gemakkelijker op maakte. Het nieuwe kabinet zal in de toekomst wellicht onder een wat gunstiger economisch gesternte kunnen voortbouwen op wat in die bijna vijf jaren is bereikt en behouden. Met overtuiging dank ik vandaag de ministers en staatssecretarissen van het vorige kabinet – als ik het wat persoonlijker mag zeggen: mijn collega's van toen – voor hun inzet en incasseringsvermogen. Dat geldt zeer in het bijzonder voor mijn ambtsvoorganger, de heer Lubbers. Hij verdient het, hier te worden bedankt voor twaalf jaar vervulling van het minister-presidentschap, waarbij niet alleen zijn werklust en dossierkennis, zijn talent, zijn wil om compromissen te bedenken en te sluiten en zijn terecht soms nauwelijks onderdrukt ongeduld, maar vooral zijn reserve-loze toewijding aan de vervulling van zijn ambt, ook in dit huis, met nadruk moeten worden genoemd. Onze grote erkentelijkheid daarvoor breng ik graag tot uitdrukking.

(Applaus)

Minister **Kok**: Mijnheer de voorzitter! De uitslag van de verkiezingen van 3 mei jl. heeft grote en ongekende verschuivingen en veranderingen in ons politieke landschap laten zien, met als uitkomst vier partijen die qua grootte minder verschilden dan gebruikelijk was en die geen van alle samenwerking met elkaar op beleidsinhoudelijke gronden uitsloten. Op grond van de informatieronde van de heer Tjeenk Willink is bij voorrang de mogelijkheid van een kabinet van Partij van de Arbeid, VVD en D66 onderzocht. Op die periode zal ik op dit moment niet verder ingaan. Hierover heeft in deze Kamer destijds met alle betrokkenen een informatieve gedachtenwisseling plaatsgevonden. Uiteraard ging het toen niet om het afleggen van verantwoording. Dat gebeurt nu. Door de aanvaarding van mijn formatieopdracht neem ik het gehele formatieproces voor mijn verantwoording.

In dit kader past het om andere informateurs – de heer Tjeenk Willink twee maal en de heren Van Aardenne, Vis en De Vries – ook vanaf deze plaats bijzonder dank te zeggen voor al het werk dat

uiteindelijk, zij het met een hink-stap-sprong, de totstandkoming van dit kabinet heeft mogelijk gemaakt. Hoewel de weg niet rechtuit naar het eindresultaat leidde, is het mogelijk gebleken – en dat geeft mij met het oog op de bestuurlijke verhoudingen voldoende – tot een kabinet te komen dat mag verwachten, een vruchtbare samenwerking met deze Kamer te hebben. Het is een kabinet dat niet is ontstaan uit de behoefte om zich tegen anderen af te zetten, maar dat zijn basis ontleent aan datgene wat, gegeven de uitslag van de verkiezingen, de beste uitkomst leek te bieden. Kortom, een gewoon parlementair meerderheidskabinet. In politieke zin is de samenstelling van het kabinet wél bijzonder. Sinds de invoering van het algemeen kiesrecht, nu driekwart eeuw geleden, hebben aan elk kabinet steeds tot een of meer christen-democratische partijen behorende ministers deelgenomen. Men moet voorts tot de jaren van net na de Tweede Wereldoorlog teruggaan om sociaal-democratische en liberale ministers in één kabinet te zien optreden. Dat is even wennen. Het geeft ook interessante nieuwe accenten aan het beleid. Maar vanuit de beste tradities van de samenstellende delen van dit kabinet is de inzet en de instelling van de nu aangetreden om er zoveel mogelijk voor iedereen te zijn.

Mijnheer de voorzitter! De wereld waarin het kabinet zijn opwachting maakt, is er niet overzichtelijker op geworden. De golven gaan hoog. Ons schip is klein, al kan het tegen een stootje. Dat geldt als wij op de positie van Nederland in de wereld letten en dat geldt nog sterker als wij zien hoe de wereld in Nederland doordringt, hoe verandering op elk gebied de oude grenzen overschrijdt en diep ingrijpt in het leven van mensen. Deze situatie stelt overheid en burgers voor een dubbele opgave. Om het tempo te kunnen bijhouden, is vindingrijkheid nodig van mondige, weerbare burgers die verantwoordelijkheid nemen voor eigen keuzen, naast een overheid die ruimte biedt aan die economische, sociale en culturele ondernemingslust en daartoe stappen terug doet in de lasten en de regels die zij oplegt en ook in zekerheden die zij verschaft. Dat is de ene kant. De andere kant is dat bij zoveel individuele vernieuwingsdrang het cement uit de samenleving dreigt

weg te vallen. Wij moeten de band met het verleden vasthouden en de band met elkaar: de weerbaren met de kwetsbaren. Er moet aandacht zijn voor continuïteit, voor saamhorigheid, voor solidariteit. Om als samenleving verder te komen, zullen wij een balans moeten vinden tussen die twee vereisten. Zij zijn niet zo tegenstrijdig als op het eerste gezicht lijkt, al zit er zeker spanning tussen. Om die spanning binnen de perken te houden, is het noodzakelijk dat burgers de publieke zaak weer meer zien als hun eigen zaak, dat de overheid zich openstelt voor de burgers en uitdrukkelijk ook wordt ervaren als van de burgers.

De internationale omgeving van Nederland is in de afgelopen vijf jaar fundamenteel gewijzigd. De aardverschuiving in de internationale verhoudingen is nog niet tot stilstand gekomen. Een groeiend aantal bloedige burgeroorlogen biedt de aanblik van een wereld in geschil. Aan de gevolgen daarvan kan een open samenleving als de Nederlandse zich steeds minder onttrekken. Wij kiezen dus voor een actieve opstelling. Nederland is mede verantwoordelijk voor vrede, voor veiligheid in de wereld. De structuur van de wereldeconomie verandert ingrijpend. Nieuwe markten worden ontsloten. Nieuwe concurrenten vinden toegang tot onze markten. En wij kunnen en willen ons van die ontwikkelingen niet afschermen. Integendeel, de met succes afgesloten onderhandelingen in het kader van de GATT zullen onze economie nog inniger met de wereldmarkt verstrengelen. Dat biedt nieuwe kansen, maar er zijn ook bedreigingen. Ons land zal sterk genoeg moeten zijn om in Europa tot de kopgroep te blijven behoren. Dat stelt hoge eisen aan het aanpassingsvermogen van ons allen, ook van onze industriële en agrarische bedrijven en van de financiële wereld. Het beleid zal hierop zijn afgestemd. Voor een blijvend sterke positie in Europa is een geloofwaardig en solide beheer van overheidsfinanciën noodzakelijk. Zo kan een vitale publieke sector borg staan voor kwaliteit en zekerheid, ook op langere termijn. Het belang van voortgezette en strakke beheersing van de overheidsuitgaven is onomstreden. De werkgelegenheid is gebaat bij een lagere druk van de collectieve lasten. De rentelasten leggen nog steeds een te groot

beslag op de rijksbegroting. De deelname aan de Economische en Monetaire Unie maakt een verdere verlaging van het financieringstekort noodzakelijk en nieuwe beleidsprioriteiten vragen om financiële ruimte.

Mijnheer de voorzitter! In onze samenleving doen zich grote sociale veranderingen voor. Deze stellen soms nieuwe eisen aan ons vermogen om aan alle burgers in voldoende mate kansen te bieden, om alle burgers aan te spreken op het dragen van eigen verantwoordelijkheid en om alle burgers evenwichtig te laten delen in de groei van de welvaart. De samenstelling van onze bevolking verandert. De toenemende vergrijzing nodigt uit tot meer arbeidsparticipatie van oudere werknemers dan waaraan wij nu zijn gewend, maar ook tot geleidelijk ruimere individuele keuzemogelijkheden om voor en na het 65ste jaar minder te gaan werken. Ouderen hebben recht op erkenning als *volwaardige deelnemers aan alle onderdelen van het maatschappelijk proces*. Voldoende aandacht voor ouderenvoorzieningen en een gewaarborgde financiering van de AOW, ook voor de lange termijn, zullen vooropstaan.

De opvang en de toelating van asielzoekers en de integratie van minderheden vragen om extra inspanningen. Een spoedige inburgering van asielgerechtigden en van nieuwkomers uit minderheidsgroepen als gevolg van gezinshereniging en gezinsvorming is een maatschappelijke noodzaak die van alle betrokkenen een grote inzet vraagt. Arbeidsdeelname is een van de meest directe wegen naar maatschappelijke integratie. De regering zal hier met kracht aan werken, met bijzondere aandacht voor jongeren. Racisme, discriminatie en vooroordeel zullen in uiting en oorzaak worden bestreden.

Een veel te grote groep mensen is langdurig op een werkloosheidsuitkering aangewezen. Uitzichtloos isolement en maatschappelijke desintegratie zijn daarvan vaak het gevolg. Vooral in stedelijke gebieden trekt dat diepe sporen. De regering wil zich daar niet bij neerleggen. Zij wil de basis leggen voor een groeiend aantal banen in de marktsector. Daarnaast is er veel nuttig werk te doen elders in onze samenleving: in de zorg, het openbaar toezicht, de veiligheid, de

kinderopvang, de hulpverlening aan ouderen. Door tienduizenden werklozen daarvoor in te zetten, kan de kwaliteit van de dienstverlening verbeteren en wordt aan mensen die zich afgeschreven voelen weer een toekomst geboden. Het beleid van sociale vernieuwing wordt met kracht voortgezet. Dat beleid zal in de eerste plaats behulpzaam zijn, gericht op het scheppen van kansen voor een zinvol bestaan, en alleen dwingend of repressief waar dat nodig is.

Het tegengaan en bestrijden van onveiligheid vraagt inspanningen van overheid en burgers. De toename van de criminaliteit is de laatste jaren te groot geweest. De gevoelens van onveiligheid van burgers thuis, op straat of elders mogen niemand onverschillig laten. Het is hoogst urgent de veiligheid en de rechtshandhaving, een kerntaak van de overheid, beter inhoud te geven. Overheid, burgers, organisaties en bedrijven hebben hier *gezamenlijke verantwoordelijkheden* voor een integraal veiligheidsbeleid. Een actieve inzet van alle betrokkenen is de beste waarborg voor resultaat.

De komende jaren zal stellig een zekere spanning voelbaar blijven tussen het streven naar emancipatie en individualisering en tegelijkertijd de wijze waarop bestaande regelingen in de samenleving hun grondslag hebben gekregen. Dat is onvermijdelijk. Ik denk aan flexibiliteit in arbeidspatronen, verlofregelingen, kinderopvang en het kostwinnerselement in sociale en fiscale regelingen. Vrouwen zijn bezig hun achterstand op de arbeidsmarkt in te lopen. Samenwoningvormen en leefstijlen worden pluriformer. Opvattingen over mannen- en vrouwenrollen in de samenleving worden minder star. Betaalde en onbetaalde arbeid zijn echter nog onevenredig over mannen en vrouwen verdeeld. De regering wil op dit terrein concrete vorderingen maken. Individualisering en emancipatie zullen geleidelijk verder vorm krijgen zonder dat dit leidt tot grotere sociale ongelijkheid.

Meer mensen aan het werk! Dat is het sleutelwoord voor een succesvolle aanpak van de sociale en maatschappelijke kwesties, waarvan ik er enkele zojuist besprak: betaalbare oudedagsvoorzieningen, inburgering van nieuwkomers, meer eenvoudig werk voor langdurig

werklozen, kwaliteitsverbetering in de zorg en in de veiligheid, meer en beter openbaar toezicht, economische zelfstandigheid voor mannen en vrouwen. De sleutel ligt bij werk, werk en nog eens werk! De graad van inactiviteit van nu veroorzaakt veel te hoge maatschappelijke en financiële kosten. Als wij die vicieuze cirkel niet doorbreken, kost dat concurrentiekracht en banen. Dan erodeert ook het stelsel van sociale bescherming voor wie daar echt op is aangewezen. Daarom zet de regering alles op alles om de arbeidsparticipatie vooral in het onderste segment van de arbeidsmarkt te verruimen. Vandaar het zware accent op de jarenlang vol te houden lastenverlichting, in samenhang met meer flexibiliteit en deregulering. Vandaar de nadruk op structurele versterking van de economie en op moderne infrastructuur. De regering kiest voor in drie opzichten een balans: een balans tussen economische dynamiek en sociale bescherming, een balans tussen het stimuleren van individuele verantwoordelijkheid van burgers en de gemeenschapszin, samenhang en solidariteit en een balans tussen economische modernisering en ecologische duurzaamheid.

Een goede kwaliteit van de leefomgeving is voorwaarde voor een duurzame samenleving. Dat geldt binnen Nederland en dat geldt niet minder daarbuiten. De ruimte voor wonen, werken, voor natuur en infrastructuur zal zo moeten worden ingericht, dat de aantrekkelijkheid en de aantrekkingskracht van ons land zo goed mogelijk worden gewaarborgd. Op alle niveaus zal bij het maken van beleidskeuzes de ecologische invalshoek zwaar meewegen. De maatschappelijke kosten van milieubelastende activiteiten zullen beter in de prijs tot uitdrukking worden gebracht.

Het begrotingsbeleid van de regering is gebaseerd op voorzichtige veronderstellingen ten aanzien van de te verwachten economische groei. Dat is solide, want tegenvalers liggen dan minder voor de hand.

Naar de mate waarin de economische groei zou meevallen en het beleid bijdraagt tot activering, wordt het draagvlak versterkt, het fundament onder samenleving en economie structureel hechter en verloopt de sanering van de overheidsfinanciën sneller.

De keuze voor behoud en kwaliteit van essentiële overheidstaken en voorzieningen en, waar nodig, de versteviging daarvan voor een gelijkmatige inkomensontwikkeling en voor ruimte voor ondersteunende lastenverlichting maakt gerichte maatregelen bijvoorbeeld in de studiefinanciering en in de sfeer van de VUT en de wachtgelden onontkoombaar. Hoe pijnlijk ook, maar niet onredelijk.

De regering rekent het zich tot haar plicht om sober en zorgvuldig met het geld van de belasting- en premiebetaler om te gaan. Het door het vorige kabinet ingezette beleid tot bestrijding van misbruik en oneigenlijk gebruik op het terrein van de belastingen en de sociale zekerheid wordt met kracht voortgezet. Het is essentieel voor onze samenleving, dat het bewustzijn wordt versterkt dat ieder naar vermogen, overeenkomend met zijn of haar wettelijke verplichtingen bijdraagt aan de algemene middelen. Alleen dan blijft een appel op de aanwezige solidariteit – nationaal en internationaal – geloofwaardig en houdbaar. Medeverantwortelijkheid is het cement in een zich individualiserende samenleving.

Mijnheer de voorzitter! Op een aantal punten zal ik hierna nog wat verder ingaan. Nederland blijft zich inspannen voor vrede, veiligheid en voor welvaart in de wereld. Daarmee worden ook Nederlandse belangen en Nederlandse waarden gediend. De Verenigde Naties ontwikkelen – met vallen en opstaan – een betere aanpak van vredeshandhaving en internationale hulpverlening. Dat is de hoofdweg naar de vestiging van een internationale rechtsorde. Het gaat niet alleen om optreden wanneer gewapende conflicten zijn uitgebroken, maar vooral om preventieve actie en het opbouwen van vredesstructuren. De VN doen in steeds sterkere mate een beroep op lidstaten om internationale vredesoperaties mogelijk te maken, met financiële maar ook met militaire middelen. Naar de mate van onze mogelijkheden wil de regering zich daarvoor inspannen.

De regering kiest voor een sterke oriëntatie op Europa. De komende jaren zullen bepalend zijn voor de vormgeving van de Europese samenwerking: de omvang van de Europese Unie – de zogenaamde verbreding – de agenda van feitelijke samenwerking en de wijze waarop

de besluitvorming doeltreffend en democratisch wordt vorm gegeven, de zogenaamde verdieping. Wij komen zowel bij de verbreding als bij de verdieping voor belangrijke beslissingen te staan. Het belang van een stabiele ontwikkeling in Centraal- en Oost-Europa is daarbij een factor van zelfstandige en historische betekenis. Van ons in het welvarende en geïntegreerde West-Europa mag een grote inspanning worden gevraagd om democratische hervormingen daár te versterken. Voor de veiligheid van Europa blijft de NAVO het belangrijkste kader. Daarbinnen dient Europa een grotere eigen verantwoordelijkheid te dragen. Wij zullen sterker dan ooit voeling moeten houden met de ideeën en de belangen van landen waarmee wij nauw verweven zijn, zoals Duitsland en België. Andersom zal er hard aan moeten worden gewerkt om onze Europese partners inzicht in de Nederlandse visie te geven. Goed nabuurschap geldt niet alleen voor regeringen; ook provincies en gemeenten geven in het kader van grensregio's of zogenaamde jumelages steeds weer inhoud aan internationale samenwerking binnen Europa. Hetzelfde geldt voor het bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties, onderwijs, gezondheidszorg, cultuur en onderzoek.

Het wegvallen van de deling van Europa maakt het buitenlands beleid rijker geschakeerd. Tijdens de Koude Oorlog nam de zorg voor onze militaire veiligheid een centrale plaats in onze aandacht in. Nu staan andere onderwerpen op een vergelijkbare manier in het middelpunt: internationale economische samenwerking, hulp bij de opbouw van democratische en pluralistische samenlevingen, bevordering van regionale stabiliteit en bestrijding van chaos, en vergaande samenwerking bij problemen die over de grens heen reiken, zoals milieu, drugs, criminaliteit, bevolkingsgroei, migratie en wereldgezondheid. De weg die de ontwikkelingssamenwerking is ingeslagen, illustreert de nieuwe trend. Naast het stimuleren van ontwikkeling, het bestrijden van armoede en het geven van noodhulp is er voldoende aandacht voor ecologische verduurzaming, voor stabiliteit en vrede, voor democratie en voor mensenrechten. Waar ontwikkelingssamenwerking wordt ingezet bij het bestrijden van

wanorde, raakt zij meer dan ooit aan het buitenlands beleid. Integratie van buitenlands beleid en ontwikkelings-samenwerking zal daarom een van de belangrijkste onderwerpen zijn voor een nadere plaatsbepaling, evenals de prioriteiten daarbinnen en de inzet van financiële middelen. Politiek, economie, rechtsorde, milieu, veiligheid; dat alles zal in onze samenwerking met andere landen en werelddelen nauw met elkaar in verband worden gebracht. De solidariteit met de armsten en met degenen die door geweld en onrecht worden getroffen, kan daardoor worden verstevigd.

De regering is van mening dat de internationale positie van Nederland opnieuw in perspectief moet worden gebracht. Het doel van deze herijking is niet alleen de prioriteiten voor het buitenlands beleid in brede zin opnieuw vast te stellen, maar evenzeer om de instrumenten van internationaal beleid in onderlinge samenhang toe te passen, zowel beleidsmatig en organisatorisch alsook financieel. De minister van Buitenlandse Zaken zal deze herijkingsoperatie coördineren. Het ligt in het voornemen de uitkomsten hiervan in het beleid voor 1996 te verwerken.

In onderlinge samenhang gaat het dan om versterking van de Europese eenwording, bevordering van stabiliteit en ondersteuning van hervormingen in Midden- en Oost-Europa, bijdragen aan internationale activiteiten om wanorde te bestrijden, het verlichten van menselijk lijden en deelneming aan een internationale aanpak van mondiale milieuproblemen. Ook de bevordering van een open systeem van internationale economische betrekkingen waaraan meer en minder ontwikkelde landen op gelijke basis en met gelijke kansen kunnen deelnemen, wordt bij de herijking betrokken. Met zijn sterk internationaal georiënteerd bedrijfsleven zal Nederland, of het nu gaat om handelstromen of internationale investeringen, daar baat bij vinden.

Ook evaluatie van de ontwikkelingssamenwerking zelf zal een onderdeel zijn van deze integrale aanpak. Daar behoort ook een kritische beschouwing bij van de werkwijze te velde. Deze evaluatie is niet alleen nodig om te beoordelen of de kwaliteit en de doelmatigheid van de hulp verbetering kunnen ondergaan, maar ook om de vraag te

beantwoorden of de gewenste groei van de uitgaven voor internationale samenwerking verantwoord is. Een samenhangend beleid ten aanzien van landen, regio's en thema's dient van adequate financiële middelen te zijn voorzien.

De regering wil zich laten leiden door een poging tot een zo realistisch mogelijke inschatting van onze positie ten opzichte van het buitenland.

De regering kiest daarbij tegen afzijdigheid en voor actieve deelname aan het oplossen van internationale problemen, maar zij moet haar beperkingen kennen. Om positieve invloed uit te oefenen, moeten wij ook vrienden maken en ze behouden. Het gezag van Nederland in belangrijke internationale fora spreekt niet vanzelf en moet steeds met een verstandige inbreng worden bevochten en herbevestigd.

De krijgsmacht speelt in de huidige veiligheidssituatie een *cruciale, zij het sterk gewijzigde, rol*. De herstructurering die door het vorige kabinet is ingezet, zal met kracht worden voortgezet. De strijdkrachten dienen goed te zijn toegerust voor hun nieuwe taken. De overgang naar een vrijwilligerskrijgsmacht moet in 1998 zijn voltooid. Door een verantwoorde herstructurering wil de regering bereiken dat het aantrekkelijk blijft, in de Nederlandse krijgsmacht te dienen.

De Prioriteitennota waarin de taken en omvang van de Koninklijke marine, landmacht en luchtmacht zijn uiteengezet, blijft richtsnoer. Natuurlijk is er een spanning ontstaan tussen de in de Prioriteitennota uiteengezette plannen en de beschikbare financiën. Ook van Defensie wordt een bijdrage gevraagd voor het oplossen van de algemene financiële problematiek. Randvoorwaarde is een verantwoorde uitvoering van de Prioriteitennota.

Uitgangspunt van het beleid ten aanzien van de Nederlandse Antillen en Aruba is een blijvende relatie waarbinnen de Caribische delen van het Koninkrijk de eigen verantwoordelijkheid in autonomie moeten kunnen waarmaken, terwijl het Koninkrijk vooral een waarborgfunctie vervult. Zodra de discussie over de toekomstige staatkundige structuur van de Nederlandse Antillen tot conclusies heeft geleid,

kan verder worden gewerkt aan de herziening en de modernisering van de koninkrijksverhoudingen. Voor de regering staat het belang van een democratische bestuursvorm voorop, met waarborgen voor deugdelijk bestuur, openbare verantwoording, rechtshandhaving, een redelijke welvaartsverdeling en ontwikkelingskansen voor de burgers.

Naast voortgezette inspanningen in koninkrijksverband op het terrein van de buitenlandse betrekkingen en de defensie, zal Nederland meewerken aan de verdediging van de Nederlandse Antillen en Aruba tegen criminele invloeden van buiten, onder meer door de oprichting van een gezamenlijke kustwachtorganisatie onder koninkrijksverantwoordelijkheid.

In financiële zin staan de Nederlandse Antillen en Aruba voor de opgave om ingrijpende saneringen door te voeren. De regering is bereid, daarbij te helpen door meer deskundigheid beschikbaar te stellen; begrotingssteun acht zij in dezen geen adequaat instrument. Ook bij het inlopen van grote achterstanden op het gebied van de wetgeving is de regering bereid, Nederlandse deskundigheid beschikbaar te stellen.

De maatschappelijke ontwikkelingen vragen om een wijziging in de omgangsvormen binnen onze open constitutionele verhoudingen. Het gaat om kernpunten in onze parlementaire democratie: politieke vernieuwing, collegiaal bestuur, dualisme en dienstbaarheid aan zelfstandige burgers die hun eigen verantwoordelijkheid zoveel mogelijk zelf kunnen invullen. Besluiten dienen uiteindelijk ook naar hun inhoud in de arena van de openbare wisseling van argumenten tot stand te komen, zonder last en naar eer en geweten.

Dat scheidt een zware verantwoordelijkheid, maar die wordt gedragen en gevoeld door onze traditie van collegiaal bestuur. Collegialiteit wordt gedragen door vertrouwen en een open gedachtenwisseling tussen gelijken. Het nodige vertrouwen is ruimschoots aanwezig binnen het kabinet en ik verwacht dat de onderlinge samenwerking goed zal verlopen. Natuurlijk heeft de minister-president een bijzondere taak om die samenwerking te bevorderen, maar de eenheid van beleid zal vooral tot stand moeten komen in de raad van ministers. Een overeenkomstige houding van goed

vertrouwen en van bereidheid tot samenwerking is nodig tussen de bestuurslagen.

Ook het dualisme vormt een kernpunt van onze benadering. Dualisme houdt in dat parlement en regering in open overleg tot overeenstemming proberen te komen. Het adagium "de regering regeert en het parlement controleert" is uitgangspunt. Een strikte scheiding van de taken van regering en parlement bestaat echter niet, ook al omdat ze te zamen de wetgever vormen.

De regering wil trachten, de burger nadrukkelijker te betrekken bij de publieke zaak. Belangrijke middelen hiervoor zijn:

- de invoering van een correctief referendum;
- onderzoek naar een wijziging van het kiesstelsel;
- vergroting van de invloed van de burger op de politieke machtsvorming.

Een ministeriële commissie zal hiertoe snel aan het werk gaan.

Voortgewerkt zal worden aan de Algemene wet bestuursrecht. Gestart wordt met een Algemene bestuursdienst: op gezette tijden zullen ambtenaren van functie wisselen en ervaring opbouwen bij verschillende departementen. Dat bevordert de samenwerking in het bestuur en voorkomt onnodige bureaucratie.

Om de bestuurskracht te vergroten, wordt de Kaderwet bestuur in verandering uitgevoerd. Er komen wetsvoorstellen voor een stadsprovincie in de regio Rotterdam per 1 januari 1997. Daarna volgen voorstellen voor stadsprovincies in de regio's Amsterdam en Den Haag. Met betrekking tot de overige vier stedelijke gebieden die onder de kaderwet vallen, zullen in de loop van deze kabinetsperiode nadere beslissingen worden genomen.

Naast dit beleid gericht op versterking van het bestuur in de stedelijke gebieden, zal in het gehele land een meer doorzichtig bestuur ontstaan door de afstemming van functionele gebiedsindelingen en samenwerkingsgebieden. De regering is zich er zeer goed van bewust dat ook hier de inzet van de medeoverheden van cruciaal belang is voor het realiseren van centrale doelstellingen van beleid.

Ondertussen zal in het openbaar bestuur het beleid gericht op sociale vernieuwing worden voortgezet. Meer nadruk krijgen de veiligheid op

straat, de ondersteuning van een tolerante samenleving en de leefbaarheid in de steden, waar zich een opeenstapeling van maatschappelijke problemen voordoet; hoewel daarnaast de steden – wij zien het om ons heen – ook grote mogelijkheden bieden. In overleg met de grote steden zal een integraal beleidsprogramma worden ontwikkeld.

Mijnheer de voorzitter! Veiligheid, betrouwbare wetgeving, rechts-handhaving en rechtsstaat zijn kernbegrippen in onze samenleving. Ten diepste gaat het telkens om de verwerkelijking van de grondrechten van burgers, het waarborgen van hun fundamentele vrijheden en de bescherming tegen de aantasting van hun persoon en goed. De wijze waarop overheid en burgers in een gedeelde verantwoordelijkheid daadwerkelijk inhoud weten te geven aan deze begrippen bepaalt in hoge mate de kwaliteit van en het welbevinden in onze samenleving. Deze woorden mogen niet verhullen dat in de werkelijkheid van alledag veel menselijk leed, veel gevoelens van onlust en onveiligheid het leven van tal van burgers beheersen. Dat is de reden dat het kabinet de nadruk wil leggen op de betekenis van het integraal veiligheidsbeleid, in samenwerking met overheden, maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en individuele burgers. Een ieder heeft op dit terrein een verantwoordelijkheid, van het voorkomen tot en met het bestrijden van onveiligheid. Daarvoor is een breed en gezamenlijk offensief nodig. Onveiligheid of criminaliteit – wij weten dat – is nooit geheel uit te bannen, maar beheersing is mogelijk. Daaraan moeten zowel overheid als burgers hun bijdragen leveren. Daarom zullen wij afspraken maken met de lagere overheden over ieders bijdrage aan dat integraal veiligheidsbeleid.

Essentieel is de bijdrage van de politieorganisatie. De komende jaren zal het aantal agenten en politie-surveillanten worden uitgebreid. Dit komt vooral tegemoet aan de behoefte aan meer toezicht in velerlei vorm. Tevens zal worden gewerkt aan een kwalitatieve versterking van de politie.

Brede aandacht zal uitgaan naar de jeugdproblematiek. Als gevolg van werkloosheid, drugsverslaving en vaak een gebrekkige opleiding dreigt de toekomst van te grote groepen jongeren, waaronder velen

met een allochtone achtergrond, verloren te gaan. Een harde kern wordt verantwoordelijk geacht voor het overgrote deel van veel voorkomende en zeer veel overlast en gevoelens van onveiligheid veroorzakende criminaliteit. Een geïntegreerd overheidsbeleid op het gebied van jeugdhulpverlening en jeugdbescherming, samen met een sneller corrigerend strafrechtelijk optreden, is dringend geboden.

De organen en organisaties van rechtshandhaving en criminaliteitsbestrijding zijn voor een doelmatige en doeltreffende taakuitoefening onmisbaar. Dat geldt voor de politie en de gehele rechterlijke organisatie. In verband met zijn sleutelfunctie is een reorganisatie van het openbaar ministerie in lijn met de aanbevelingen van de commissie-Donner zeer gewenst. Een plan van uitvoering zal zo spoedig mogelijk aan de Kamer worden voorgelegd.

De aanpak van de georganiseerde criminaliteit zal worden geïntensiverd. Er komt een landelijk rechteam dat als aparte eenheid zal worden ondergebracht bij het Korps landelijke politiediensten, onder beleidsverantwoordelijkheid van de minister van Justitie. Aan de medebetrokkenheid hierbij van de minister van Binnenlandse Zaken zal nadere uitwerking worden gegeven. Het accent in de werkzaamheden van het landelijk team zal worden gelegd op financiële onderzoeken van misdaadsyndicaten en het afbreken van illegale financiële circuits. Het landelijk team zal in aanvulling op – en uiteraard in goede samenwerking met – de bestaande kernteams functioneren. De rechtsstatelijke aspecten van het optreden tegen georganiseerde criminaliteit zullen nadrukkelijk aandacht krijgen.

De Nederlandse benadering van de drugsproblematiek blijkt relatief succes te hebben, met een streep onder relatief. Wij zullen daarmee doorgaan, maar ook op korte termijn een en ander evalueren en zowel in eigen land als internationaal nagaan of er nieuwe wegen kunnen worden ingeslagen. De bestrijding van de drugsoverlast en van de illegale handel zal met kracht worden voortgezet.

Mijnheer de voorzitter! Het belang van veiligheid en criminaliteitsbestrijding mag niet doen vergeten dat rechtshandhaving wezenlijk veel meer omvat. Ook aan de handhaving

van het recht in geschillen tussen burgers onderling en tussen burgers en overheid zal grote aandacht worden gegeven. De herziening van de rechterlijke organisatie zal worden voortgezet.

Het vreemdelingentoezicht door de politie op degenen die hier illegaal verblijven, zal meer prioriteit krijgen. Het uitzettingsbeleid zal gebaseerd zijn op de aanbevelingen van de commissie-Zeevalking. Diegenen die hier niet mogen verblijven, zullen geen rechten kunnen doen gelden op gemeenschapsvoorzieningen, waarbij om humanitaire redenen uitzonderingen worden gemaakt voor voorzieningen in de gezondheidszorg en het onderwijs. Overeenkomsten voor het terugnemen van illegale vreemdelingen door het land van herkomst zullen worden bevorderd.

Tot de taak van Justitie behoort het ook te beoordelen wie wel en wie niet in aanmerking komt voor toelating tot ons land in verband met een asielaanvraag. Het beleid is erop gericht de behandeling van asielaanvragen sneller af te wikkelen. De sterk gestegen aantallen aanvragen waarmee ons land in de afgelopen jaren werd geconfronteerd, nopen daartoe. Zo kunnen echte vluchtelingen zo snel mogelijk worden toegelaten en een plaats in ons samenleving krijgen. Aan hen die geen goede gronden hebben, wordt dan ook snel duidelijk gemaakt dat zij hier inderdaad geen opvang te verwachten hebben. Nederland zal zo op een evenredige wijze delen in de vluchtelinginstromen die zich op West-Europa richten. Onze inspanningen zullen gericht zijn op het tot stand brengen van een gemeenschappelijk Europees asielbeleid.

De regering wil graag op korte termijn overleg voeren met de Kamer over noodzakelijke wetgeving. Het gaat hier met name om het wetsvoorstel tot invoering van het principe van veilige landen van herkomst, dat bij de Eerste Kamer ligt, en dat van veilige derde landen, dat bij de Tweede Kamer is ingediend. Randvoorwaarde zal blijven dat Nederland zich ruimhartig opstelt bij de toelating van echte vluchtelingen.

Met ingang van 1 maart 1994 is een nieuw rechtsmiddelenstelsel in vreemdelingenzaken van kracht geworden. De ervaringen met dit stelsel vormen onderdeel van een aan beide Kamers toegezegde evaluatie. Het uitgangspunt van de

regering blijft dat de totale procedure zo kort mogelijk moet zijn, maar het stelsel zal ook moeten voldoen aan de eisen van rechtseenheid en rechtsbescherming. Aan de Hoge Raad zal advies worden gevraagd over de wenselijkheid van hoger beroep en, zo ja, over de modaliteiten daarvan. Op basis daarvan kan zo nodig wetgeving tot stand komen.

Mijnheer de voorzitter! Investeren in jonge mensen door henzelf en door de samenleving is de beste strategie voor een goede toekomst. Scholen spelen een steeds belangrijker rol bij het bevorderen van de sociale samenhang en de maatschappelijke integratie. Vooral de integratie van nieuwkomers en immigranten vraagt om extra inspanningen van de scholen. Goed onderwijs draagt door zijn rol bij de bestrijding van achterstanden ook bij aan de versterking van de spankracht van de steden. De grote en de groeiende betekenis van de steden voor het culturele leven zal haar weerslag vinden in het beleid.

De grondslag voor een kennisintensieve samenleving wordt gelegd door krachtig, funderend onderwijs. Daarom heeft de vorming van het jonge kind de eerste prioriteit. In het funderend onderwijs is de afgelopen jaren al veel tot stand gebracht, waarop zal worden voortgebouwd. De scholen krijgen meer vrijheid van handelen bij de uitvoering van primaire onderwijsstaken. De kwaliteit van het leraarschap blijft hoofdzakelijk in het beleid. Omdat de schoolorganisatie meer mogelijkheden krijgt voor een eigen profiel zullen de creativiteit en de professionaliteit van de schoolleiding en de leraar centraal staan.

In het kader van de decentralisatie krijgen de gemeenten een coördinerende rol in het achterstandenbeleid. Het wegnemen van achterstanden zal zo vroeg mogelijk moeten gebeuren, voordat het, letterlijk, te laat is. De gemeenten worden verantwoordelijk voor schoolbegeleidingsdiensten en voor het beheer van de gebouwen van scholen voor basisonderwijs en algemeen voortgezet onderwijs. De bestuurlijke vormgeving van de samenwerkingschool wordt wettelijk geregeld. Langs deze weg komen er betere mogelijkheden om in kleine gemeenschappen een onderwijsvoorziening in stand te houden.

In het voortgezet onderwijs zijn scholen bezig met de invoering van de basisvorming in de eerste fase.

De veranderingen in de tweede fase moeten leiden tot een betere aansluiting van het eindexamen HAVO en VWO alsook van het MBO op het hoger onderwijs. Voor het MBO gaat het daarbij om de aansluiting met vergelijkbare studierichtingen in het hoger beroepsonderwijs. De versterking van de praktijkcomponent van de opleiding staat daarin centraal. Om die te laten slagen, is het noodzakelijk dat ook het bedrijfsleven opleidingsplaatsen beschikbaar stelt. Ter stimulering worden maatregelen genomen om de kosten van arbeid te verlagen, met name in combinatie met het volgen van een opleiding. In het belang van de herkenbaarheid van dit onderwijs komt er zo spoedig mogelijk één loket voor de regio via de zogenaamde regionale opleidingscentra.

Bij het voorgenomen beleid met betrekking tot het hoger onderwijs en de studiefinanciering wordt uitgegaan van de grondgedachte die ook herkenbaar is bij de sociale zekerheid en de volksgezondheid: een steeds groeiend financieel beslag maakt heroverweging van stelsels nodig.

Op de langere termijn zal de voorziene differentiatie in duur en aard van de opleidingen in het hoger onderwijs leiden tot een doelmatiger aanwending van middelen, niet zozeer doordat er minder studenten worden toegelaten, maar veeleer door een reductie in de gemiddelde studieduur. De sterke toename van de aantallen studenten in het hoger onderwijs is gepaard gegaan met een begrijpelijkerwijze steeds grotere behoefte aan differentiatie. Die behoefte komt voort zowel uit ambities en talenten van studeren, alsook uit de maatschappelijke behoefte aan hogeropgeleiden. Uitgangspunt van het stelsel dat ons voor ogen staat, is de toegankelijkheid overeenkomstig ieders aanleg. Toekomstige studenten zullen soms meer, soms minder jaren, maar gemiddeld korter dan nu gebruik maken van het door de overheid bekostigde onderwijs. Dat zal vanzelfsprekend het uiterste vragen van de betrokken studenten, de universiteiten en de hogescholen.

De volgende elementen zullen daarbij een plaats moeten krijgen: de begrippen variëteit in de hogere opleidingen en de daaruit voortvloeiende differentiatie tussen de opleidingen die gemeengoed zijn

geworden, de behoefte aan selectiviteit in combinatie met meer variëteit, het eigen-meesterschap van de instellingen van hoger onderwijs waarvan gebleken is dat het een goede en solide basis biedt voor onderwijs van een degelijke kwaliteit en ten slotte de succesvolle afstemming die tussen ons hoger onderwijs en dat van de ons omringende landen ontwikkeld is.

In de studiefinanciering zijn in aansluiting op maatregelen van het vorige kabinet verdere versoeringen nodig. De toegankelijkheid zal worden gewaarborgd. Met ingang van augustus 1995 zal voor nieuwe studenten in het hoger onderwijs een prestatiebeurs worden ingevoerd. Deze prestatiebeurs wordt verstrekt voor een periode gelijk aan de cursusduur. Door middel van het auditorenfonds zullen voorkomende knelpunten worden opgelost.

De vorming van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen geeft een impuls aan de culturele educatie, zowel binnen het onderwijs als daarbuiten. Wetenschap en cultuur kunnen veel van elkaar leren over de condities die moeten worden gecreëerd om tot uitzonderlijke prestaties te komen. Het kunstsonderwijs zal beter worden afgestemd op de mogelijkheden voor geschoold kunstzinnig talent in de toekomst.

De regering heeft het voornemen, het succes van het Deltaplan cultuurbehoud voort te zetten en daaraan een vervolg te geven voor het onroerend erfgoed, in het bijzonder de Monumentenzorg.

Bij omroepbeleid moet voorwaarden scheppen voor een sterke, herkenbare publieke omroep, maar ook ruimte bieden aan vormen van commerciële omroep. De tijdsduur van de concessies wordt beperkt tot vijf jaar. Op weg daarheen zal een begaanbare weg naar de toekomst worden uitgezet.

Het sociaal en cultureel beleid op terreinen zoals vrijwilligerswerk, vormingswerk, sociaal-cultureel werk en homo-lesbisch emancipatiebeleid zal een bijdrage leveren aan de versterking van de sociale cohesie in onze samenleving. De regering wil de beleidsinspanningen op deze terreinen richten op sterkere sociale verbanden, met name in de stedelijke gebieden.

Het beleid tot vervuiming van de kinderopvang wordt voortgezet. Met sociale partners zal worden overlegd

over een toename van het aantal bedrijfsplaatsen in de kinderopvang. De regering zal voorzieningen treffen voor een ruimere inzet van met name jeugdige werklozen.

De regering schat de betekenis van de sport in de samenleving hoog. Ik noem niet alleen de topsport maar ook de mogelijkheden die de sportbeoefening biedt om vrijwel alle maatschappelijke groeperingen te bereiken. Er zal worden gestreefd naar een verdieping van de functie van de sport voor gehandicapten, voor bijzondere groepen in de grote steden, maar ook voor ouderen die nog vitaal zijn. Er is dus hoop!

Het gehandicaptenbeleid is gericht op het in stand houden van een zorgaanbod voor hen die daarin zelf onvoldoende kunnen voorzien. Het kernpunt daarbij is de gehandicapte zoveel mogelijk zelfstandig te laten zijn en ook hem of haar de zekerheid te geven dat alles wordt gedaan om hen zo goed mogelijk aan de samenleving te laten deelnemen.

De aanbevelingen van de commissie-Welschen voor de ouderenzorg zullen in hoofdlijnen worden gevolgd. Belangrijk is het onderbrengen van de zorg in de bejaardenoorden in de Algemene wet bijzondere ziektekosten en het realiseren van betere mogelijkheden voor zorg aan huis. Nog dit najaar zal een plan van aanpak aan de Kamer worden gezonden. De voorgenomen ombuigingen op de bejaardenoorden zijn geschrapt.

Een goede gezondheid staat hoog op de prioriteitenlijst van de burger. De werkers in onze gezondheidszorg leveren kwaliteit, zij kennen verantwoordelijkheidsbesef en zij zijn toegewijd in hun werk. Die toewijding geldt ook het omgaan met morele dilemma's in de zorg. Nieuwe ontwikkelingen en het vergrijzen van de bevolking zullen de vraag naar zorg de komende jaren doen stijgen. De medisch-technologische mogelijkheden nemen toe en daarmee de wensen. Maar de middelen blijven schaars. Daarom zullen de effectiviteit van medisch handelen en ook van hulpmiddelen voortdurend moeten worden getoetst in het kader van de zogenaamde medical technology assessment. Ik loof een hoofdprijs uit voor een Nederlandse vertaling! Het is verheugend dat juist op dit gebied een Europese samenwerking op

gang begint te komen. De regering wil dit proces stimuleren.

Mijnheer de voorzitter! In de afgelopen jaren is veel denkwerk over de zorg verricht, en meer dan dat. Gemeenschappelijke noemer is de overtuiging dat er een heroriëntatie moet komen, een heroriëntatie waarbij de collectieve verantwoordelijkheid en de eigen verantwoordelijkheid van burgers, van aanbieders en van verzekeraars elk afzonderlijk en in samenhang worden herijkt.

De overheid blijft er verantwoordelijk voor, het stelsel zo in te richten dat noodzakelijke zorg voor een ieder beschikbaar blijft. Dus moet worden gekozen welke zorg wettelijk gegarandeerd moet worden en welke zorg daarbuiten valt. Dit zal worden vorm gegeven door de particuliere ziektekostenverzekering en de ziekenfondsverzekering stapsgewijs naar elkaar toe te brengen, naar elkaar te laten toe groeien. Hierin passen de aangekondigde stappen tot verkleining van het verplichte ziekenfondspakket en de voorbereiding van de introductie van een verplicht eigen risico per hoofdverzekerde in de Ziekenfondswet. Dat eigen risico vervangt een aantal bestaande eigen bijdragen. Het beleid krijgt verder vorm door de beperking van de Algemene wet bijzondere ziektekosten tot onder andere onverzekerbare risico's en langdurige zorg.

Grote aandacht zal blijven uitgaan naar een beheerste ontwikkeling van de kosten. Daarmee staat of valt de mate waarin recht zal kunnen worden gedaan aan belangrijke prioriteiten in het beleid. Een nader oordeel over de ruimte voor de jaarlijkse volumegroei zal worden gebaseerd op de uitkomsten van een strak volume- en kostenbeheersingsprogramma.

In de complexe sector van de volksgezondheid is een toenemende verantwoordelijkheid van aanbieders en verzekeraars onontkoombaar. Niet alleen het aanbod van zorg moet zuinig en zinnig zijn, maar dat geldt ook voor de vraag. De burger moet alleen een beroep op het zorgsysteem doen als dat echt nodig is. Zulk verantwoordelijk consumentengedrag zal worden aangemoedigd door een eigen risico in de ziektekostenverzekering. De regering beoogt het kader voor de bestuurlijke en wetgevende werkzaamheden voor de veranderingen in de verzekerings-

structuur op weg naar convergentie, alsmede het programma voor volume- en kostenbeheersing dit najaar tijdig aan de Kamer aan te bieden.

Medisch-technologische ontwikkelingen plaatsen ons ook voor morele dilemma's. De afgelopen jaren hebben discussies plaatsgehad over onder andere orgaandonatie, experimenten met embryo's en medische beslissingen rond het levenseinde. Via zulke discussies verkennen wij de grenzen van de geneeskunde die wij in onze pluriforme samenleving wensen. De regering zal die discussie blijven stimuleren en de conclusies waar nodig in adequate regelgeving laten neerslaan.

Nederland heeft van oudsher moeten woekeren met de beschikbare ruimte. Een samenhangend beleid op de terreinen van ruimtelijke ordening, verkeer en vervoer, natuur en milieu heeft ertoe bijgedragen dat ons land, ondanks de grote bevolkingsdruk, over een kwalitatief goede leefomgeving beschikt. Het Rijk bepaalt zich in zijn beleid tot de hoofdkeuzen. De concrete invulling en uitvoering liggen in handen van de andere overheden. Deze lijn zal worden voortgezet. In de sfeer van de hoofdkeuzen staat de regering voor de actualisering van de Vierde nota ruimtelijke ordening. Door de individualisering, gezinsverdunding, instroom van migranten en de sneller dan verwachte groei van de bevolking is de ruimtebehoefte voor wonen en werken groter dan waarmee is gerekend. Dat noopt tot een snelle afronding van de onderhandelingen over nieuwe bouwlocaties. Voorts zal worden gekeken naar de mogelijkheid van slagvaardiger procedures. Gedacht wordt aan een gecoördineerde plannen vergunningenprocedure voor een beperkt aantal projecten die aan de Kamer worden voorgelegd.

Het budget voor de sociale woningbouw zal de komende vier jaar zodanig worden verhoogd dat 15.000 woningen extra gebouwd kunnen worden. De volkshuisvesting zal in het teken staan van de eigen verantwoordelijkheid van burgers en instellingen. De individuele huursubsidie zal blijven bestaan als vangnet voor degenen die dat nodig hebben. Daarin past onderzoek naar vereenvoudiging en de mogelijkheid tot decentralisatie van de individuele huursubsidie. Het stadsvernieuings-

beleid zal conform de voornemens worden uitgevoerd.

Het milieubeleid blijft een eigen belangrijke bijdrage leveren aan een gezonde en duurzame leefomgeving. Door de Nationale milieubeleidsplannen 1 en 2 is het milieubeleid geleidelijk een vanzelfsprekend onderdeel geworden van het totale overheidsbeleid. Burgers en bedrijfsleven voelen zich erbij betrokken. Deze lijn wordt door de regering vastgehouden. Met het oog op effectiviteit en acceptatie zal het milieubeleid gericht zijn op uitvoering en handhaving. Milieuproblemen van mondiale aard vragen om een mondiale aanpak. Dit vereist samenwerking met andere landen, in het bijzonder in de Europese Unie en de Wereld Handelsorganisatie.

Problemen als het klimaat vragen om inzet van soms verstrekkende instrumenten. De kleinverbruikersheffing op energie is er één van. Zij zal een bijdrage leveren aan de doelstellingen van het milieubeleid en invulling geven aan de lijn van verschuiving van lastendruk op arbeid naar milieubelastende activiteiten. Dat geeft aan dat een krachtig milieubeleid niet vereenzelvigd mag worden met verhoging van lasten. Ook de positieve effecten op technologische innovatie, op nieuwe economische activiteit en op werkgelegenheid mogen niet worden vergeten.

Beheersing van de mobiliteit is een wezenlijk aspect van het milieubeleid. Aan het beleid om het openbaar vervoer kwalitatief te verbeteren, wordt vastgehouden. Daarvoor is het belangrijk dat het vervoeraanbod goed aansluit op de wensen van de reizigers. De verzelfstandiging van vervoersondernemingen, het bevorderen van de marktwerking en de aanpassing van bestuurlijke en bedrijfsmatige verantwoordelijkheden zijn daarvoor nodig.

Een gezonde en gevarieerde natuur behoort tot een kwalitatief goede leefomgeving. De overheid heeft ter zake van de natuurlijke omgeving een in de Grondwet verankerde zorgplicht. Het Natuurbeleidsplan geeft hieraan invulling, onder andere door het met elkaar verbinden van natuurgebieden tot *grotere gehelen en het opnieuw ontwikkelen van natuurwaarden die verloren zijn gegaan.*

Nederland behoort al jaren tot de landen met relatief hoge exportcijfers en omvangrijke grensoverschrijdende investeringen. Geen enkel ander land van de OESO neemt in beide categorieën een vergelijkbare koppositie in. Deze internationale oriëntatie van Nederland is een niet vanzelfsprekende sterkte.

De keerzijde is echter dat wij dagelijks de internationale concurrentie op alle fronten om ons heen voelen. Dat dwingt tot alertheid en tot voortdurend investeren in samenleving en economie, dus ook in kennisinfrastructuur en wetenschap. De keuzen voor het fundamenteel onderzoek zullen nauwer verbonden moeten worden met vragen uit de maatschappij en uit de ondernemingen. Investeren zullen wij ook in onderwijs en scholing opdat individuele burgers sterker en weerbaarder worden gemaakt en worden gestimuleerd op weg naar zelfstandig ondernemerschap en opdat eigen verantwoordelijkheid wordt bijgebracht in plaats van dat afhankelijkheid wordt gecreëerd. Ruimte zal worden gegeven aan nieuwe initiatieven en minder beschermende en vaak ook betuttelende regels die de ontwikkeling van bedrijvigheid en de ontplooiing van burgers belemmeren en het zo waardevolle midden- en kleinbedrijf belasten met *administratieve rompslomp*. Een ministeriële commissie zal leiding geven aan dit project van deregulering en versterking van marktwerking.

Het midden- en kleinbedrijf is de banenmachine van onze economie. Daar moeten wij het van hebben als wij praten over nieuwe werkgelegenheid. Daarom zal de regering bezien hoe startende bedrijven en individuele burgers ook fiscaal een handje kunnen worden geholpen. Een deel van de voorziene lastenverlichting zal specifiek worden ingezet voor het midden- en kleinbedrijf, ook in de agrarische sector. Zowel om economische redenen als om redenen van behoud van vitale plattelandsgemeenschappen zal voor de land- en tuinbouw meer perspectief moeten ontstaan. De regering wil een actief beleid voor plattelandsvernieuwing voeren. Dat past ook binnen de gezamenlijke voorstellen van het Landbouwschap en van natuurorganisaties. Hoewel de sector zelf verantwoordelijkheid draagt voor het proces van omscha-

keling, zal de overheid dit proces in voorwaardenscheppende zin blijven ondersteunen. Op die manier wil de regering bijdragen aan versterking van particulier ondernemersinitiatief en modernisering van de economische structuur, waar het kan zoveel mogelijk van onderop.

Wij moeten investeren in een leefbare toekomst, niet op zoek naar steeds meer van hetzelfde maar creativiteit en innovatie inzetten voor duurzaamheid en kwaliteit van processen en producten. Daar zit schot in. Milieu is vrijwel steeds een integraal onderdeel van strategische beslissingen van bedrijven en daarbuiten. En zo hoort het! Economische degelijkheid en ecologische duurzaamheid horen stevig in elkaars verlengde te liggen. Technologie is vaak de sleutel tot het in harmonie brengen van die twee. De regering zal proberen die sleutel goed te hanteren. Het ecologisch beleid zal een integraal onderdeel uitmaken van het economisch beleid. In dat kader zal het Fonds economische structuurversterking mede worden gezien. Aan technologie zullen wij in Nederland meer moeten doen. Technologie kan de kwaliteit van de hele samenleving ten goede komen. De aangekondigde intensivering van economische structuurversterkende maatregelen zal daarom mede in versterking van de *technologische infrastructuur* worden gezocht.

De regering is zich bewust van het bijzondere belang van een goede transport- en distributieinfrastructuur voor Nederland. Transport vergt een integrale benadering van alle vervoersvormen. Alleen zo kan Nederland haar economisch sterke positie handhaven. De regering staat een beleid voor waarbij de mainports door goede achterlandverbindingen via het water, over het spoor en de weg aansluiting krijgen op de trans-Europese netwerken. Wij zijn ons daarbij bewust van het feit dat wij ons binnen Europa in concurrentie met andere landen bevinden. Ondersteund door externe deskundigheid zal, op korte termijn, worden nagegaan of er financierbare alternatieven voor de Betuwelijn zijn. Vervolgens zal er in een afweging tussen baten en kosten, milieu en landschap en rekening houdend met andere prioriteiten in de sfeer van de grotere infrastructuur, een definitieve beslissing worden genomen. Binnen

een halfjaar zal de regering het parlement ter zake duidelijkheid geven.

Een eersteklas elektronische infrastructuur is een absolute noodzaak voor de ontwikkeling van nieuwe vormen van dienstverlening en werkgelegenheid. Het bedrijfsleven toont een grote investeringsbereidheid in deze sector. Aan ons de taak om die bereidheid een stapje verder te helpen door het afgeven van een helder signaal door voortvarendheid bij de verdere liberalisering van de telecommunicatie- en mediamarkt en door de noodzakelijke randvoorwaarden op orde te brengen. De dalende trend in het volume-aandeel van de Nederlandse havens ten opzichte van die van de ons omringende landen moet worden omgebogen. Het gaat echter niet alleen om volume, maar ook om de logistieke positie en om toegevoegde waarde. Nederland kan de structurele groei van de luchtvaart niet negeren. Daarom biedt de regering ruimte voor de ontwikkeling van het vliegverkeer binnen verantwoorde randvoorwaarden van economie, veiligheid en milieu. De besluitvorming over Schiphol zal zorgvuldig en voortvarend worden afgerond. Na parlementaire behandeling zal duidelijkheid bestaan over het ontwikkelingsmodel.

Mijnheer de voorzitter! Ik zei het eerder: meer mensen aan het werk. Dat is de sleutel voor de oplossing van veel van de sociale problemen die ons land kent. Centrale opgave voor samenleving en regering is om langs een veelheid van wegen meer werkgelegenheid te creëren. Dat vraagt om economische structuurversterking en meer aandacht voor kwaliteit en kennisinfrastructuur. Dat vraagt eveneens matiging van arbeidskosten, ondersteund door lastenverlichting in met name het onderste segment van de arbeidsmarkt. Er is echter veel meer nodig. Door taakafplitsing en het benutten van de ruimte tussen het wettelijk minimumloon en de laagste CAO-schalen kunnen sociale partners bijdragen aan meer werk. Door CAO's op dit onderdeel niet langer algemeen verbindend te verklaren wordt hieraan kracht bijgezet. In de Wet op het minimumloon zal de mogelijkheid worden opgenomen om voor bepaalde sectoren en voor bepaalde tijd minder dan het minimumloon te betalen om zodoende mensen met onvoldoende

werkervaring er weer bij te trekken. Regelgeving op de arbeidsmarkt zal, waar die in strijd komt met de werkgelegenheidsdoelstelling, steeds kritisch worden herbeoordeeld. Voor reeds langdurig inactieven is in het regeerakkoord de "sociale norm" opgenomen: extra banen voor langdurig werklozen, waarover het kabinet met sociale partners afspraken wil maken. Mensen raken zo weer betrokken bij de samenleving door het uitoefenen van zinvol werk en tevens wordt de kwaliteit van de publieke dienstverlening verbeterd, waar zo'n sterke behoefte aan is.

Bij de behoedzame uitgangspunten met betrekking tot de economische groei en het voorgestelde beleid zullen tussen nu en 1998 ongeveer 350.000 mensen extra aan het werk kunnen gaan. Laten wij hopen dat het er veel meer worden. Dat is nog niet voldoende gelet op de omvang van de inactiviteit en de groei van de beroepsbevolking. Maar het vraagt tegelijkertijd veel van de samenleving, wat eigen inspanningen van burgers, bedrijven en bedrijfstakken betreft, maar ook wat betreft de bereidheid tot inkomensoffers. Te hoge loonstijgingen leiden al snel tot verlies van werkgelegenheid en een verhoging van de inactiviteit met een fatale neerwaartse spiraal. Dat zou weer ten koste gaan van de lastenverlichting die de regering wil realiseren, juist ter ondersteuning van de arbeidskostenmatiging. De lastenverlichting zal steeds zo vorm worden gegeven dat aan de prioriteit voor werkgelegenheid zoveel mogelijk wordt tegemoet gekomen. Daarbij zal een goed evenwicht worden gezocht met de wenselijkheid voor het geheel van de kabinetsperiode koopkrachtverlies zoveel mogelijk te beperken en redelijk evenwichtig te spreiden, rekening houdend met draagkrachtverschillen.

Dit alles legt ook een zware verantwoordelijkheid op de schouders van sociale partners. De Stichting van de arbeid heeft laten blijken prioriteit te geven aan groei en werkgelegenheid. Het kabinet wil niets liever dan daarop inhaken. Het wil dan ook op korte termijn met de sociale partners overleggen over ieders verantwoordelijkheid in de komende jaren en de mogelijkheid om daaraan samen inhoud te geven. De regering beoogt met haar

beleidsinspanningen bij te dragen aan een gematigde ontwikkeling van de arbeidskosten.

Mijnheer de voorzitter! Het systeem van sociale zekerheid wordt verder aangepast aan veranderende maatschappelijke omstandigheden en gewijzigde inzichten. Met betrekking tot de werknemersverzekeringen zijn deze gewijzigde inzichten onder andere aangereikt door de parlementaire enquêtecommissie, de Sociaal-economische raad en de Wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid. Zonder de hoogte en duur van de uitkeringen aan te tasten valt er nog veel te winnen door beleid en uitvoering sterker te richten op een actief volumebeleid. De samenleving moet de zekerheid hebben dat uitkeringen alleen daar terechtkomen waar ze nodig en gerechtvaardigd zijn. Iedereen zal een tastbaar belang moeten krijgen bij het optimaal benutten van mogelijkheden om, waar mogelijk, weer "uit de uitkering" te komen. Het is nodig dat een nieuw evenwicht wordt gevonden in de verdeling van verantwoordelijkheden. Uitgangspunt is hier dat er op z'n minst medeverantwoordelijkheid behoort te liggen op het niveau waar men het ontstaan en voortbestaan van een risico feitelijk kan beïnvloeden. Bij de start van dit kabinet zijn deze inzichten reeds vertaald in beleidsvoornemens. De toegang tot de Werkloosheidswet wordt beperkt en het risico wordt meer bij de bedrijfstak gelegd. Voorts worden privatisering en marktwerking geïntroduceerd in de Ziektewet en premiedifferentiatie en marktwerking in de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering. In de volksverzekeringen worden keuzes gemaakt waarbij wordt ingespeeld op de veranderende maatschappelijke werkelijkheid. Ten aanzien van de kinderbijslag betekent dit meer nadruk op een grotere eigen verantwoordelijkheid. Dat geldt ook voor de Algemene weduwen- en wezenwet en de toeslagen in de Algemene ouderdomswet.

De regering is zich er zeer van bewust dat het daarbij gaat om ingrijpende wijzigingen, maar zij wijst erop dat deze tevens ruimte bieden voor een zo nodige forse vermindering van de lasten op arbeid en bedrijf. De vermindering van uitgaven schept tevens ruimte voor de uitvoering van andere

essentiële overheidstaken. Dit onderdeel van het programma van het kabinet is zonder twijfel essentieel. Daarom is afgesproken dat in de zomer van 1996 systematisch zal worden bezien of de plannen voor de sociale zekerheid in alle opzichten tijdig zullen zijn uitgevoerd, kwantitatief en kwalitatief. Anders zal een open afweging van beleidsopties niet achterwege kunnen blijven.

Deze inspanningen, hoe noodzakelijk ook, geven toch nog onvoldoende antwoord op de vraag hoe wij er voor de langere termijn in kunnen slagen een goede sociale zekerheid vorm te geven. Daarover zal het kabinet grondig nadenken, in het verlengde van de maatregelen die thans worden voorgesteld. De sociale zekerheid zal ook op de langere termijn beter moeten gaan aansluiten op de sociale veranderingen door emancipatie en individualisering. Dat betekent minder collectieve regelingen voor dynamische en zelfstandige mensen. Tegelijkertijd zal de sociale zekerheid moeten blijven bestaan om werknemers van wie meer flexibiliteit wordt verwacht, daartoe in staat te stellen en moet de sociale zekerheid voor mensen voor wie geen andere mogelijkheid open staat, blijvend sociale bescherming bieden.

Vanzelfsprekend is het behoud van voldoende draagvlak voor de financiering van het basispensioen, de AOW, uitgangspunt. Over deze vraagstukken zal de regering zich bij de begroting voor 1997 tot de Kamer richten.

Mijnheer de voorzitter! Nederland herdenkt volgend jaar dat ons land een halve eeuw geleden werd bevrijd. In die halve eeuw hebben zich grote veranderingen voorgedaan: van een leeggeroofd land is een goed toegerust land gemaakt; een berooide bevolking heeft zich opgewerkt tot een welvarende natie waar niemand hoeft te verkommen; een land gekenmerkt door een opvallende mate van solidariteit en gemeenschapszin tussen de mensen onderling. Die verworvenheden zijn niet vanzelfsprekend. Daar is hard voor gewerkt en dat moet zo blijven. Nu de wereldeconomie de afgelopen jaren zoveel meer landen laat zien die echt gaan meetellen, dicht bij huis en ver weg, zal de concurrentie vaak nog scherper worden. We zullen onze ambities op een hoger niveau moeten stellen. We zullen

nieuwe kansen alleen kunnen benutten als we daarvoor toegerust zijn. Niet alleen de kwaliteit van onze producten is belangrijk, ook de prijs. De kosten van inactiviteit die zo zwaar wegen in de kostprijs van de Nederlandse productie, moeten we stap voor stap verminderen. Doen we dat niet, dan dreigen we die sterke positie te verliezen.

Op nog een ander punt heeft zich na de oorlog een opvallende ontwikkeling ten goede voorgedaan. Onze bevolking heeft de gelegenheid gekregen en genomen, op zeer ruime schaal deel te nemen aan vele vormen van onderwijs en ontwikkeling. Ons ontwikkelingspeil is daardoor spectaculair gestegen. Hand in hand daarmee is gegaan een toenemende zeggenschap over en inspraak in zaken die de mensen rechtstreeks raken. Dat stelt hoge eisen aan iedereen die leiding geeft, of het nu is in het bedrijfsleven of in het openbaar bestuur. Met vallen en opstaan is dat besef doorgedrongen, maar er valt op dit punt nog best wat te verbeteren.

Er is helaas ook een kant van onze samenleving waar zich duidelijk een keer ten kwade heeft voltrokken. De veiligheid en de criminaliteit tonen een zorgwekkend beeld. De veelvormigheid ervan stelt de overheid voor grote problemen. Wondermiddelen daartegen zijn niet voorhanden. Ik geef de Kamer echter de verzekering dat de regering niets zal nalaten om het gevoel van onzekerheid dat bij veel mensen hand over hand is toegenomen, terug te dringen. Het zwaarste verwijt dat een overheid kan treffen, is dat zij ernstig zou te kort schieten in de bescherming van mens, van have en van goed. Het kabinet dat zich vandaag aan de Kamer presenteert, wil ernaar streven – ik begrijp dat dit ambitieus kan klinken – het vertrouwen van de burgers in de politiek te versterken. Dat is nodig. Tevens wil het trachten de afstand tussen burger en bestuur te verkleinen. Ook dat is nodig. De regering is bereid om eigen keuzen te maken en zal de eigen verantwoordelijkheid niet schuwen. Zij zal tijdig over die keuzen met de volksvertegenwoordiging overleg voeren.

Een open houding zal er ook zijn ten opzichte van de samenleving, de burgers en de organisaties. Zo kunnen in samenspraak met volksvertegenwoordigers en

samenleving plannen worden bijgesteld en aangepakt als dat wenselijk is. Regeren is onlosmakelijk verbonden met het doorhakken van knopen. Dat brengt met zich mee dat niet iedereen altijd zijn zin kan krijgen. Dit past in een samenleving van burgers die vanuit hun eigen verantwoordelijkheid oordelen en beoordelen en ook op die verantwoordelijkheid worden aangesproken.

Het doeltreffend en het democratisch functioneren van het openbaar bestuur is een eis die de samenleving stelt; een samenleving die recht heeft op een bestuur dat zijn eigen kunnen niet overschat, maar dat zegt wat het doet en doet wat het zegt. Een bestuur dat bereid is in openheid en overleg het noodzakelijke tot stand te brengen. Dat gaan wij doen.

De voorzitter: Vanmiddag om half vier zal het debat naar aanleiding van de zoëven afgelegde regeringsverklaring aanvangen.

De vergadering wordt van 11.27 uur tot 15.30 uur geschorst.

□

De voorzitter: De ingekomen stukken staan op een lijst die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Regeling van werkzaamheden

De voorzitter: Het was reeds lang door velen waargenomen, maar ik stel vast dat met ingang van 18 augustus jl. het lid Heerma de voorzitter van de fractie van het CDA is, sinds 25 augustus het lid Wolffensperger de voorzitter van de fractie van D66 en met ingang van 30 augustus het lid Wallage voorzitter van de fractie van de PvdA.

Aan de orde is het debat over de **regeringsverklaring**.

De beraadslaging wordt geopend.

De **voorzitter**: Ik geef als eerste het woord aan de heer Heerma. Ongetwijfeld zal het menigeen zijn ontgaan, maar desondanks wil ik opmerken dat de heer Heerma, hoe ongelooflijk het ook klinkt, nu zijn maidenspeech in deze Kamer zal houden, maar dan als kamerlid. Hij heeft mij evenwel meegedeeld dat er, gegeven zijn ervaringen aan de andere kant van de tafel, alle redenen is om van het gewoonterecht om niet te interrumperen, af te zien. Hij wil niet uitdagen maar interrupties ook niet uit de weg gaan.

□

De heer **Heerma** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Het 22ste naoorlogse kabinet is een feit. Wij ontvangen hier vandaag in de Kamer een parlementair meerderheidskabinet. Kijken we naar de problemen waar we nationaal en internationaal voor staan, dan stemt deze status van een parlementair meerderheidskabinet, met het oog op de regeerbaarheid van ons land, tot voldoening. Wij complimenteren de heer Kok – ik moet de verschillende rollen uit elkaar houden – als informateur, als formateur en nu ook als minister-president met dit resultaat. PvdA, VVD en D66 nemen de verantwoordelijkheid in politieke zin voor dit kabinet van socialistisch-liberale signatuur.

Hoe dit te beoordelen? De opstelling van de grote politieke partijen, waarbij wat de samenwerking betreft geen blokkades van tevoren waren opgeworpen, maakte meerdere coalities mogelijk. Een ontwikkeling die het CDA toejuicht. Immers, de kunstmatige polarisatie waarbij tegenstellingen onevenredig werden opgeklopt en waarbij PvdA en VVD elkaar over en weer uitsloten, heeft weinig goeds gebracht.

Ons land, onze samenleving, gekenmerkt door een grote verscheidenheid in politiek-maatschappelijk opzicht en qua levensbeschouwing is gebaat bij samenwerking, overigens zonder daarbij onderlinge verschillen te verdoezelen.

Voorzitter! Ik zei al dat meerdere coalities mogelijk waren. De verkiezingsuitslag alsmede de adviezen van politieke partijen leidden tot een onderzoek naar de mogelijkheid van een coalitie van de twee winnaars VVD en D66 met de inmiddels grootste partij, de PvdA, ondanks 12 zetels verlies.

Zoals bekend, heeft ook de CDA-fractie onmiddellijk na 3 mei geadviseerd de mogelijkheden van een meerderheidskabinet van PvdA, VVD en D66 te onderzoeken.

Het kabinet van socialistisch-liberale signatuur is moeizaam tot stand gekomen; door de een vurig bepleit en door de ander met scepsis bejegend. In een soort hink-stap-sprong is de eindstreep gehaald.

Voorzitter! Aangekomen bij deze passage in mijn speech heb ik een probleem. Ik verzeker de Kamer dat noch de heer Kok over mijn schouder heeft meegekeken, noch ik over zijn schouder. Dit belooft wat voor de toekomst, als wij gelijke teksten gaan schrijven. Laten wij afspreken dat ik mij aan de tekst van de oppositie houd en de heer Kok aan zijn tekst.

Ik zei het al: de eindstreep is in een soort hink-stap-sprong gehaald. Een kabinet zonder christen-democraten. Het CDA in een oppositierol. Het CDA heeft deze positie, deze oppositie, niet gekozen. Het CDA was ook nu bereid regeringsverantwoordelijkheid te dragen, zoals dat in het verleden steeds het geval is geweest en zoals dat ook in de toekomst het geval zal blijven.

Vele christen-democraten hebben de afgelopen decennia, te zamen met liberalen en socialisten, met kracht aan de opbouw van ons land gewerkt. Wij staan de komende tijd stil bij het feit dat het een halve eeuw geleden is dat ons land, eerst in het zuiden, bevrijd werd door de geallieerden van terreur en verschrikking. Kijken wij terug op die bijna 50 jaar na de bevrijding, dan is er veel om dankbaar voor te zijn: het samen de schouders zetten onder de wederopbouw van ons land, de ontwikkeling van de welvaart, de uitbouw van de sociale voorzieningen, de eenwording van Europa en de laatste jaren het zoeken naar duurzame kaders van economische, sociale en ecologische ontwikkelingen, alsook inspanningen om de tegenstellingen tussen Oost en West en tussen Noord en Zuid te

verminderen en de versterking van de internationale rechtsorde.

Vele christen-democraten hebben – ik herhaal het – te zamen met socialisten en liberalen hieraan, soms onder niet eenvoudige omstandigheden, hun bijdrage geleverd, hun nek uitgestoken. Zij hebben bijgedragen aan de bestuurskracht van ons land, een bestuurskracht die, ook bij internationale vergelijking, respectabel is. In dit verband past het erkentelijkheid en grote waardering uit te spreken aan het adres van de vorige week afgetreden minister-president Ruud Lubbers. Hij heeft twaalf jaar lang leiding mogen geven aan drie coalitiekabinetten. Begin jaren tachtig een koers uitgezet om het in de decennia daarvoor opgebouwde in ons land niet teloor te laten gaan. Bruggen slaand, nationaal en internationaal, zoekend naar nieuwe, duurzame evenwichten op sociaal, economisch en ecologisch gebied, zoekend naar oplossingen aangaande vraagstukken van vrede en veiligheid. Investerings in de toekomst. Wij zijn Ruud Lubbers veel dank verschuldigd. In hem danken wij ook het gehele kabinet-Lubbers III.

Het CDA heeft deze oppositie niet gekozen. Ik herhaal het. Er is – ik wil daar duidelijk over zijn – gezien de verkiezingsuitslag en gezien de formatie – voor het CDA geen reden om over deze nieuwe rol te kniezen.

Ik noemde de verkiezingsuitslag. Een verkiezingsuitslag die voor de twee vorige regeringspartijen door het grote verlies zeer teleurstellend was. Voor het CDA aanleiding te werken aan een proces, gericht op herstel van vertrouwen van de kiezers op basis van waar het CDA voor staat. Teneinde dit proces tot herstel, versteviging en vernieuwing van de banden met het electoraat niet in de weg te staan, heeft collega Brinkman besloten het fractievoorzitterschap neer te leggen. De CDA-fractie respecteert deze keuze. Wij hechten eraan onze waardering uit te spreken voor zijn inzet en loyaliteit die hij ten dienste van de partij zal blijven stellen.

Wij aanvaarden onze oppositierol, wellicht wat onwennig. De ervaring is niet zo groot. De minister-president heeft daar vanmorgen al op gewezen. Wellicht wil het kabinet ons af en toe een handje helpen. Laat ik het niet al te euforisch

uitdrukken; wij hebben er enig vertrouwen in dat dit zal gebeuren.

Wij zullen trachten met verve deze rol in politiek opzicht handen en voeten te geven. Nu wij geen binding hebben aan het regeerakkoord, is het onze intentie om op basis van het program van uitgangspunten van het CDA en ons verkiezingsprogram als volksvertegenwoordigers de Nederlandse samenleving te dienen.

Ik keer terug naar de formatie. Het kabinet is moeizaam tot stand gekomen in twee onderhandelingsronden met een tussenronde. De minister-president aanvaardt met zijn aantreden de verantwoordelijkheid voor de formatie en legt daarover vandaag en morgen verantwoording af. Het ligt op mijn weg hem enkele vragen te stellen over die hink-stap-sprong-formatie. Het zijn er drie.

Kan de minister-president toelichten waarom er twee rondes nodig waren? Waarom ging het in juni mis? Daardoor ging veel tijd verloren en raakte de begrotingsvoorbereiding in de knel. Wat was er in augustus wel mogelijk dat in mei en juni niet mogelijk was? Er zullen toch andere redenen zijn geweest dan de prima zomer die wij hier gehad hebben?

Kan de minister-president een uiteenzetting geven van zijn overwegingen om op 5 juli, in afwijking van het advies van de heer Tjeenk Willink, de informatieopdracht te aanvaarden?

Minister Kok: Het was op 6 juli.

De heer **Heerma** (CDA): Excuses en dank voor de correctie. Voorzitter, hier begint het al. Ik zal zo doorgaan, overigens op basis van wederkerigheid. Maar ik sta in het krijt.

Wat zijn voor de informateur de doorslaggevende redenen geweest om op vrijdag 29 juli van dit jaar – ik word wat voorzichtiger – uit de alternatieven te kiezen voor deze combinatie? Een nadere uiteenzetting van de minister-president stel ik op prijs.

Uit het regeerakkoord met de titel Keuzes voor de toekomst blijkt ook de moeizame totstandkoming van dit kabinet. Veel is vooruitgeschoven, op een aantal punten zijn geen knopen doorgehakt. Ter illustratie citeer ik willekeurig enkele passages uit het regeerakkoord. "...is het gewenst dat er grondig wordt nagedacht." Dat moet zeker niet verboden worden.

Dit laatste is overigens geen citaat, maar een toevoeging mijnerzijds. "...bezinning..."; "...zal het kabinet zich beraden op maatregelen om het beleid alsnog te doen slagen."; "...een open afweging..."; "...dit kan nadere beleidsreacties mogelijk maken."; "Zo spoedig mogelijk na het aantreden van het kabinet zal een dergelijk kader worden ontworpen." Vanmorgen in de regeringsverklaring is daar tot 1 januari 1996 het buitenlands beleid aan toegevoegd. Wellicht een wat ondeugende vraag: wat gaat de minister van Buitenlandse Zaken in de tussentijd doen? Hij gaat toch niet uitrusten van de vermoedenissen van de formatie in deze zomer? Dat lijkt mij een beetje lang. Ik gun hem overigens van harte zijn welverdiende rust, hem wellicht in het bijzonder, maar daar kom ik nog op.

Voorzitter! Degenen die jarenlang een kabinet van deze politieke signatuur hebben bepleit, hebben immer dit een kabinet van de toekomst genoemd. Kijkend naar wat er allemaal is doorgeschoven – de bloemlezing van zoëven toen ik het regeerakkoord citeerde, kan ik aanmerkelijk verlengen – loopt dit kabinet het risico dat ook te blijven: het kabinet van de toekomst!

In dit verband heb ik een enkele vraag aan twee hoofdrolspelers uit de formatie, de twee hoofdrolspelers, zo moet ik begrijpen, te weten de heren Kok en Bolkestein. Aan de heer Bolkestein vraag ik hoe de afspraken in het regeerakkoord over lastenverlichting en herziening van de sociale zekerheid zich verhouden tot zijn uitspraken in deze Kamer van nog geen elf maanden geleden bij de algemene beschouwingen. Ik citeer enkele uitspraken. "De VVD kiest voor werk boven inkomen. De PvdA stelt inkomen boven werk. De PvdA kiest voor de kilte van een uitkering boven de warmte van een betaalde baan. Een partij als de uwe" – dit werd de heer Wöltgens toegevoegd – "die zo in haar goede bedoelingen is gestikt, heeft al helemaal niet het recht een andere partij moreel de maat te nemen" ... "De PvdA is als geen ander verantwoordelijk voor de 'ellebogenmaatschappij' van de calculerende burger."

Voorzitter! Nu past het mij niet, de heer Bolkestein de maat te nemen. Daarom vraag ik hem, dit zelf eens te doen met het VVD-verkiezingsprogramma als meetlat. Ik denk dat de burger in het land daarin

geïnteresseerd is. Wie is er nu opgeschoven? Waar ligt nu die brug over de kloof, die de heer Bolkestein nog geen jaar geleden signaleerde? Moet die brug soms nog geslagen worden?

Aan de andere hoofdrolspeler, de heer Kok in zijn rol van lijsttrekker van de PvdA, vraag ik op hetzelfde punt hoe de belofte aan de kiezer van "rust op het sociale front" zich verhoudt tot de afspraken in het regeerakkoord.

Voorzitter! Ik sprak hiervoor over de twee hoofdrolspelers tijdens deze formatie, de heren Kok en Bolkestein. Dit opgeroepen beeld – dat overigens niet van mij is – lijkt mij een miskening van de rol en de positie van de heer Van Mierlo in de formatie. Ik heb begrepen dat hij bij de beslissende gesprekken niet bij de heren Kok en Bolkestein aan tafel heeft gezeten. Ik ben niet aanwezig geweest bij de inhoudelijke onderhandelingen en dus onthoud ik mij van een oordeel over de inhoudelijke inbreng van D66. Toch is de opstelling van de heer Van Mierlo beslissend geweest voor de kleur van het kabinet.

De houding van de heer Van Mierlo wordt het beste getypeerd met – althans mij heeft dat beeld niet meer losgelaten – de beroemde uitspraak van Henri Ford dat je elke kleur auto mag kiezen als die maar zwart is; in dit geval paars. De heer Van Mierlo had geen andere kleuren in de aanbieding en dit blokkeerde de afweging van alternatieven. Als het anders is, hoor ik het graag van een van de hoofdrolspelers.

Voorzitter! De conclusies over de formatie. Werd een jongensdroom werkelijkheid, is het meer een gelegenheidscoalitie of toch een verleggenheidscoalitie? Voorzitter! Ik noem drie mogelijkheden zodat elk van de drie partijen van het kabinet de haar passende typering kan kiezen. De tijd zal het leren.

Voorzitter! Ik richt mij nu in het bijzonder tot collega Wolffensperger. Van Dale zegt over paars: naam van een hetzij naar violet (dus veeleer blauw) hetzij naar purper (dus veeleer rood) zwemende kleur. Ik wens mijn collega van D66 erg veel sterkte bij zijn taak inzake de kwaliteitscontrole van de kleursoort. De omschrijving van Van Dale volgend, vraagt dat om veel behendigheid.

Tot slot een vraag over de personele samenstelling van dit

nieuwe kabinet. Ik doel nu niet op de geografische herkomst van de bewindslieden, daar kom ik later op terug. Ik duid op signalen dat nogal wat beoogde kandidaten voor het kabinet niet beschikbaar bleken te zijn. Zijn deze signalen juist? Zo ja, kan de minister-president iets van de achtergronden verklaren? Hadden die achtergronden incidentele redenen die wellicht samenhangen met deze formatie, met deze coalitie? Ik bedoel dit in de meest brede, diepe zin. Of waren er meer structurele aspecten aan verbonden, waar wij wellicht in de toekomst ook rekening mee moeten houden bij het aanzoeken van nieuwe bewindslieden?

Voorzitter! Ik kom bij de beoordeling van het regeerakkoord. Terecht merkt de regering de werkgelegenheid als belangrijkste punt van zorg aan. De CDA-fractie constateert met instemming dat het regeerakkoord als leidende gedachte het herijken van verantwoordelijkheden tussen gemeenschappelijke regelingen en eigen verantwoordelijkheden heeft; nieuwe evenwichten tussen overheid, burgers, bedrijven en sociale partners.

Een aantal voornemens in het kader van deze herijking van verantwoordelijkheden – zoals vermeld in de inleiding van het regeerakkoord – onderschrijft de CDA-fractie. Ik duid op:

- versterking van de ondernemingszin met onder andere minder regelgeving en administratieve druk;
- verruiming van de arbeidsdeelname;
- terugdringen financieringstekort;
- herziening stelsel van sociale zekerheid;
- de sociale samenhang in onze samenleving: de leefbaarheid en de veiligheid op straat.

De uitwerking van deze herijking van verantwoordelijkheden in het regeerakkoord is in een aantal gevallen op termijn gesteld of doorgeschoven. Ik denk daarbij aan de sociale zekerheid, de volksgezondheid, het financieringstekort en – ik begrijp dat sinds vanmorgen – het buitenlands beleid, ontwikkelings samenwerking en defensie. Dat is toch niet gebeurd om het regeerakkoord niet nog omvangrijker te maken?

Een enkele vraag hierover. Het kabinet neemt zich voor, uiterlijk in de zomer van 1996 nadere conclusies te trekken aangaande de toekomst van ons sociaal stelsel, alsook ten aanzien van de tussenstand van de

realisatie van het voorgenomen beleid met betrekking tot de sociale zekerheid. Wat hierbij opvalt, is dat de voorziene herijking in 1996 niet voorzien is van meetpunten. Vandaar mijn vraag aan de minister-president: is de indruk juist, dat meetpunten ontbreken? Betreft het hier afspraken met een open-eindekarakter? Is het een vrije kwestie voor regeringspartijen?

Mijnheer de voorzitter! Een zelfde vraag stel ik de minister-president inzake de besteding en aanwending van eventuele meevallers bij een sterk oplopende economische groei. Het komt mij voor dat ook hier geen keuze wordt gemaakt tussen het terugdringen van het financieringstekort, lastenverlichting, investeringen in de economische structuur of inkomensbeleid. Vraag aan de minister-president: zijn hierover nadere afspraken gemaakt? Gelden hier prioriteiten of ijkpunten of is ook dit een vrije kwestie binnen het kabinet en tussen de regeringspartijen? En wat als deze meevallers – laten wij het allen hopen – zich al zeer snel voordoen?

Het valt op dat de verschillende onderdelen van het regeerakkoord qua uitwerking nogal verschillen. Dat maakt geen evenwichtige indruk. Zo is de aandacht voor de land- en tuinbouw uiterst summier en aanvankelijk afwezig. Wij beschouwen dat als een misser. Wij betreuren het zeer dat deze sector, die van zo grote betekenis is voor onze economie en werkgelegenheid, zo weinig aandacht krijgt; mede gelet op de opgaven waar deze sector voor staat. Mijnheer de voorzitter! De sector van land- en tuinbouw verdient een beter lot. Wij zullen hier nader op terugkomen, onder meer ten aanzien van het verlagen van investeringen ten behoeve van landinrichting en natuurterreinen.

Dat geldt ook voor de plaatsbepaling van Nederland in Europa, alsmede de visie op de ontwikkeling van de Europese Unie. Gezien de grote betekenis van Europa voor Nederland, graag een nadere uiteenzetting van de minister-president.

Dat brengt mij bij de internationale veiligheid. Het kabinet is voornemens, op defensie bijna 1 mld. te bezuinigen en tegelijkertijd vast te houden aan de uitvoering van de Prioriteitennota. Volgens deskundigen, zowel binnen als buiten deze Kamer, gaan beide doelstellingen

niet samen. Een bezuiniging kan niet worden gevonden zonder aantasting van de plannen uit de Prioriteitennota.

De inzet voor vredesoperaties als bijdrage aan de internationale rechtsorde vraagt veel van het personeel. De zorgvuldigheid vereist dat zij kunnen rekenen op voldoende geoefendheid en een goede uitrusting.

Zowel de VVD als D66 heeft in de beloften aan de kiezers in de programma's van dit voorjaar en bij monde van de politieke leiders een andermaal verzekerd dat de financiering van de herstructurering van de krijgsmacht gegarandeerd blijft en dat het defensiebudget niet onder het niveau van de Prioriteitennota mag zakken. Kortom, de kiezer mocht uitgaan van de conclusie dat er van VVD en D66 niet verder bezuinigd mag worden op defensie.

De nieuwe minister van Defensie staan nu twee wegen open. Ik heb begrepen dat hij zich hierover inmiddels al heeft uitgelaten tegenover het personeel. Of het regeerakkoord wordt uitgevoerd, inclusief de bezuinigingen, of de Prioriteitennota wordt uitgevoerd. Aan de regering stel ik nadrukkelijk de vraag: heeft de uitvoering van de Prioriteitennota voorrang? Kan de regering toezeggen dat deze gegarandeerd blijft? Zo nodig overwegen wij op dit punt een uitspraak aan de Kamer voor te leggen.

Dan kom ik bij ontwikkelingssamenwerking. Hierover merkt het regeerakkoord op: "Het streven is erop gericht dit percentage in 1998 te doen stijgen tot 0,9% BNP, zij het dat de herbezinning tot een andere uitkomst kan leiden, waarbij de internationaal overeengekomen norm van 0,7% BNP als bodem blijft gelden".

Het huidige niveau van ontwikkelingssamenwerking ligt ruim boven dit percentage van 0,7% BNP. Kan dit betekenen, zo vragen wij het kabinet, dat er rekening gehouden moet worden met de mogelijkheid van snijden in de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking, oplopend tot zo'n 600 mln., als wij naar de huidige omstandigheden kijken? Afhankelijk van het antwoord overwegen wij ook op dit punt een uitspraak aan de Kamer voor te leggen. Ik dacht even dat er van bepaalde zijde aandrang was tot een interruptie.

Mijnheer de voorzitter! Op meerdere onderwerpen uit het regeerakkoord, waaronder beleidsvoornemens, de maatvoering van de voorgenomen herijking van verantwoordelijkheden, de degelijkheid van de financiële opzet, de maatvoering tussen enerzijds bezuinigingen en anderzijds intensiveringen, zullen wij na kennisname van de rijksbegroting voor 1995 terugkomen bij de algemene politieke en financiële beschouwingen.

In een enkel geval dwingen de voornemens van het kabinet mij er nu bij stil te staan. Dit betreft allereerst een onderdeel uit het bezuinigingspakket sociale zekerheid, namelijk de kinderbijslag. De CDA-fractie is van mening dat deze bezuinigingen op de kinderbijslag buitensporig zijn. Ik wil dat toelichten. Zij zijn buitensporig vanwege de ingreep in de AKW op zichzelf en vanwege het onevenredig grote aandeel van de bezuinigingen op de kinderbijslag in de totale besparingsopbrengst van de sociale zekerheid. Dit is in 1995 zo'n 40% en ook in 1998 een zeer substantieel bedrag, oplopend tot bijna 20% van het totale besparingspakket.

Pijnlijk is ook dat de bezuinigingen bij de kinderbijslag geen extra gunstig arbeidsmarkteffect hebben. Dat was toch de inzet bij de herijking van verantwoordelijkheden in de sociale zekerheid? De aanleiding kan ook niet zijn om Nederland op dit punt binnen de Europese verhoudingen gelijk te brengen, want Nederland bevindt zich bij de kinderbijslag al aan de onderkant van de bandbreedte van de ons omringende landen. Aanpassing van de kinderbijslag in het licht van de sociaal-economische omstandigheden en als onderdeel van de eerder genoemde herijking van verantwoordelijkheden in de sociale zekerheid is ook voor het CDA aanvaardbaar, laat ik daar helder over zijn. Maar de voorgenomen plannen zijn zodanig buitensporig dat zij voor de CDA-fractie onaanvaardbaar zijn.

Laat ik aan de hand van een voorbeeld illustreren wat dit voor mensen in het land kan gaan betekenen. Wij vergelijken een gezin in deze tijd met drie kinderen van 12, 13 en 14 jaar die thuis wonen en volledig door hun ouders worden onderhouden met een dergelijk gezin in 1998. Wij zien dan een verschil in netto besteedbaar gezinsinkomen

van ongeveer f 2650 op jaarbasis, als wij dat goed op de manchet hebben uitgerekend. In dit rekenvoorbeeld zou dat neerkomen op een verschil van f 220 per maand in netto besteedbaar gezinsinkomen ten opzichte van ongewijzigd beleid. De maatvoering is zoek. Wij vragen de regering dan ook, deze plannen met betrekking tot ingrepen in de kinderbijslag in heroverweging te nemen.

Het curieuze van deze plannen, als je deze nader bestudeert, is dat de omvang van deze ingrepen op geen van de verkiezingsprogramma's van de vier grote politieke partijen is terug te voeren. Alle vier spreken zich uit over aanpassingen op het punt van de kinderbijslag. Geen van de vier grote partijen spreekt zich echter uit over bezuinigingen van deze omvang. In het regeerakkoord wordt het gedachtengoed uit de verschillende verkiezingsprogramma's bij elkaar gevoegd. Door dit te doen, wordt de kiezer in feite bij de neus genomen. Geen van de programma's stelt immers deze cumulatie voor. De plannen zijn doorgesloten.

De open en maatschappelijke discussie die het kabinet in algemene zin voorstaat, zou voor de ingrepen in de kinderbijslag op haar plaats zijn. Deze hebben immers aan de vooravond van de verkiezingen van 3 mei jl. op deze wijze geen rol gespeeld. Als pleister op de wonde is in het regeerakkoord een differentiatie aangebracht in de individuele huursubsidie ten gunste van gezinnen met kinderen. Betwijfeld mag worden of deze reëel soelaas biedt. Bovendien discrimineert men hiermee de burgers, ook die met weinig koopkracht, die geen beroep op de individuele huursubsidie doen.

Mijnheer de voorzitter! Gelet op de snelle globalisering van de wereldeconomie en de gevolgen daarvan voor de concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven alsook voor Nederland als vestigingsplaats voor bedrijven die nieuwe investeringen doen, is een consistent beleid – ik onderstreep het woord consistent – met betrekking tot investeringen in de fysieke en kennisinfrastructuur nadrukkelijk geboden. Dit geldt te meer daar wij elders in Europa nadrukkelijk zien dat men versneld investeringen op een hoger peil brengt. Het behoud en de versterking van duurzame werkgelegenheid vordert een degelijk

consistent beleid. Ter zake zijn zeer forse – ik onderstreep de woorden zeer forse – inspanningen geleverd door het vorige kabinet. Dat is de minister-president bekend.

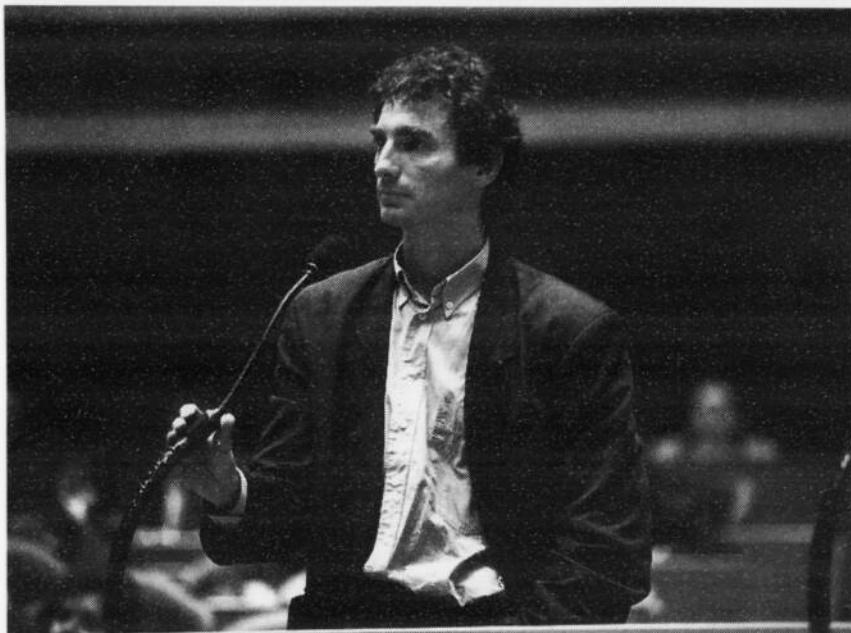
De CDA-fractie vindt het een slechte zaak dat dit spoor deels verlaten wordt. Ik noem enkele voorbeelden: aanwending en voeding van het Fonds economische structuurversterking wordt opnieuw ter discussie gesteld; temporisering en daarmee bezuiniging in de infrastructuur; de vertraging van de besluitvorming over grote infrastructurele werken. Gezien het met kracht ingezette beleid op dit punt en de doelstellingen die ons daarbij voor ogen staan, vinden wij dat geen goede signalen.

Voorzitter! Ik wil het rustig vragen. Wij stellen een uiteenzetting van de minister-president op prijs over de reden tot wijziging van de noodzakelijk geachte en in het parlement onomstreden beleidslijn op dit punt die juist om zoveel consistentie vraagt.

Ik stap over op het onderwijs dat tot de portefeuille van de heer Ritzen behoort. De minister van Onderwijs betichtte in maart jongstleden op een bijeenkomst – laat ik nu eens een andere coalitie formeren – de VVD, D66 en het CDA van "volksverlakkerij". Hij zal zich dat herinneren. Ik praat daar nog even over door. De VVD zou 1,35 mld., D66 ruim 1 mld. en het CDA 600 mln. verkapt willen bezuinigen op onderwijs. De PvdA, zo voegde de toenmalige minister van Onderwijs daaraan toe, verschafte duidelijkheid en extra middelen.

Mijnheer de voorzitter! Met de bezuinigingen op onderwijs, met het regeerakkoord in de hand, zijn wij nieuwsgierig – en wellicht past "leergierig" in dit verband beter – naar de verbindende tekst van de minister van Onderwijs ter zake. Ik bedoel nu de nieuwe minister van Onderwijs. Ik blijf nog even bij de publieke stellingname van de minister van Onderwijs. De grenzen van de bezuinigingen voor Onderwijs waren bereikt. Zo hebben wij zijn waarschuwingen, die onder andere in juni in deze Kamer werden uitgesproken, toch moeten verstaan? De grens was bereikt.

Opnieuw met het regeerakkoord in de hand vragen wij ons af hoe wij moeten begrijpen dat de heer Ritzen de verantwoordelijkheid voor de portefeuille "onderwijs" opnieuw

De heer Rosenmöller (GroenLinks).

aanvaardt. Wat is er gebeurd? Tast het zijn gezag en geloofwaardigheid als minister van Onderwijs niet aan? Hij heeft een zeer belangrijke taak in ons land te vervullen.

Onderwijs blijft voor het CDA ook nu een van de belangrijkste beleidssectoren, niet om posities te verdedigen of vernieuwing te blokkeren, wel uit een zorg voor kwaliteit en inrichtingen. Invalshoeken zijn verantwoordelijkheid die zich niet verdraagt met onrust, en vertrouwen, vooral in het zelf-ordenend vermogen.

Voorzitter! De regering wil een grotere zelfstandigheid van scholen. Dat past in die herijking van verantwoordelijkheden. In onze ogen staat een sterkere rol voor gemeenten daar haaks op. De CDA-fractie gaat ervan uit dat de minister van Onderwijs uitvoering zal willen geven aan het mede door hem gesloten Schevenings akkoord, de bestuurlijke vernieuwing inclusief het daarin opgenomen model van rechtsbescherming voor scholen. Ik hoor daarop graag een reactie van de minister-president.

De tekst van het regeerakkoord inzake het hoger onderwijs draagt de sporen van een ondoordachte en onrijpe discussie. Ten onrechte is de financiële problematiek, met name van de Wet op de studiefinanciering maar ook het begrotingsbeleid op zichzelf, gekoppeld aan de structuur

en opleidingsduur van het hoger onderwijs. In een gemeenschappelijke brief aan deze Kamer van eergisteren vragen de voorzitters van de Vereniging van samenwerkende Nederlandse universiteiten, de HBO-raad, het ISO en de Landelijke studenten vakbond uitdrukkelijk om een nadere analyse van de problematiek inzake de in het regeerakkoord aangekondigde stelselherziening van het hoger onderwijs en om ruimte voor alternatieve opties. Zij verklaren zich bereid, zo leid ik uit de brief af, daaraan bij te dragen.

Is het kabinet bereid, zo vragen wij de minister-president, tot een dergelijke nadere analyse waarbij ruimte geschapen wordt voor alternatieve opties? Ik hoor graag een helder antwoord op dit punt. De CDA-fractie stelt zich voor op een en ander meer uitgebreid terug te komen bij de behandeling van de begroting van Onderwijs.

Mijnheer de voorzitter! Nu het kabinet besloten heeft te bevorderen dat de aangelegenheden op het terrein van cultuur en mediabeleid van het ministerie van WVC naar het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen gaan, rijst nadrukkelijk de vraag of de onderdelen monumentenzorg en/of architectuurbeleid niet beter bij het ministerie van VROM kunnen worden ondergebracht. Om misverstanden te

voorkomen: deze vraag komt niet bij mij vandaan, maar is van een van de andere 33 leden van mijn fractie. Is het kabinet bereid het besluit over deze onderdelen in heroverweging te nemen?

In de laatste drie kabinetsperiodes is bij ombuigingen en bezuinigingen met betrekking tot cultuur en kunsten een beleid gevoerd van het naar verhouding uit de wind houden van deze sector. Dat is gebeurd onder het bewind van Brinkman en ook onder dat van minister d'Ancona. Het was een lijn van relatief sparen van cultuur en kunsten bij bezuinigingen. Zijn de berichten juist dat deze lijn bij de boedelscheiding en de overdracht van WVC naar Onderwijs en Wetenschappen fors doorbroken dreigt te gaan worden? Er zou sprake zijn van een bezuiniging van 70 mln. à 80 mln. Ik hoor hierover graag nadere duidelijkheid.

Wat de positie van ambtenaren betreft, is op het gebied van arbeidsverhoudingen de afgelopen jaren veel bereikt aangaande het gelijk positioneren van ambtenaren en werknemers in de marktsector. Wij gaan ervan uit dat het werk van de ministers Van Dijk en Dales krachtig wordt voortgezet. De ambtenarenorganisaties hebben op dit punt recht op duidelijkheid. Ook op dit punt ontvang ik graag een reactie.

Ik kom nu te spreken over de positie van ouderen in de beleidsvoornemens van het kabinet. De ouderen hebben recht op volledige en afdoende informatie over wat hen te wachten staat, niet alleen inzake de voorzieningen, maar ook in sociaal-economische en inkomenspolitieke zin. Wij zullen de kabinetsvoorstellen zorgvuldig bestuderen. Nu reeds merken wij op dat onderdelen van de plannen het sparen voor het pensioen zullen ontmoedigen. Het CDA wil juist de spaarzin voor de oudedag bevorderen. Wij komen hier nader op terug.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Als ik het mij goed herinner, ontstond er in het CDA een half jaartje geleden enige commotie over het bevroren van het AOW-pensioen gedurende een wat langere periode als mogelijke beleidsoptie voor de komende vier jaar. Nu heeft het kabinet het voornemen om evenals de overige uitkeringen ook het AOW-pensioen voor 1995 te bevroren. Mag ik de heer Heerma

Heerma

vragen waarom hij daartegen niet duidelijker stelling neemt? Of is hij het daarmee eens?

De heer **Heerma** (CDA): Mag ik een tegenvraag stellen? Is de vraag ontleend aan het CDA-verkiezingsprogramma of aan de beeldvorming in het nieuws?

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Ik wil graag horen wat u vindt. Het is heel helder: het kabinet heeft voor volgend jaar het voornemen om het AOW-pensioen evenals de overige uitkeringen te bevriezen. U spreekt nu over ouderenbeleid. Mag ik dan uw standpunt hebben met betrekking tot het bevriezen van het AOW-pensioen voor 1995? Bent u ervoor, bent u ertegen of beraadt u zich nader, nog nader?

De heer **Heerma** (CDA): Ik kom toch terug bij mijn eigen vraag. In het CDA-verkiezingsprogramma is gekozen voor werk en voor de nullijn over de gehele linie. Er is dus niet specifiek voor de AOW gekozen. Daarvan moet nadrukkelijk worden uitgegaan en vandaar mijn vraag of het over de beeldvorming of over het programma gaat. Ik heb gezegd dat wij, in de rol die wij te vervullen hebben op basis van het CDA-programma van uitgangspunten en het verkiezingsprogramma, onze positie zullen bepalen. Als wij de rijksbegroting hebben gekregen en de vooruitzichten kennen voor 1995 en de doorwerking naar de volgende jaren, zullen wij bij de algemene beschouwingen onze positie bepalen aan de hand van het verkiezingsprogramma en de keuze voor werk. Die keuze verandert immers niet door de verandering van regeringspartij in oppositiepartij.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Ik vind het niet van kracht getuigen als men vragen met tegenvragen beantwoordt, zeker niet tot twee keer toe, maar ik constateer dat de heer Heerma het belangrijker vindt om kritische opmerkingen te maken aan het adres van het kabinet over de monumentenzorg dan over de voornemens van het kabinet. Wij bespreken hier niet het CDA-verkiezingsprogramma, andere programma's of de beeldvorming, maar de voornemens van het kabinet en die komen volgend jaar op het punt van de AOW neer op bevriezing. Ik constateer dat de heer Heerma het belangrijker vindt om in

te gaan op de monumentenzorg dan om hier zelfs maar een kritische noot te kraken inzake het voornemen om het AOW-pensioen volgend jaar te bevriezen. Dat vind ik teleurstellend.

De heer **Heerma** (CDA): Dat mag de heer Rosenmöller teleurstellend vinden, maar ik verwijs nogmaals nadrukkelijk naar de uitgangspunten en het gestelde in het CDA-verkiezingsprogramma. Daar mag hij mij en de CDA-fractie blijvend op aanspreken en daarin staat dat er sprake is van een basispensioen en dat wij niet tot een speciale behandeling van de AOW willen komen. Wij zullen in dat licht, gelet op de doelstellingen, de totale plannen beoordelen. Ik weet niet of het de heer Rosenmöller vanochtend bij het luisteren naar de minister-president is opgevallen, maar voor mij was het even wennen omdat het vaak over geldens ging als de heer Kok in dit huis het woord voerde. Als ik goed naar de regeringsverklaring heb geluisterd, heb ik het financieel kader gemist. Laat er geen misverstand over bestaan dat ik hem dat niet kwalijk vind. Het laat zich wellicht ook verklaren doordat Prinsjesdag aanstaande is. Ik heb al eerder gezegd dat wij de begrotingsvoorstellen voor 1995 willen afwachten. Ik ben echter graag bereid om met de heer Rosenmöller op het punt van het kritisch bejegenen van het kabinet op deze wijze de dialoog voort te zetten.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Fantastisch; ik ben bijna tevreden!

De heer **Heerma** (CDA): Ik kom nu toe aan de eerste regels van het regeerakkoord: "Nederland is een land met toekomst. Onze economie is hoogproductief en de sociale samenhang is nog steeds relatief sterk". En de sociale samenhang is nog steeds relatief sterk. De CDA-fractie onderschrijft deze stellingname, deze constatering. Het is tevens een punt dat nadrukkelijk zorg en aandacht behoeft. Daar waar het sterk is dit te behouden, daar waar het bedreigd wordt de samenhang te verdedigen en daar waar het teloorgegaan is te herstellen. De verantwoordelijkheid voor de sociale samenhang in onze samenleving is er een van velen en een voor velen. Van individuen en gemeenschappen, van collectieve verbonden, op vele terreinen van het

leven. Het is geen tegenstelling tussen individu of collectiviteit. De burger in zijn persoonlijke verantwoordelijkheid in verschillende rollen draagt daaraan bij. Zo heb ik ook de minister-president vanmorgen gehoord. Het ene moment als individueel persoon en dan weer als onderdeel van een sociaal verband, een organisatie, vrijwilligerswerk, een werkgemeenschap, enzovoorts.

De erkenning, soms de herbevestiging of het herstellen, de beleving en het waarmaken van deze verantwoordelijkheden in hun veelzijdige patronen vormen de basis van de sociale samenhang in onze samenleving. De verantwoordelijkheden van en de verantwoordelijkheidsverdeling tussen overheid, burger en andere verbanden in de samenleving behoren een permanent punt van aandacht en zorg te zijn in het politiek-bestuurlijke handelen. Vandaar – ik herhaal het – dat de CDA-fractie de leidende gedachte van dit regeerakkoord, het herijken van de verhouding tussen gemeenschappelijke regeling en eigen verantwoordelijkheid, als positief ervaart.

Terzijde merk ik op dat een juiste ordening tussen overheid en samenleving ook ten grondslag behoort te liggen aan wat er in het regeerakkoord wordt opgemerkt inzake bestuurlijke vernieuwing. Ik duid op de passage: "Burgers nemen de overheid de maat van haar eigen voornemens en constateren steeds vaker dat het resultaat te kort schiet. Zo blijven problemen liggen en wordt de politiek ongelooftwaardig". Het zoeken naar nieuwe evenwichten tussen een verantwoordelijke samenleving en de overheid zal naar mijn stellige verwachting bijdragen aan het herstel van vertrouwen tussen politiek en burger. Dit vraagt wel om een consistent rolgedrag in het publiek domein, in elk geval van overheid en politiek.

Een overheid die zich meer richt op de kerntaken en deze ook adequater uitvoert, draagt bij tot het handhaven en versterken van de nog relatief sterke sociale samenhang in de samenleving. Een te pretentieve overheid – op onderdelen overbelast – bewerkstelligt het tegenovergestelde. Het geloof in een beeld waarbij de politiek vanuit politiek Den Haag als de nationale regiekamer fungeert, ook voor de sociale samenhang in de samenle-

ving, heeft gelukkig steeds minder aanhangers. Dit alles laat onverlet dat de overheid zijn eigensoortige rol en verantwoordelijkheid te vervullen heeft als het gaat om zaken als leefbaarheid, veiligheid en tolerantie. Ik wil bij enkele aspecten daarvan nader stilstaan.

In de eerste plaats de sociale vernieuwing. Graag krijg ik een nadere precisering van wat hieromtrent in het regeerakkoord en vanmorgen in de regeringsverklaring is opgemerkt. Zullen er randvoorwaarden geschapen worden, gericht op het vanuit de samenleving verder verbreden en verdiepen van wat er reeds op gang is gebracht? Wat bij projecten in het kader van de sociale vernieuwing opvalt, is hoezeer op veel plaatsen geworsteld wordt met het vraagstuk van de drugsoverlast. Mede tegen deze achtergrond vraag ik het kabinet een nadere toelichting op de volgende zin uit het regeerakkoord: "De bestrijding van de drugsoverlast krijgt extra aandacht."

De sociale samenhang is sterk verbonden met de schaal waarop het zich manifesteert. Schaalvergroting kan die sociale samenhang aantasten. Dit behoort derhalve een nadrukkelijk en expliciet aandachtspunt te zijn op velerlei terrein binnen het openbaar bestuur wanneer het gaat om geïnitieerde schaalvergroting. Ook als het gaat om autonome schaalvergroting kan er reden zijn tot bezinning, positiebepaling en actie. In dit verband is er onder het vorige kabinet een studiegroep ingesteld. Bij gelegenheid horen wij graag wanneer deze studie zal zijn afgerond en wanneer een beleidsreactie van het kabinet beschikbaar zal zijn.

Dat brengt mij bij de veiligheid. De veiligheid, onder meer op straat, is een ander aspect van leefbaarheid als onderdeel van een sociale samenhang in onze samenleving. Dit raakt ten eerste de kerntaken in onze samenleving, die verantwoordelijkheden die politie en justitie te vervullen hebben. Het gestalte geven van deze kerntaken is niet alleen een zaak van geld, maar ook van adequate wetgeving. Het ambitieniveau op dit punt lag hoog in de verkiezingstijd. Ik citeer in dit verband hoofdcommissaris Nordholt: "VVD, PvdA en D66 beloofden de kiezers acht- tot tienduizend extra agenten, maar op basis van het regeerakkoord worden het er hooguit

1500. Ik vind dat een schamel overblijfsel van wat is beloofd." Even verder in het interview: "Maar de vierhonderd miljoen die nu in het regeerakkoord is uitgetrokken voor politie, justitie en gevangeniswezen is echt te weinig."

Mijnheer de voorzitter! Ik vraag het kabinet, maar ook de regeringspartijen een reactie te geven op deze uitspraken. Graag een reactie op de boodschap, niet de boodschapper. Er is in het regeerakkoord 400 mln. uitgetrokken, terwijl de nieuwe regeringspartijen voor 3 mei spraken over rond 1000 mln. Gezien de grote betekenis, die aan het goed functioneren van politie en justitie gehecht moet worden, vraagt de CDA-fractie het kabinet binnen drie maanden met een plan van aanpak te komen, waarin wordt aangegeven in welke omvang en in welk tempo uitbreiding zal worden gegeven aan de sterkte van de politie en de verdere schakels van de justitiële keten, waaronder de uitbreiding van de gevangenis capaciteit.

De heer **Wolffensperger** (D66): De heer Heerma citeert uit het regeerakkoord het bedrag van 400 mln.

De heer **Heerma** (CDA): Nee, ik citeerde de heer Nordholt.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik heb ook het citaat aangetroffen dat het te weinig is. Is het niet eerlijk om erbij te vertellen, dat om die reden ook de afspraak is gemaakt, dat uit een eventuele meevaller tengevolge van de economische groei bij voorrang een bedrag voor dit doel zal worden ingezet?

De heer **Heerma** (CDA): Dat lijkt mij een correcte aanvulling. Ik ga daarover niet miezemaizen.

Voorzitter! Ik kom te spreken over de regeringsverklaring. Er komt een herijkingsoperatie in het kader van het buitenlands beleid, ontwikkelingssamenwerking en defensie. Ik heb al gevraagd wat met het beleid in de tussentijd gebeurt. Kan de Tweede Kamer op een tijdig moment ingeschakeld worden bij een richtinggevend discussie? Anders duurt de windstilte tussen nu en september 1966 wel erg lang.

Voorzitter! Bij de individuele huursubsidie rijst de vraag inzake de plannen met betrekking tot de decentralisatie. Wat is de mening van het kabinet over gemeentelijk

inkomensbeleid? Door vorige regeringen is dit steeds stelselmatig van de hand gewezen. Ik hoop overigens, dat ook deze regering dat doet.

Voorzitter! In de regeringsverklaring is gezegd: "Via zulke discussies verkennen wij de grenzen van de geneeskunde die wij in onze pluriforme samenleving wensen." De immateriële punten in de regeringsverklaring geven mij geen aanleiding daarover opmerkingen te maken, maar ik hoor graag een nadere toelichting op het woord "wensen". Het zou verkeerde beelden kunnen oproepen.

Voorzitter! Ik kom te spreken over het beleid ten aanzien van de asielzoekers en de vluchtelingen. In maart hebben wij een helder debat gehad. In het regeerakkoord en in de regeringsverklaring zijn er woorden aan gewijd. Waar wijkt het beleid ten aanzien van asielzoekers en vluchtelingen af van het in de afgelopen maanden door minister Kosto ingezette beleid, inclusief wetgeving?

Voorzitter! Ik mag mijn bijdrage aan dit debat niet afsluiten zonder aandacht te hebben besteed aan het imago van dit kabinet. Ik kan het niet laten daarbij de heer Wöltgens die gisteren na 17 jaar lid te zijn geweest van deze Kamer hier afscheid nam, te citeren. Hij stelde zeer onlangs in een interview: Ik heb het idee dat in Amsterdam of, laat ik zeggen, in intellectuele kringen de brood- en botervraagstukken er niet toe doen en dat men zaken als het behoud van koopkracht voor de minima ziet als gemillimeter en boekhouderij. Voor deze mensen, die niet afhankelijk zijn van de sociale zekerheid en die niet voor hun bestaan hoeven te sappelen, geeft "paars" een kick. Zo van: nu zijn wij eindelijk van die christen-democratische dwingelandij af.

Ik zei het al: mijn verontschuldigen, ik kon het niet laten. Ik gebruik deze uitspraak van de heer Wöltgens, omdat zij illustratief is voor ten minste twee zaken.

Ten eerste. Het kabinet heeft, laat ik het voorzichtig uitdrukken, een wat randstedelijke uitstraling. Sommigen spreken van een Amsterdams kabinet of een kabinet met een hoog Singelgracht-gehalte. De heer Kok heeft onlangs gezegd: Ik wil minister-president zijn voor veel Nederlanders, wat mij betreft alle Nederlanders. Ik voeg hieraan toe

dat ik hoop dat hij ook minister-president wil zijn voor het oosten van het land, het zuiden van het land en ook het noorden van het land. Dit land bestaat uit meer dan alleen politiek Den Haag en de Singelgracht.

Het tweede wat illustratief is in de uitspraak van de heer Wöltgens, is het volgende. Ik hoop dat dit paarse kabinet en deze paarse samenwerking hun kracht en daadkracht niet zullen ontnemen aan het CDA-loos zijn van deze coalitie, maar dat de basis van samenwerking een andere is. De minister-president heeft daarover vanmorgen bemoedigende vooremens uitgesproken.

Wij wensen dit kabinet veel wijsheid toe bij de taak die het te vervullen heeft. Deze wens geldt in het bijzonder voor die leden van het kabinet die nu voor het eerst het politiek-bestuurlijke ambacht ter hand nemen. Ik zal ze niet een voor een de revue laten passeren. Wellicht toch één uitzondering, namelijk de nieuwe minister van Economische Zaken. Tot voor enkele dagen was het, althans voor mij, een onbekende Nederlander. Minister Wijers zal verantwoordelijk zijn voor onder meer de industriepolitiek. Overigens, het woord "industrie" ben ik tot mijn spijt niet tegengekomen in het regeerakkoord en de regeringsverklaring. Dat wordt nu echter anders. Ik zal dat toelichten. Bestudering van de klassieken leert mij dat de heer Wijers twaalf jaar geleden is gepromoveerd op het proefschrift Industriepolitiek. Dat maakt iets goed, dat zit wel goed! De reden dat ik dit aanhaal, is de inhoud van een van de stellingen die de heer Wijers bij zijn promotie verdedigde. Voor de wetenschappers zeg ik erbij: het betrof stelling 9. Omdat ik niet weet hoe de memorie van de nieuwe minister van Economische Zaken is, zal ik de stelling ten behoeve van hem nog even citeren: "De Nederlandse parlementaire democratie zou een positievere rol vervullen bij de bestrijding van de economische crisis, als politici vaker zouden zeggen wat zij werkelijk vinden in plaats van meningen te verkondigen die naar zij veronderstellen goed bij de achterban liggen." Men zal begrijpen dat wij in het bijzonder de minister van Economische Zaken veel sterkte wensen. Onze verwachtingen zijn bijzonder hooggespannen!

Mijnheer de voorzitter! Ik rond mijn betoog af. Dat Nederland weer beschikt over een parlementair meerderheidskabinet stemt tot voldoening, gezien de problemen die om een oplossing vragen. Een formatie met als resultaat een jongensdroom, een gelegenhedenkabinet of toch een verlegenhedenkabinet, een verlegenhedencoalitie? De tijd zal het leren. Dat dit kabinet van socialistisch-liberale signatuur op belangrijke punten voortbouwt op het beleid van het kabinet-Lubbers III heeft onze instemming. De leidende gedachte in het regeerakkoord inzake herijking van verantwoordelijkheden spreekt ons aan, maar zij is niet steeds even consequent en consistent ingevuld. Qua maatvoering zijn verschillende onderdelen uit het regeerakkoord doorgeschoten, zoals het vergaand snijden in de kinderbijslag en het te veel bezuinigen op defensie. Door het laatste komt de reorganisatie van het takenpakket, zoals een adequate deelname aan vredesoperaties, op de tocht te staan. Ook het mogelijk verlagen van de vloer bij ontwikkelingssamenwerking betreuen wij. De geringe aandacht voor land- en tuinbouw en het verminderen van inspanningen op het punt van investeringen in de fysieke en kennisinfrastructuur signaleren wij met grote teleurstelling en zorg. Verder zijn op essentiële onderdelen van het regeringsbeleid belangrijke beslissingen, zoals op het terrein van de sociale zekerheid, de volksgezondheid en bij – naar ik hoop – een economische groei de verlaging van het financieringstekort, vooruitgeschoven onderwerpen. Voorzitter, het lijkt een regeerakkoord voor twee jaar.

Wij vrezen, dat deze onderwerpen met andere niet ingevulde punten ingebouwde fricties zullen blijken voor dit kabinet. Wij vrezen, dat hierdoor de cohesie en de samenwerking binnen het kabinet en de samenhang in het kabinetsbeleid en de daarmee samenhangende en gewenste daadkracht en bestuurskracht onder druk komen te staan.

De CDA-fractie geeft desalniettemin dit nieuwe kabinet het voordeel van de twijfel, in aansluiting op de voorzitter van de Partij van de Arbeid de heer Rottenberg.

Wij zullen het kabinet beoordelen op zijn daden. Het CDA heeft deze oppositie niet gekozen. Het zal even wennen zijn. Er is overigens geen

reden om over die positie te kniezen. De CDA-fractie zal trachten met verve inhoud te geven aan de rol van oppositiepartij in deze Kamer, de daden van het kabinet beoordelend, realistisch, redelijk, constructief en, op verzoek, kritisch. En kan het zijn met een vleugje blijmoedigheid!

□

De heer **Wallage** (PvdA): Mijnheer de voorzitter! Ik wens collega Heerma geluk met zijn maiden-speech. Ik heb natuurlijk goed naar hem geluisterd: als je vier keer moet zeggen dat je de oppositie niet gezocht hebt, weet ik niet tegen wie hij dat eigenlijk zegt.

Ik sluit mij aan bij de minister-president, die dank bracht aan het vorige kabinet. Dat is voor hem en voor mij van een klein haakje voorzien, omdat wij lid waren van dat kabinet. Ik dank de collega's in dat kabinet, ook namens de PvdA, voor de wijze waarop daar is samengewerkt.

Ik sluit mij zeker aan bij het dankwoord jegens minister-president Lubbers, voor de wijze waarop hij aan het kabinet leiding heeft gegeven, voor de manier waarop hij voor het gehele kabinet heeft gefunctioneerd en voor de onvoorstelbare inzet die hij al die jaren heeft gehad.

Het was regeren tegen de wind in binnen het vorige kabinet. Het was in tal van opzichten geen dankbare taak. Dat bleek ook bij de verkiezingsuitslag. De PvdA is dat kabinet blijven steunen in goede en in slechte tijden. Thijs Wöltgens, die wij hier vandaag voor het eerst echt missen, komt de eer toe aan die continuïteit van het kabinetsbeleid buitengewoon te hebben bijgedragen. Ik breng hem ook hier vandaag dank voor.

De PvdA is de formatie ingegaan met de vaste wil om verantwoordelijkheid te blijven dragen, erbij te zijn. Niet omdat het zo leuk is en niet omdat het gemakkelijk zou zijn, maar omdat je vanuit de opdracht die je jezelf gesteld hebt en voor de mensen voor wie je in de politiek bent, die verantwoordelijkheid moet willen dragen. Wij zijn uit de formatie gekomen als de grootste regeringspartij met de daarbij behorende verantwoordelijkheid.

Vele stemmen zijn bij de laatste verkiezingen uitgebracht op partijen, die er bijna bij hebben gezegd dat ze

Wallage

er niet op uit waren om te regeren. Dat is een signaal van kiezers, dat de parlementaire democratie als geheel zich moet aantrekken. Voor ons geldt, dat er geen gemakkelijke keuzes zijn. Wij zullen ze van dag tot dag proberen te maken, juist ook omdat die 12 zetels verlies voor de PvdA hard zijn aangekomen. Het is een veroordeling van kiezers die wij niet in het moment van vandaag, het optreden van dit kabinet-Kok, als het ware achter ons willen laten, maar die wij met ons meedragen als een nadrukkelijke opdracht om naar inhoud en naar stijl te proberen dat vertrouwen terug te winnen. De Partij van de Arbeid wil ook voor de mensen die haar niet hebben kunnen steunen bij de afgelopen verkiezingen, de partij zijn die nadrukkelijk een samenleving voorstaat waarin gelijkwaardigheid de maat der dingen is. Wij willen geen samenleving van twee gezichten, waarin mensen mee mogen doen en anderen aan de kant staan, waarin de kleur van je huid, je opleiding, je sekse of de buurt waarin je woont je kans bepaalt om mee te doen. Geen sociale uitsluiting, dat is de opdracht die wij onszelf gesteld hebben en die wij met hernieuwde energie, na die teleurstellende verkiezingsuitslag, ter hand zullen nemen. Dat speelt overal in de samenleving, maar het speelt met name in de grotere steden, waar wij soms werkloosheid in de tweede generatie aantreffen, waar wij kinderen aantreffen die niets anders hebben meegemaakt dan dat hun ouders aan de kant stonden. In die grote steden komen de risico's en de kansen bij elkaar; de kansen, omdat een ongelooflijk grote expansie daar van dag tot dag optreedt, maar ook de risico's, een opeenstapeling van problemen in een deel van de steden waar inderdaad sociale uitsluiting aan de orde van de dag is.

Dat vraagt – en ik ben blij dat de minister-president daarover sprak – om een nieuwe bestuurlijke aanpak. Het vraagt om een forse decentralisatie. Plaats die stadsbesturen in hun verantwoordelijkheid! Het vraagt voor elk departement een gerichte inzet om de middelen die er zijn, schaars als zij zijn, te leiden naar de brandhaarden van ongelijkheid en maatschappelijke spanning. Veel regelingen die wij kennen op het terrein van onderwijs, van zorg, van cultuur en van sociale zekerheid gelden voor alle mensen onder alle omstandigheden. Wij zullen ze meer

moeten toespitsen op de plaatsen waar het smeult, waar de grote risico's van maatschappelijke spanningen zich ophopen. Daarom ook zijn in het regeerakkoord extra banen opgenomen voor mensen op of vlak boven het minimum. Zo kunnen langdurig werklozen aan de slag. Zorg ervoor dat de stadsbesturen daar hun prioriteiten zichtbaar kunnen maken, in zorg en in veiligheid!

Mijnheer de voorzitter! De minister-president heeft gezegd: ik wil er zijn voor iedereen. Dat is terecht. De regering is er voor iedereen. Maar mag ik daarnaast zetten dat hoe minder perspectief mensen hebben en hoe meer zij zich aan de kant gezet voelen, hoe meer recht op aandacht van de regering zij hebben. Heel veel mensen redden zich prima in deze samenleving, zijn meer dan mondig en zijn meer dan capabel om hun eigen boontjes te doppen. Zij hebben deskundigen achter de hand, zoals belastingadviseurs. Zij kunnen op alle terreinen van het maatschappelijk leven hun gang gaan met steun en met inzet van derden. Anderen staan er alleen voor. Zij voelen zich niet alleen, maar zijn het in tal van opzichten ook. De regering moet bij voorrang de toevlucht zijn voor deze mensen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Deze woorden van de heer Wallage zijn mij uit het hart gegrepen. Mijn vraag is of hij deze algemene uitspraken ook verwezenlijkt vindt in het beleid van het kabinet.

De heer **Wallage** (PvdA): Wij zouden dit regeerakkoord niet hebben gesloten als wij niet op essentiële hoofdlijnen vertrouwen hadden in die koers. Ik kom hierop later nog nadrukkelijk terug, met name op het sociale gehalte waarop u doelt, mijnheer Rosenmöller.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dus u komt terug op het antwoord op de vraag of de mensen die aan de onderkant zitten en die feitelijk de dubbele bescherming van de overheid nodig hebben, ook via de plannen van het kabinet ook daadwerkelijk die dubbele bescherming krijgen?

De heer **Wallage** (PvdA): Ja. En als ik er niet op terugkom...

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dan kom ik erop terug.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat had ik begrepen!

Voorzitter! In deze coalitie heeft geen van de drie partijen haar visie op mens en samenleving hoeven in te leveren. Het regeerakkoord wijst het kabinet wel een weg tussen de klippen van politieke verdeeldheid. Ik denk dat de mensen in ons land heel goed begrijpen, in deze turbulente wereld met keiharde concurrentie, dat wij uit dit land moeten halen wat erin zit en dat wij dat moeten doen door samenwerking, ook door samenwerking tussen partijen die overigens grote politieke verschillen van mening hebben. Het kabinet-Kok zal – daar ben ik van overtuigd – van liberalen geen sociaal-democraten maken en van sociaal-democraten geen liberalen. Maar ondanks veel en fundamentele tegenstellingen zijn er zakelijke afspraken mogelijk voor vier jaar. Zo hebben wij ze met elkaar gemaakt. Ik vergelijk het wel eens met een CAO waarover afstemming plaatsvindt, omdat werkgevers en werknemers er belang bij hebben dat het in de onderneming goed loopt, terwijl er toch sprake is van belangentegenstellingen. Je gaat dan aan tafel zitten, je maakt afspraken en daar houd je je aan, over en weer. In die geest hebben wij met elkaar gewerkt.

De coalitie – ik zeg het de minister-president na – richt zich niet tegen andere partijen. Ze doet wel recht aan de uitslag van de verkiezingen, want de twee winnende partijen werken samen met de kleinste verliezer, de grootste partij. Wij hebben door het zo te doen voorkomen dat dit land moest afglijden naar een minderheidskabinet. Politiek is wel mensenwerk. Dat mag ook best blijken. Afspraken die je maakt, staan mooi op papier, maar het zal ons allemaal heel veel te doen geven om het een beetje fatsoenlijk uit te voeren. Laten wij die nuchterheid ook maar betrachten in de onderlinge verhoudingen.

De minister-president gaf een klein voorproefje rond het begrip "dualisme". Hij verwees nog eens naar het adagium: de regering regeert en het parlement controleert. Ik vond dat hij het echte dilemma daarmee wel een beetje miskende. Het dilemma is niet zozeer dat daarover twijfel zou bestaan. Die rolverdeling ligt goed vast. Neen, de

discussie over de verhoudingen is volgens mij opgekomen, doordat partijen een regeerakkoord sluiten en daarmee verantwoordelijkheid nemen voor het optreden van een kabinet op basis van een program. Heel vaak is daar de gedachte aan vast komen te zitten, omdat dat program er is, dat vervolgens de fracties in de Kamer zodanig gebonden zouden zijn dat zij de normale controlerende taak jegens de regering niet zouden kunnen uitoefenen. Anders gezegd: de wil om dat programma gezamenlijk uit te voeren, gaat zover dat je ieder debat van tevoren voorkookt en dat je voorkomt dat een open gedachtenwisseling in de Kamer kan plaatsvinden. Welnu, dualisme naar onze opvatting is niet dat je dat als het ware in de plaats stelt van de gemaakte afspraken. Wij hebben ze gemaakt. Wij willen ze graag uitgevoerd zien. Maar dat betekent wel dat wij een werkwijze zullen kiezen waarin ieder van die voorstellen tegen het licht moet kunnen worden gehouden en open besproken moet kunnen worden. Daarover moet zelfs een andere afspraak kunnen worden gemaakt, als dat nodig blijkt in het onderling verkeer tussen regering en parlement. Wees ervan overtuigd dat de fractie van de PvdA daarbij de inzet heeft om dat program ook uitgevoerd, verwezenlijkt te krijgen! De premier zei – ik heb daarover nagedacht, want ik vond dat een heel omineus zinnetje – dat niet iedereen zijn zin kan krijgen. Het kan zijn dat hij toevallig mijn kant op keek, maar ik onderschrijf die stelling overigens wel. Het geldt voor iedereen, ook voor minister-presidenten.

Paars, dat zeg ik collega Heerma na – ik heb Van Dale er niet op nageslagen, moet ik eerlijk zeggen – definieert dit kabinet iets te veel als een kabinet wat het niet is. Het is namelijk geen kabinet met het CDA. Ik wil graag dat dit kabinet zich geleidelijkaan steeds meer gaat presenteren als een kabinet van wat het wel is, namelijk een kabinet dat draagvlak zoekt voor de noodzakelijke modernisering van de samenleving, op sociale voorwaarden.

De heer **Heerma** (CDA): Ik waardeer de stellige uitlating van de heer Wallage over wat het niet is. Ik denk dat het heel goed is om dat aan het begin vast te stellen. Mocht er iemand in de fout gaan – daar wil ik

mijzelf ook toe rekenen – dan kunnen wij elkaar over en weer na deze heldere uitgangspunten corrigeren. De heer Wallage ging wel wat snel voorbij aan de omschrijving uit Van Dale, dat zwemen naar blauw of naar rood. Dat is in feite een twee-kleurenkabinet. Hoe zit dat?

De heer **Wallage** (PvdA): Zal ik u iets opbiechten? U moet daar met mij niet over spreken. Ik ben echt kleurenblind!

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Dat verklaart heel veel!

De heer **Wallage** (PvdA): Ik heb het daar de afgelopen maanden dus heel moeilijk mee gehad. Ik weet één ding zeker: dit kabinet zal in de Kamer gewoon worden beoordeeld op het beleid dat het voert en niet op het feit dat een partij er geen deel van uitmaakt. Dat was de strekking van mijn opmerking. Ik hoop dat wij ook in de onderlinge verhoudingen een kabinet afmeten aan wat het met de samenleving wil en niet aan het ontbreken van een partij erin.

Dit kabinet staat voor modernisering van de samenleving op sociale voorwaarden. Daarvoor moet het zich een draagvlak zoeken. Laten wij vandaag er eerlijk bij vertellen dat de politiek beperkt is. Er is wel een stevige meerderheid in de Kamer, maar dat wil niet meteen zeggen dat er ook in de samenleving een meerderheid is voor de voorstellen van het kabinet. Als ik zeg dat het kabinet zich een meerderheid moet verwerven, bedoel ik meer dan de getalsmatige meerderheid in de Kamer. Wij moeten besluitvaardigheid niet verwarren met de onwil tot luisteren. Sober, zeker. Beperkte pretenties en geleidelijkaan overtuigender, prima. Maar wel met de vaste wil om als het ware over het debat in de Kamer heen in de samenleving echt een draagvlak te vinden voor wat noodzakelijk is. En die modernisering is noodzakelijk.

Wij zitten al lang in een situatie waarin Europa één arbeidsmarkt is en waarin de internationale concurrentie de ruimte voor eigen afwegingen sterk beperkt. Er zijn gelukkig steeds meer goed opgeleide, mondige burgers gekomen. Er zijn ongekende impulsen tot emancipatie, tot gelijkberechtiging van mannen en vrouwen. Dat het kabinet negen vrouwen telt, is een signaal van stapsgewijze vooruitgang

op dat terrein. De consumenten zijn kritisch geworden. Zij zijn gewend de prijzen te vergelijken. Zij willen weten wat voor kwaliteit er in de samenleving is. Zij willen kunnen kiezen tussen huren en kopen. Zij denken na over de vraag of zij nu consumeren dan wel sparen voor later. Er zijn nieuwe werknemers gekomen die de taken eerlijker tussen mannen en vrouwen willen verdelen. Dit alles vraagt om een onvoorstelbare heroriëntatie in de verdeling van verantwoordelijkheden tussen overheid, burger en markt.

Modernisering is dus noodzakelijk, maar: op sociale voorwaarden. Anders gaat de samenhang verloren in de zorg, de sociale zekerheid en het onderwijs. Wij houden de overheid aan haar verantwoordelijkheid voor de toegankelijkheid, de kwaliteit en de betaalbaarheid van voorzieningen. Daar zullen wij het beleid ook aan afmeten. In de sociale zekerheid betekent dit een nieuwe werknemer die ook thuis een verantwoordelijkheid wil hebben en die ook wil zien dat vrouwen volledig tot hun recht kunnen komen op de arbeidsmarkt. Het gaat dus om beide fenomenen. Dat stelt andere eisen aan onze sociale zekerheid.

Ik vind het goed dat wij in het regeerakkoord hebben afgesproken dat de verhouding tussen verzelfstandiging en sociale zekerheid voorwerp van studie wordt, zodat wij ook voor de langere termijn nadenken over de vormgeving van de sociale zekerheid. Niet defensief maar offensief. Kijken hoe dat moet. Ook de betaalbaarheid van de AOW moet op de politieke agenda; zorgen dat je als kabinet daarover besluiten kunt voorleggen; zorgen dat wij niet van jaar tot jaar alleen maar het debat kunnen voeren over de mate van koppeling. Het gaat erom dat wij ook op de langere termijn de premiedruk, die de consequentie is van volgehouden aansluiting met de koopkracht, kunnen betalen en dat wij aangeven hoe dat te doen. Goed dat dit op de politieke agenda staat.

In deze regeerperiode is voor de sociale zekerheid als hoofdinzet gekozen: verslechter de polisvoorwaarden niet, maar verbeter de uitvoering. De marktwerking in de uitvoering van de Ziektewet en de WAO maakt dat werkgevers meer belang krijgen bij preventie. Wij moeten wel goed kijken naar de mate van solidariteit tussen bedrijfstakken. Ik vraag de regering

om bij de uitwerking van de voorstellen nog eens goed na te gaan of in de premiedifferentiatie er op de een of andere wijze rekening mee kan worden gehouden dat tussen bedrijfstakken een zekere verevening blijft plaatsvinden. Het gaat om een mega-vraagstuk, waaraan wetgeving vastzit en waarmee wij dus snel moeten beginnen. Ik dring erop aan, dat het kabinet dat wetgevingstraject zorgvuldig in kaart brengt en ons op korte termijn bericht hoe het daarmee wil omgaan.

Die spanning is er ook in de zorg. Er is vraag naar meer gezondheidszorg. De kosten van specialisatie stijgen. Veel mensen komen bij de dokter voor problemen die in de samenleving zijn veroorzaakt, voor tekorten in de onderlinge verhoudingen. Die optelsom van kosten en zorg wordt steeds moeilijker te maken. Niemand kan de kosten en baten nog goed tegen elkaar afwegen. Voor ons is de keuze niet, de premies te laten oplopen of de rijksbijdragen te laten oplopen, zodat er extra op onderwijs, zorg of veiligheid moet worden bezuinigd. Kostenbeheersing binnen de zorg is nodig. Niet als een doel op zichzelf, maar als een middel om ervoor te zorgen dat degene die de gezondheidszorg nodig heeft er ook een beroep op kan doen. Betaalbare kwaliteit, daar gaat het om. Daarom: doorbreek het kartel van de prijzen van geneesmiddelen en stel het verplichte pakket voor particuliere en ziekenfondspatiënten sober samen. Alleen een sober pakket is betaalbaar te houden. Voor de fractie van de PvdA is het naar elkaar toegroeien van de ziekenfondsverzekering en de particuliere verzekering – dit heet met een "dik" woord convergentie – een van de kernbegrippen uit het regeerakkoord. Er mag geen ongelijkheid in toegankelijkheid ontstaan. Die convergentiewet moet er dus zo snel mogelijk komen. Het gaat om toegankelijke en houdbare zorg en om een verplicht basispakket voor zowel ziekenfonds- als particulier verzekerden. Via solidaire premieheffing moet het sobere pakket worden gewaarborgd. Ik ben ervan overtuigd dat de nieuwe minister van Volksgezondheid met haar kennis van zaken en haar gevoel voor verhoudingen in die sector ons goed door dat doolhof zal kunnen leiden.

Dezelfde pijnlijke afwegingen van toegankelijkheid en kwaliteit moeten gemaakt worden in het hoger onderwijs. Ik maak er enkele opmerkingen over. Ik wijs erop dat het aandeel van het onderwijs in de totale bezuinigingen – als de studiefinanciering niet wordt toegerekend aan de scholen, wat ook niet behoort te gebeuren – uitzonderlijk beperkt is. Dit punt is helemaal weggezakt, maar voor de mensen die met onderwijs bezig zijn, is dit cruciaal. Er is door dit kabinet geen proportionele sleutel toegepast. Er is bescherming van het basisonderwijs, van het voortgezet onderwijs en van het middelbaar beroepsonderwijs; van de fundamenteën van het onderwijs.

Nu kom ik op een meer principiële punt en waarover ik van mening verschil met de heer Heerma. In het hoger onderwijs hebben wij juist niet gekozen voor het hanteren van de kaasschaaf, voor de toevallige versobering. Wij hebben een principiële keuze gedaan. Men kan het daarmee oneens zijn en dan kunnen wij het er hier en elders over hebben. De principiële keuze is: maak geen grotere groepen, ga niet door met het beleid van afstoting van lagere functies in het hoger onderwijs, maar kies voor een gemiddeld kortere verblijfsduur van studenten door het aanbieden van gevarieerde leerroutes. Er moet voor gezorgd worden dat er aan de poort van de universiteit geen talent afgewezen behoeft te worden. Na een basisopleiding van drie jaar moet wel scherper bekeken worden wie er geschikt is voor de duurdere en langere leerwegen. Dit is een verdedigbare aanpak waarover goed overleg met alle betrokkenen nodig is. Op dit punt moeten wij ook bereid zijn, nadere afwegingen te maken. Ik verdedig nu eerst de hoofdlijn van het regeerakkoord dat, in tegenstelling tot veel maatregelen in de onderwijssector, over een langere periode de politiek de durf heeft om prioriteiten te stellen en niet de bezuinigingen via kaasschaven afwentelt op een deel van het onderwijsbestel.

Voorzitter! Ik verwelkom de keuze van het kabinet om sport op de agenda van de politiek te zetten. Voor miljoenen mensen in dit land is sport van grote betekenis. De wijze waarop de politiek hiermee om zal gaan, zal ons zeker zeer bevallen.

Ik zeg eerlijk dat ik misschien niet namens iedereen in mijn fractie spreek als ik zeg dat ik buitengewoon ben ingenomen met het besluit om een ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen in te stellen. Ik zeg wel tegen de minister-president dat het motief daarvoor iets breder is dan hij in de regeringsverklaring heeft aangegeven. Natuurlijk is kunstzinnige vorming van groot belang en natuurlijk zijn de opmerkingen die hij daarover maakte van groot belang, maar het gaat wel iets dieper. Het gaat over de opleiding van kunstenaars die nu in samenhang kan worden gebracht met het cultuurbeleid. Het gaat erom dat wij een breed cultuurdepartement hebben gekregen. Dit is een belangrijk instrument tegen de commercialisering van het dagelijks bestaan. Het gaat om mondige en creatieve burgers, die de kunst niet geïsoleerd willen bezien van de cultuuroverdracht. Ik hoop dat de bewindslieden op OCW gauw de nodige verdieping zullen aanbrenge. Er is onduidelijkheid over het cultuurbudget, die – voor zover ik kan overzien – vooral is ontstaan door een methode die op menig departement wordt toegepast, namelijk dat bij aankomende moeilijke beslissingen bij de betrokken instellingen de ongerustheid in ieder geval een klein beetje wordt opgevoerd voordat knopen moeten worden doorgehakt. Ik zeg het wellicht wat huiselijk, maar ik ben er ook niet zo erg enthousiast over, dus zeg ik het maar eens zo. Ik wil graag nu duidelijkheid over de beoogde bezuinigingen in de cultuursector. Zullen wij hetgeen in het regeerakkoord is afgesproken, namelijk een impuls voor de cultuur, ook per saldo meemaken?

Voorzitter! Samenvattend over de grote gebieden van zorg, volksgezondheid en onderwijs: de Partij van de Arbeid aanvaardt de noodzaak om tot versoberingen te komen. Maar wij zullen de maatregelen iedere keer opnieuw toetsen aan de kwaliteit van de dienstverlening en aan de werkgelegenheidseffecten. Daarnaast zullen wij kijken of de maatregelen zodanig vorm krijgen dat daadwerkelijk rekening wordt gehouden met de draagkrachtverschillen in de samenleving. De politiek belangrijke keuze om de lastenverlichting mede in te zetten om de inkomenspolitieke realiteit onder ogen te zien, is echt van groot belang. Dit komt naar

voren in 1995, wanneer met de pijn van het moeten bevriezen, toch een zodanige keuze wordt gemaakt dat de lastenverlichting koopkrachtvriendelijk aan de "onderkant" uitwerkt. Ik ben ervan overtuigd dat het kabinet-Kok niet alleen tussen links en rechts in de politiek of tussen overheid en markt, maar ook tussen het sociale en het economische verbanden moet weten te leggen die overtuigend zijn voor de mensen om wie het gaat.

In de regeringsverklaring is terecht grote nadruk gelegd op de emancipatie en de solidariteit in hun onderlinge samenhang. Voor ons is dat geen tegenstelling. Zelfstandige mensen kiezen juist vaak voor een gemeenschappelijke aanpak. De kinderopvang is zo'n voorbeeld. Juist om zelfstandig in de wereld te kunnen staan, zijn gemeenschappelijke voorzieningen noodzakelijk. Er is, zo blijkt uit onderzoek van het Sociaal en cultureel planbureau, veel meer bereidheid in ons land om te betalen voor goede sociale voorzieningen dan wij soms aannemen. Natuurlijk, men wil werken en premie opbrengen voor een zieke buurman en niet voor een buurman die een beetje bijklust. Natuurlijk, men wil zekerheid hebben dat de bijdrage die men levert ook noodzakelijk is. Maar als men die zekerheid heeft, zijn velen in dit land bereid, hun solidaire bijdrage te leveren. Je ziet het in een aantal CAO's. Werknemers zijn bereid, pas op de plaats te maken als hun collega's aan het werk blijven of als er meer collega's aan het werk komen. Je ziet het als het om het milieu gaat of om Ruanda. Nederland is geen onsolidaire samenleving. Het almaar etiketten plakken van calculerende burgers op de mensen zelf heeft bijgedragen aan een klimaat waarin de mensen niet worden aangesproken op hun bereidheid tot solidariteit. Ik vind dat wij dat wel moeten doen, omdat er voldoende bereidheid in de samenleving aanwezig is. Echte, zelfgekozen emancipatie vraagt om solidariteit; niemand kan het alleen.

De modernisering van onze productie en de samenhang met het milieu. Het accepteren van de randvoorwaarden van het milieu is zo'n uitdaging voor het nieuwe kabinet. Wij zien de nieuwe technologie niet als iets wat op zichzelf staat. Wij zien haar ook als een sociale uitdaging. Vandaar de

keuze om naast technologiebeleid en naast investeringen in infrastructuur, te proberen om langdurig werkloze mensen met weinig opleiding aan de slag te helpen. Daarvoor dienen onorthodoxe middelen, zoals afspraken tussen werkgevers en werknemers over beloning onder het minimumloon, niet geschuwd te worden.

Het midden- en kleinbedrijf wordt terecht als een van de motoren van onze economie gezien. Starters dienen geholpen te worden door belemmeringen weg te nemen. De PvdA identificeert zich met die vraagstukken en is blij met een staatssecretaris op Economische Zaken die een en ander mede kan vormgeven.

Werk is de sleutel tot deelname aan de samenleving. Wij mikken er terecht op dat niet alleen de loonkosten omlaag moeten en dat niet alleen lastenverlichting noodzakelijk is, maar dat wij ook moeten kijken naar mogelijkheden om dat vol te houden. Ik wil daarbij een enkele opmerking maken over het debat dat onder andere door de voorzitter van de FNV is gevoerd over de loonontwikkeling.

Ik heb hem zo begrepen: hij heeft gezegd dat er een behoorlijke bereidheid is tot loonmatiging bij heel veel mensen, maar het moet wel kunnen! Met andere woorden: als de ruimte binnen de bedrijven aanwezig is voor loonsverhoging en je wilt daarvan afzien, dan moet daarvoor iets in de plaats komen. De contracten waarin loonmatiging samenging met werkgelegenheid en met impulsen in werk zijn de moderne contracten. Ik meen, zo zeg ik tegen de minister-president, dat het kabinet een belangrijke verantwoordelijkheid heeft om het voor de sociale partners mogelijk te maken dat er meer van dat soort moderne contracten komen. Dat kan door herverdeling van werk nadrukkelijker op de agenda te plaatsen. Dat moet niet dwingend gebeuren, niet van bovenaf. Dat moet niet centralistisch geregeld worden. Door middel van maatregelen moet je de sociale partners in de positie brengen om werk eerlijker te verdelen.

De heer **Marijnissen** (SP): Mijnheer de voorzitter! Misschien heeft de heer Wallage ondanks de drukte rond zijn nieuwe werkzaamheden in de Kamer gisteren toch naar NOVA kunnen kijken. Misschien heeft hij

het debat gezien tussen Blankert en Van Stekelenburg. Ik herinner mij twee uitspraken van Blankert, voorzitter van de NCW. De eerste was dat Den Haag niet gaat over de werkgelegenheid en de tweede dat hij ook rekening had te houden met de aandeelhouders. Ik waardeer de oproep van de heer Wallage aan de premier om eerlijker verdeling van werk in het overleg te betrekken. Mijn vraag aan de heer Wallage is hoe hij denkt te bereiken dat die verdeling deze keer wel succes heeft, aangezien zij de laatste jaren compleet gefaald heeft?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik denk dat dit bereikt kan worden door de regie niet naar je toe te trekken. Ik geloof dat die verdeling decentraal moet gebeuren in overleg tussen werkgevers en werknemers in de ondernemingen. Wat wel moet gebeuren, is het volgende. In de sociale wetgeving en via belastingmaatregelen moeten wij laten zien dat de volle baan niet meer de norm van de toekomst is. Ik denk daarbij aan kinderopvang, ouderschapsverlof en zorgverlof. Wie herverdeling van werk wil, moet het technisch, financieel en juridisch mogelijk maken om die keuze tussen een volle baan of een gedeelde baan te maken. Ik ben er echt van overtuigd dat het de werknemers in hun onderhandelingen geweldig zou helpen als het kabinet een totaalpakket op tafel legt. Tegen werkgevers en werknemers moet worden gezegd: als u zorgt voor een betere herverdeling van de arbeid, dan zullen wij met onze instrumenten dat proces ondersteunen. Dat zou een geweldige stap vooruit zijn. Ik hoop dus dat de minister-president bereid is, namens het kabinet aan te geven dat op dat terrein een echte inspanning jegens de sociale partners zal worden geleverd.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Mag die oproep aan het kabinet ook als volgt geconcretiseerd worden? Is de fractie van de Partij van de Arbeid voorstander van fiscale stimulering van de herverdeling van werk? Dat is een van de oproepen die Johan van Stekelenburg de afgelopen dagen en weken gedaan heeft. Vanaf het moment dat het regeerakkoord wereldkundig werd en de beperkte groei van de werkgelegenheid zichtbaar werd, heeft hij gezegd dat alles uit de kast

Wallage

gehaald moest worden ter bevordering van de werkgelegenheid. Ook de overheid heeft de taak tot fiscale stimulering van herverdeling van arbeid. Hij heeft het kabinet bekritiseerd omdat daarvoor te weinig aandacht is. Is de fractie van de Partij van de Arbeid van mening dat deze stimulering een noodzakelijke aanvulling is in het overleg met de sociale partners?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik heb met opzet een hele brede formulering gekozen. Ik sluit bepaalde instrumenten niet uit. Ik vind het van groot belang dat loonmatiging wordt volgehouden en dat het werknemers wordt mogelijk gemaakt, hun lonen te matigen. Zij moeten zien dat met dat geld wat beters gebeurt, namelijk *het creëren van werk!* Ik vind dat zo belangrijk dat ik daarom niet een instrument op voorhand wil uitsluiten. Als in het gesprek tussen de sociale partners en het kabinet ook fiscale vragen aan de orde komen, zal ik daarop nu niet negatief reageren en deze uitsluiten.

Wat ik van belang vind, is dat wij beseffen dat nu het gelukkig weer wat beter gaat en er echt in een aantal bedrijfstakken flinke ruimte ontstaat, je van onderhandelaars niet mag verwachten dat zij de druk van onderop om loonsverhoging wegzetten en niet honoreren als daarvoor niet iets in de plaats komt dat ook echt gedragen wordt door de mensen. Dat iets zou moeten zijn dat zij er collega's bij krijgen, dat het werk wordt herverdeeld en dat er misschien taken worden aangepakt in en rond de onderneming die tot dusverre zijn blijven liggen. In dat totale complex hoop ik dat de herverdeling van arbeid door dit kabinet zo met sociale partners wordt besproken dat zij vorm krijgt.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Maar dan bent u het dus met mij eens dat het, het regeerakkoord lezende en de regeringsverklaring aanhorende, ook noodzakelijk is om dit pleidooi voor herverdeling van werk, met alle ondersteunende maatregelen die je daarbij als overheid kunt vinden, in aanvulling op datgene wat het kabinet wereldkundig heeft gemaakt hier nadrukkelijk op tafel te leggen? Het schiet dus tot op dit moment te kort.

De heer **Wallage** (PvdA): In tegenstelling tot uw benadering is

het mijn benadering dat het regeerakkoord heel belangrijke aanknopingspunten biedt om dat gesprek op een open wijze te voeren. Mij gaat het er nu vooral om dat wij als politiek niet achteroverleunen, dat wij niet afwachten hoe het straks wellicht misloopt in de onderhandelingen in ondernemingen en geleidelijkaan de lonen weer omhoog gaan, met alle consequenties die dat op termijn voor de economie en de werkgelegenheid kan hebben. Dan vind ik dat wij eerst in de benen moeten en hier nu niet per instrument het debat hoeven te voeren. Wij moeten zien hoe het kabinet stimulerend optreedt, zodat er tussen werkgevers en werknemers op dit terrein een paar stappen voorwaarts worden gemaakt.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Even ter concretisering, "dit terrein" is het terrein van herverdeling van arbeid.

De heer **Wallage** (PvdA): Absoluut.

De heer **Marijnissen** (SP): Ik wil nog een ding naar voren brengen. Zeer velen bedienen zich in de politiek van allerlei eufemismen. Het begrip "werkgevers" vind ik ook zo'n woord. Werkgevers zien het zelf zeker niet als hun taak om werk te geven. Het mag duidelijk zijn: ABN Amro maakt 1 mld. winst en besluit om alsnog honderden mensen te ontslaan. Kortom, het verhaal dat er als een soort automatisme wel werk bij komt als de rendementen voor de bedrijven zich nu maar herstellen, gaat niet op. Het is duidelijk gebleken dat de vakbeweging de bereidheid heeft om de lonen te matigen. Maar u bent niet met een sluitend antwoord gekomen aan het adres van de heer Stekelenburg. U heeft niet aangegeven hoe hij zijn achterban moet overtuigen, omdat u een middel zou hebben om de werkgevers te dwingen meer werk te creëren.

De heer **Wallage** (PvdA): U gaat mij een paar stappen te snel. In de allereerste plaats moet het gesprek tussen werkgevers en werknemers, met een actief en betrokken kabinet, nog plaatsvinden. Als ik kijk naar de houding van de Nederlandse vakbeweging, denk ik dat er goede kansen zijn om nu wel een oplopende loonontwikkeling te voorkomen door herverdeling van

arbeid een veel serieuzere plaats te geven. Ik denk dat die kansen er zijn. Ik wil die hier niet kleiner maken door die bij voorbaat af te schrijven.

In de tweede plaats ben ik ervan overtuigd dat wij als coalitiepartners een riskante keuze hebben gemaakt toen wij gigantische bedragen voor lastenverlichting zonder voorwaarden beschikbaar stelden aan burgers en bedrijven. Die keuze hebben wij gemaakt: niet van tevoren met allerlei regels beleggen, maar inderdaad naar burgers en bedrijven toe ruimte geven. Ik zeg er wel een ding bij: uiteindelijk moet die omzetting naar meer werk ook in de bedrijven wel plaatsvinden. De PvdA-fractie zal bij de verdere vormgeving van de lastenverlichting buitengewoon alert zijn op hetgeen *dit eerste jaar concreet gebeurt in de pogingen om van die moderne contracten te krijgen*. Dat is voor de toekomstige houding van de Partij van de Arbeid inzake de besteding van de lastenverlichting van grote betekenis.

Mijnheer de voorzitter! Loonmatiging en lastenverlichting zijn niet de enige pijlen op de boog van het kabinet-Kok. De sociale norm is in de regeringsverklaring met nadruk genoemd. Wat belangrijker is: in de financiering van het program is voor ruim 1,5 mld. gekozen om met geld uit de sfeer van de uitkeringen echte banen te creëren. Dat mes snijdt echt aan twee kanten. Er zijn veel mensen die bang zijn voor de situatie in hun straat en hun buurt. Er is een groot gevoel van onveiligheid. Hoe meer mensen wij als conciërge of als buurtwachter in de begeleiding van mensen in kunnen zetten, hoe beter wij dat gevoel van onveiligheid kunnen terugdringen. Het is een van de weinige methoden om mensen die langdurig werkloos zijn, weer perspectief te bieden.

Daarom vraag ik met name de aandacht van het kabinet voor de manier waarop wij die extra middelen gaan inzetten. Laat dat alsjeblieft niet per departement weer een regeling zijn! Het moet niet zo zijn dat de mensen bij Volksgezondheid weer gaan bedenken hoe een paar honderd miljoen daarvoor kan worden geoomerkt. Het moet niet zo zijn dat men bij Onderwijs de conciërges ermee gaat financieren. Enfin, ik kan alle departementen langs gaan.

Zeg nu eens vanuit Den Haag: deze impuls moet door de gemeen-

ten worden gegeven; dat gaan wij decentraal doen! Dat is ook bestuurlijke vernieuwing. Je zegt tegen de gemeenten: je moet er langdurig werklozen mee aan de slag helpen. De gemeenten moeten dit doen op terreinen die zijn afgesproken, maar alsjeblieft zonder bureaucratie en onnodige regels: de verantwoordelijkheid van de gemeentebesturen staat voorop.

De PvdA-fractie is zich heel goed bewust van het feit dat er niet alleen mooie en goede impulsen in het program zitten, maar ook harde maatregelen die mensen zullen raken in hun inkomen. Wij hebben echter wel geprobeerd om die maatregelen zo vorm te geven dat degenen die de steun vanuit de gemeenschappelijke regelingen minder nodig hebben, er ietsje meer last van hebben. Natuurlijk moeten wij straks, als de voorstellen over de partnertoets bij de AOW worden ingediend, discussiëren over de vormgeving van die maatregel, maar principieel verdedig ik de gedachte dat als je versoberingen moet aanbrengen, je die beter kunt aanbrengen als je rekening houdt met de feitelijke draagkracht dan door op de ingeslagen weg door te gaan.

Dat geldt ook voor de voornemens inzake de studiefinanciering. Die vormen een diepe ingreep, een drastische verschuiving naar meer lenen, maar liever zo'n ingreep, goed gekoppeld aan de mogelijkheden van mensen om na hun studie terug te betalen, dan verder ingrijpen in de kwaliteit van de voorzieningen. Hetzelfde geldt ook voor de Algemene nabestaandenwet, hoe moeilijk het ook zal zijn: je kunt jezelf verzekeren tegen een aantal risico's en daar moet je zelf ook afwegingen in maken. Wij moeten ons gemeenschappelijke geld gebruiken voor scherpe prioriteitenstellingen.

Dat brengt mij tot iets wat ik zelf, vanaf het moment van binnenkomst in de Kamer van een rechtstreekse vertegenwoordiging van ouderen, met mij meedraag. Ik zou willen dat wij in de politiek de participatie van ouderen en jongeren gezamenlijk op de agenda zetten en dat wij – dat zeg ik ook tegen het kabinet – niet vanuit een soort generatiebenadering naar mensen kijken: geen leeftijdsdiscriminatie en ook niet het aan de hand van leeftijd indelen van mensen in vakjes, maar perspectief voor jongeren en ouderen. Voor jongeren gaan wij het beroepsonder-

wijs en de uitstroom uit het Jeugdwerkgarantieplan verbeteren. Schakel werkloze jongeren zinnig in; die kans is er nu. In het onderwijs is met de basisvorming een fundament gelegd om jongeren te leren kiezen. Wat ouderen betreft: vereng het debat niet tot de koopkracht, hoe belangrijk die ook is. Werk aan het flexibel maken van de grens rond de 65 jaar en laat het geen valbijl zijn. Zorg ervoor dat ouderen bij het beleid worden betrokken, dat mensen serieus worden genomen en dat mensen voluit zijn betrokken bij veiligheid en buurtopvang. Het zijn die maatregelen die de samenhang tussen generaties kunnen bevorderen. Wij moeten mensen niet uit elkaar laten spelen.

Mensen zullen veel verwachten van de sociale vernieuwing in buurten, aangesterkt door veiligheidsmaatregelen – meer blauw op straat – maar vooral doordat meer jonge en oude mensen concreet voor de buurt aan het werk gaan. Mag ik het iets principiëler zeggen? De burger en de overheid hebben de afgelopen jaren te veel op elkaar afgewenteld. De burger zei tegen de overheid: regel jij het maar; de overheid zei tegen de burger: red jij je maar. Het regeerakkoord probeert die vicieuze cirkel te doorbreken door grote hervormingen in de publieke sector. Het gaat om veel meer dan om bezuinigen alleen: meer markt of meer overheid, meer zeggenschap voor mondige burgers; het gaat erom dat wij het op elkaar afschrijven van de verantwoordelijkheid door burger en overheid doorbreken. Dat zie je het mooist bij het milieu en burgers zijn zich daar heel goed van bewust. Je zult er in elk van die uitdagingen voor moeten zorgen dat regeren betekent het met de mensen doorspreken. Als ik één keer uit mijn eigen ervaringen mag putten: ik heb bij het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen een dag in de week in het land besteed. Ik kreeg toen vaak kritiek van medewerkers, die zeiden dat ik op het ministerie moest zijn. Mag ik tegen alle leden van het kabinet zeggen dat zij minstens een dag in de week in het land behoren te zijn? Doe het echt, want het is voor het fundament onder het kabinet van het grootste belang.

Wij hebben, sprekend over de portefeuilleverdeling in dit kabinet, opnieuw verantwoordelijkheid genomen voor – in dit geval – een sociaal-democrate op het ministerie

van VROM. Wij hebben daar wel over gearzeld omdat het zo moeilijk is om een milieubeleid te voeren dat feitelijk in belangrijke mate op andere departementen wordt gemaakt. Ik hoop nu maar op de paarse wisselwerking tussen Verkeer en Waterstaat, Landbouw en EZ, in een poging om te laten zien dat wat wij afgesproken hebben in het NMP echt handen en voeten krijgt op al die departementen: niet meer van hetzelfde, maar een hele creatieve poging om al die doelstellingen nu ook echt te verwezenlijken. Ik ben ervan overtuigd dat de Partij van de Arbeid er goed aan heeft gedaan om in de afgelopen jaren het beleid van minister Alders te steunen, dat niet eenzijdig op regelgeving mikte, maar dat mikte op convenanten, op vrijwillige afspraken en ook op marktconforme instrumenten. Dat geldt nationaal, maar dat geldt zeker internationaal. Ik hoop dat het werk van het duo Pronk/Alders door het nieuwe duo op dezelfde wijze kan worden voortgezet in internationaal milieuverband.

Een nieuwe minister van LNV biedt de mogelijkheden om iets te doen wat lang niet mogelijk was in die sector, namelijk om vanuit de gemeenschap als geheel de dialoog met de landbouw, de tuinbouw en alle andere onderdelen van de sector aan te gaan. Het economisch belang staat buiten kijf, maar de integratie in de samenleving als geheel, de herijking van de belangen van natuur en milieu is een gigantische taak waar ik de nieuwe minister veel succes bij wens.

De heer **Heerma** (CDA): Ik reageer met enige vertraging. Ik heb eerst tot tien geteld om de opmerking van de heer Wallage op mij in te laten werken. Wil hij de inleidende zin over de nieuwe minister van LNV herhalen? Wellicht vraag ik dan om een nadere toelichting.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik spreek niet vanuit een geschreven tekst. Ik moet dus even nadenken.

De heer **Heerma** (CDA): Ik weet dat u kleurenblind bent, maar zo erg is het verder toch niet?

De heer **Wallage** (PvdA): Nee, met mijn handicaps valt het reuze mee! De essentie van mijn opmerking is dat ik hoop dat bij een nieuwe minister de samenhang en wissel-

Wallage

werking tussen de maatschappij en de sector zelf tot stand kan komen. Ik heb het niet gezegd, maar als u erom vraagt wil ik wel wat harder zeggen dat ik deze minister daar uitzonderlijk gekwalificeerd voor acht.

De heer **Heerma** (CDA): Uit antwoorden op vragen van journalisten over melk was mij al duidelijk geworden dat de heer Van Aartsen weet dat je niet zelf een koe hoeft te houden om melk te drinken. Het gaat mij echter om het chronologische aspect in uw stellingname. Daarin hoor ik toch iets van dat nu voor het eerst sinds lange tijd een dialoog tussen het geheel van de samenleving en de sector mogelijk is.

De heer **Wallage** (PvdA): Nu begrijp ik uw vraag. Als u een en ander hebt verstaan als een soort terechtwijzing voor vorige situaties, dan moet ik zeggen dat dit niet mijn bedoeling was.

De heer **Heerma** (CDA): Misschien is het positief als u het nog eens uitlegt. Ik heb het niet begrepen.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat is het nuttige van vragen stellen. Voor sectoren van publiek beheer als onderwijs en landbouw geldt dat zij heel vaak worden bezet door mensen die in de sector zijn groot geworden. Ik heb mij wat geërgerd aan de makkelijke manier waarop een minister werd weggezet die niet uit de sector was voortgekomen. Daarom maakte ik die opmerking. Ik vind de genoemde samenhang van groot belang voor een sector die ook maatschappelijk geïntegreerd moet worden en die de uitdaging van wat de samenleving als geheel vraagt tegemoet moet treden, voor een goed beheer van de natuur en voor een economisch perspectief voor de mensen die werken in die sector. Die afstemming kan heel goed tot stand worden gebracht door iemand die daar fris binnenkomt. Dat was de strekking van mijn opmerking.

De heer **Heerma** (CDA): Ik ben collega Wallage erkentelijk voor deze uitleg. Ik zal de lijst van ministers en staatssecretarissen tussen de eerste en tweede termijn nog eens langslopen op dit aspect.

De heer **Wallage** (PvdA): Wie weet, misschien is dit een stimulans voor de volgende ronde!

Voorzitter! Ik kom tot een afronding door een enkele opmerking te maken over het buitenlands beleid, waar de minister-president terecht uitvoerig bij heeft stilgestaan. Ik bedacht dat voor mijn ouders en hun generatiegenoten de kijk op het buitenland altijd bepaald zal worden door de Tweede Wereldoorlog. Hun kijk op de wereld is gevormd door de jaren 1940-1945. Toen ik in 1968 in Praag was en de Russische tanks zag binnenrollen, dacht ik dat dit beeld bepalend zou zijn voor mijn kijk op de wereld. Het was zo indringend en maaide zoveel hoop weg voor een jonge generatie in Tsjechoslowakije, dat ik dacht dat dit beeld voor mij altijd de politiek in Europa en de verhoudingen tussen Oost en West zou bepalen. Het zal nooit anders worden. Het is allemaal anders geworden. De omwenteling die zich voor onze ogen heeft voltrokken heeft zich wel daar voltrokken, maar nog niet tussen onze oren. Het is zo snel gegaan, dat wij onze heroriëntatie op de wereld echt ter hand moeten nemen.

De keuze wordt wel eens afgeschilderd als het voor je uitschuiven van een beslissing. Er lag een stevig verschil van opvatting over de omvang van de defensie-uitgaven en de ontwikkelingshulp tussen de VVD en de PvdA, soms ook tussen D66 en de andere twee partijen. Er is echter meer aan de hand. Er is een goede reden om heel indringend de vraag te stellen, welke gelden van ons naar het buitenland toestromen. Op welke wijze willen wij ons in het buitenland manifesteren? Wat doen wij aan vredeshandhaving, armoedebestrijding en preventie, zodat dood en verderf niet hoeven op te treden? De PvdA zal met alle kracht blijven pleiten voor een opwaartse beweging van de ontwikkelingssamenwerking. Toch moeten wij het inhoudelijke debat over de kwaliteit van de ontwikkelingssamenwerking grondig met elkaar voeren. Ik vind het niet raar om ter zake van de kosten van vredesoperaties grondig te kijken naar de prioriteitenstelling binnen defensie. Natuurlijk ligt er een nota die aanvaard is. Er is de noodzaak om iedere keer opnieuw de bereidheid te hebben de totale prioriteiten tegen het licht te houden. Ik laat het hierbij, met de mededeling dat ik groot vertrouwen heb in de wijze waarop de drie betrokken ministers, de minister van Buiten-

landse Zaken voorop, dat zullen gaan doen. Zij hebben de mogelijkheid om niet alleen een groot politiek conflict binnen coalitiepartijen te beslechten, maar ook jonge mensen in dit land te laten zien wat onze verhouding met het buitenland de komende jaren zal moeten zijn en waarin wij willen investeren. Wij moeten laten zien, dat de politiek niet voor de feiten op de loop gaat. Grote veranderingen mogen ook tot verandering in ons beleid leiden. In de Europese Unie gaan wij ervan uit, dat verschillende snelheden onvermijdelijk zullen zijn. Wij moeten niet alleen met onze naaste bureu, maar ook met onder meer Frankrijk een zodanige verhouding opbouwen en houden, dat wij aan die verschillende snelheden een Europese samenhang kunnen geven.

De heer **Schutte** (GPV): Mag ik de heer Wallage nog een vraag stellen over de relatie tussen ontwikkelings-samenwerking en defensie? In het regeerakkoord zijn daarover wat afspraken gemaakt. De veronderstelling is, dat de bezuinigingen op defensie zouden moeten kunnen plaatsvinden met inachtneming van de Prioriteitennota. Heeft de fractie van de heer Wallage de stellige verwachting, dat dit mogelijk is? Uit zijn betoog kreeg ik de indruk, dat eens naar de prioriteiten moet worden gekeken. Bedoelt hij, dat eventueel toch tot de conclusie moet worden gekomen, dat de prioriteiten die in de Prioriteitennota staan, maar moeten wijken?

De heer **Wallage** (PvdA): Tijdens de discussie gedurende de formatie hebben wij natuurlijk gekeken naar het soort maatregelen dat je moet nemen om dit type bezuiniging in te vullen. Ik heb het dan over uitstel van sommige investeringen, een andere kijk op de herziening van een aantal voorzieningen. Mijn indruk was tijdens die gesprekken, dat het mogelijk moet zijn om met inachtneming van de Prioriteitennota tot invulling van die bezuinigingen te komen. Daarover wordt sterk verschillend gedacht, om het voorzichtig te formuleren. Een van de doeleinden van de herijking is om daar nog eens heel grondig naar te kijken. Ik wil wel de visie van de PvdA daarop geven. De nieuwe verhouding tussen Oost en West en de nieuwe taakverdeling op het militaire vlak zullen in 1998, als de

Wallage

NAVO nieuwe veiligheidsnormen zal definiëren, tot nadenken en herijking moeten leiden. Het minste wat wij in de komende jaren moeten doen is geen aanschaffingen doen en geen modernisering doorvoeren, waarvan wij niet zeker weten, dat ze voldoen aan de veiligheidseisen, die in 1998 door de NAVO zullen worden gesteld. Daar is het bruggetje tussen noodzakelijke versoering op korte termijn en je open blijven stellen voor de eisen, die voor de langere termijn aan onze defensie zullen worden gesteld.

De heer **Schutte** (GPV): Maar de Prioriteitennota is nog behoorlijk recent. Een bewindsman uit uw kring heeft daarover de nodige uitspraken gedaan. Naar zijn mening was toch wel de grens bereikt bij de bezuinigingen op defensie als je die prioriteiten nog wilde realiseren. Ziet u dat ook zo of zegt u dat u niet alleen de prioriteiten nog eens op een rijtje wilt zetten, maar ook nog over de grenzen van defensie heen wilt kijken of de prioriteiten wel hetzelfde moeten blijven?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik heb de afgelopen jaren geen sector meegemaakt waarbij betrokkenen bij bezuinigingen niet zeiden "dit kan echt niet meer". Dat is een algemene reactie, in iedere sector. Ik ben in de loop van de jaren een beetje genuanceerder geworden over de idee dat dit automatisch en meteen zo is. Bovendien denk ik dat ons uitgangspunt, namelijk "met inachtneming van de Defensienota", ons ertoe verplicht die vingeroefening uiterst serieus te doen. De minister van Defensie heeft in zijn eerste reacties terecht als uitgangspunt gekozen dat die exercitie moet plaatsvinden voordat hij een finaal oordeel kan geven over de omvang van de bezuinigingen in 1998. U hoort mij daar vandaag geen afstand van nemen. U hoort mij wel zeggen dat wij in een sterk veranderende wereld bereid moeten zijn om het geheel van onze prioriteiten open te bezien, als wij zowel over ontwikkelingssamenwerking als over de economische en militaire betrekkingen spreken.

De heer **Schutte** (GPV): U maakt mij nieuwsgierig naar het betoog dat de heer Bolkestein op dit punt zal houden.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Ik kom even terug op mijn eerste vraag. Die vraag is nog niet beantwoord. Ik spits het toe op de buitenlanddriehoek, waar de heer Wallage nu over spreekt. In de sterk veranderende wereld kunnen wij elke dag op de televisie zien dat er één ding is dat niet of nauwelijks verandert: oorlog, armoede, op een verschrikkelijk schrijnende manier. Daarover verschillen wij niet van mening. De minister-president sprak vooral over de allerzwaksten in onze samenleving. Is het in deze context en in deze situatie niet noodzakelijk dat de overheid ook zegt dat wij een bodem moeten stellen voor de mensen die het in de andere samenleving nog veel slechter hebben dan de meeste mensen hier? Wij moeten in een regeerakkoord en regeringsverklaring niet de deur openzetten naar opnieuw een verlaging van het budget voor ontwikkelingssamenwerking. Ik weet dat de heer Wallage deze vraag vaak pareert met de opmerking dat wij daarover van mening verschillen. Ik vraag hem echter als voorzitter van de PvdA-fractie wat voor hem de bodem is.

De heer **Wallage** (PvdA): U kunt mij beter mijn eigen antwoorden laten geven. Als u dat had gedaan, had u als antwoord gekregen dat u daar gelijk in hebt. Ik ben het met u eens. De Partij van de Arbeid heeft op dit punt haar opvattingen niet verkocht. Wij zijn van mening dat de ontwikkelingshulp door moet groeien tot ten minste 0,9% van ons nationaal inkomen. Dat is onze opvatting. Wij zullen ons best ervoor doen om dit te realiseren. De keerzijde van het samen maken van afspraken is echter dat wij ook te maken hebben met één van de regeringspartijen, die daar een vrij fundamenteel andere opvatting over heeft. Wij hadden kunnen proberen om dat ouderwets politiek-rekenkundig op te lossen. Ik ben blij – daarom heb ik er zojuist ook enige tijd aan besteed – dat wij niet hebben geprobeerd om het rekenkundig te middelen, maar dat wij hebben gezegd dat wij inhoudelijk zullen analyseren naar kwaliteit, naar datgene wat nodig is in de Derde Wereld en naar datgene wat wij te bieden hebben. Wat de opstelling van de Partij van de Arbeid betreft ben ik – hoe zal ik het zeggen – zelfverzekerd genoeg om te denken dat dit meer de kant op zal

gaan van de keuzes die de Partij van de Arbeid in haar programma maakt dan van de keuzes die de VVD in haar programma maakt. Dat zal de heer Rosenmöller niet verbazen. De vraag is echter of het kabinet straks in staat is om die herijking zo objectief en ook informatief te laten zijn dat wij uit dat politieke verschil van mening misschien ook een kwaliteitsverbetering in het geheel van onze buitenlandse politiek kunnen krijgen. Ik hoop dat dit mogelijk is. Daar zet ik mij voor in.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Wat het kabinet doet, moet het kabinet weten. Wij bespreken dat hier. Als het gaat om het budget voor ontwikkelingssamenwerking en als de heer Wallage mijn analyse deelt – daar heb ik niet aan getwijfeld – moeten wij hier vandaag heel snel tot de conclusie kunnen komen, gezien de ellende in de wereld, dat er geen fatsoenlijke argumentatie te vinden is om het huidige niveau van het budget voor ontwikkelingssamenwerking te laten dalen. Op het moment dat een kabinet begint, moet je ook de moed hebben om dat uit te spreken dan wel vast te leggen. Vroeg of laat kan het gaan om de afweging tussen van alles en nog wat, maar de allergrootste ellende ligt in die andere wereld. Ik denk dat je daar consequenties aan moet verbinden.

De heer **Wallage** (PvdA): De enige reden die ik in de gedachtenwisseling heb gehoord, is dat er een internationale afspraak is over de 0,7% en dat wij daar naar het oordeel van één van de coalitiepartijen niet bovenuit hoeven te gaan. Mijn indruk is dat die discussie in belangrijke mate wordt beïnvloed door twijfel die niet bij de PvdA maar wel elders bestaat aan de effectiviteit van onze ontwikkelingshulp. Ik heb liever eerst een discussie over de effectiviteit van onze totale buitenlandse betrekkingen dan dat nu de rekenkundige discussie tot het centrum van het politieke debat wordt verklaard. Om die reden is het regeerakkoord voor de Partij van de Arbeid ook op dit onderdeel een begaanbare weg.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Maar dan had de PvdA-fractie in de onderhandelingen die hebben plaatsgevonden, de nadruk moeten leggen op de effectiviteit. Als het te

Wallage

weinig effectief is, moet dat probleem worden opgelost. Dan kan het streven naar de 0,9% of de 0,86% gewoon worden gehandhaafd. Nu wordt een verkeerde indruk gewekt. De deur wordt opengezet naar een verlaging. Het zal bekend zijn hoe het in de politiek gaat. Er is weinig voor nodig om daarvoor een meerderheid in de Kamer te krijgen. Ik hoop en verwacht niet dat het gebeurt. Maar het dient de heer Wallage en zijn fractie, na de congresuitspraak van een dag of tien geleden, om nu meer duidelijkheid te verschaffen.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik denk dat u nu onvoldoende naar de kern van het debat gaat. De kern van het debat is niet dat de PvdA op wil naar de 0,9%. Buiten onze kring onderbouwen mensen hun pleidooien voor "terug naar 0,7%" mede met opmerkingen over de kwaliteit van de ontwikkelingshulp. Mijn benadering – en daarvoor neem ik hier de volle verantwoordelijkheid – is geweest in de onderhandelingen: liever nu eerst een inhoudelijk debat met elkaar voeren over niet alleen de ontwikkelingshulp maar ook over de defensie-uitgaven en over de economische betrekkingen met het buitenland, dus over het totaal, dan het debat opnieuw verengen tot een getalsdebat. Ik denk dat wij op termijn voor de ontwikkelings samenwerking en voor de hulp aan de Derde Wereld een betere startpositie hebben gecreëerd voor het kabinet door hiervoor te kiezen in plaats van voor een verenging en een middeling in percentages.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! In het verlengde van de vragen van de heer Rosenmöller wil ik de heer Wallage het volgende vragen. Ik begrijp dat de agenda voor die discussie, een forse discussie, in het regeerakkoord is neergezet. Daarbij is ook de positie van de verschillende partijen, onder andere de VVD, aangegeven. De heer Wallage is helder over de positie van de PvdA. Die discussie wachten wij af. Toch leg ik de volgende politieke vraag aan de fractievoorzitter van de PvdA voor. Maakt de PvdA het in deze kabinetsperiode mee dat wordt uitgekomen op een verlaging van de norm?

De heer **Wallage** (PvdA): U treft het niet met uw vraagstelling.

De heer **Heerma** (CDA): Ik wil graag een antwoord.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik geef u het antwoord. Nogmaals, u treft het niet. Ik heb op het partijcongres toegelicht waarom ik zinnen als "ik maak dat niet mee" in de komende vier jaar aan niemand aanbeveel. De opvattingen van de PvdA zijn duidelijk. Wij willen op weg naar de 0,9%. U probeert de uitkomst van dat debat nu al te krijgen, mijnheer Heerma.

De heer **Heerma** (CDA): Neen!

De heer **Wallage** (PvdA): Ik geef geen antwoord, anders dan dit: dit kabinet is eraan gehouden, een kwalitatieve doorlichting van de buitenlandinspanningen te verrichten. De opvatting van de PvdA is dat die doorlichting ertoe kan leiden dat wij doorgroeien naar de 0,9%. Een heel andere uitkomst, zoals zojuist door de heer Heerma werd verondersteld, verwacht ik niet. Maar laten wij de feiten van die doorlichting eerst eens op tafel hebben en dat inhoudelijke debat met elkaar voeren, voordat wij elkaar proberen te vangen op wat ik ouderwetse discussies vind rond de vormgeving van percentages.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! In die val van kwaliteit en kwantiteit trap ik niet. Ik vraag naar de kwantiteit. Bij welk percentage dan ook hoort hoge kwaliteit. Ik zet gewoon de kwaliteit vast. Die hoort hoog te zijn als het om hulp gaat. Dat zet ik dus ter zijde. Het gaat nu uitsluitend en alleen om de kwantiteit. Met het antwoord aan de partijraad van de PvdA ben ik niet geholpen. Ik vraag nu de heer Wallage: maakt hij het als fractievoorzitter mee? Hij wil de uitkomst openhouden. Dat respecteer ik. Dan is mijn conclusie politiek helder: het is niet uitgesloten.

De heer **Wallage** (PvdA): Wij hebben in het regeerakkoord een bandbreedte voor dat debat afgesproken. De opvattingen van de PvdA over die bandbreedte zijn volstrekt helder. Wij vinden dat wij aan de bovenkant daarvan moeten uitkomen. Dat zal ook onze inzet zijn. Maar wij laten straks wel de feiten spreken. Ik ga nu dus geen politieke oordelen aan die bandbreedte verbinden. Dan had ik die afspraak niet moet maken. Ik

begrijp deze vraag van de oppositieleider wel. Ik wil zo echter niet met gemaakte afspraken omgaan. De afspraak is dat wij deze bandbreedte met een onderkant en een streefbovenkant hebben geformeerd. Maar wij zullen pas de politieke conclusies trekken nadat wij met elkaar de inhoudelijke afweging hebben gemaakt. Ik zal geen uitspraken doen die van te voren een zinnig, open, inhoudelijk debat op dat terrein zullen belasten.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Voorzitter! De heer Wallage vecht als een leeuw voor het behouden van een zekere marge rondom zijn politieke doelstelling. In politieke zin begrijp ik dat wel. Hij verbindt de effectiviteit van de inzet in het buitenland aan het niveau van onze inspanning. Gesteld echter dat die effectiviteit verbetering zou behoeven, dan moet dat gewoon gebeuren. Gezien de nood zou er daarnaast geld nodig zijn. De heer Wallage verbindt dus dingen die onderscheiden wel nuttig zijn, maar niet tegen elkaar zijn weg te strepen.

De heer **Wallage** (PvdA): Voorzitter! De heer Van der Vlies geeft goed weer hoe de PvdA tegen hetzelfde vraagstuk aankijkt, maar dit is niet een kabinet van uitsluitend bewindslieden van de PvdA. Er is een akkoord gesloten, waarbij ook rekening is gehouden met de opvattingen van andere partijen. Bij dat rekening houden met hoort ook, als je zegt een inhoudelijke verkenning te willen hebben over de volle breedte van de buitenlanduitgaven, dat je jouw opvatting niet van tevoren heilig moet verklaren. Hetzelfde geldt naar ik hoop voor de heer Bolkestein als het om de defensie-uitgaven gaat. Dat betreft hetzelfde onderdeel van de gezamenlijke verkenning. Ook op dat punt geldt dat het voor hem niet uitgesloten mag zijn dat wij het geheel van de besparingen daar gaan realiseren. Dat is het evenwicht dat wij in de politieke afspraken hebben gevonden.

Ik kom tot een afronding van mijn bijdrage in eerste termijn. Goed luisterend naar de regeringsverklaring van dit kabinet-Kok geloof ik dat de heer Kok in al zijn soberheid aan iets probeerde te beantwoorden wat ik al veel langer in de samenleving voel. Daarbij gaat het niet om een soort hunkering naar stilstand,

V.l.n.r. de heer Van Mierlo, minister van Buitenlandse Zaken, Minister-President Kok en de heer Dijkstal, minister van Binnenlandse Zaken.

vroeger of terug, maar om een hunkering naar evenwicht. Iedereen ziet, in een wereld met zulke nieuwe verhoudingen en met zulke indringende concurrentie, dat dit land echt moet worden aangesproken op alles dat het kan, maar niet ten koste van het uit elkaar drijven van mensen. Met elkaar! Ik vond de regeringsverklaring op dat punt een voorbeeld van evenwichtigheid. Op pagina 9 van de gedrukte versie zegt de minister-president dat het kabinet kiest voor een balans tussen de economische dynamiek en de sociale bescherming, tussen het stimuleren van de individuele verantwoordelijkheid van de burgers en de samenhang en voor een balans tussen economische modernisering en ecologische duurzaamheid. Dat zijn, zou de minister-president gezegd kunnen hebben, grote woorden, maar het zijn precies de woorden waarbinnen het werk van dit kabinet zich zal voltrekken! Ik kan alleen maar zeggen dat de PvdA-fractie dit kabinet op het bereiken van dat evenwicht zal beoordelen, bijsturend waar dat nodig is, maar vanuit een grote verbondenheid met het program en met de mensen in dit kabinet.

Tot slot – ik kan het niet laten, hoewel ik weet dat de minister-president daar een gruwelijke hekel aan heeft – begroet ik in hem natuurlijk ook de vierde sociaal-

democraat die in dit land premier is geworden. Na Schermerhorn, heel kort, Drees en Den Uyl is hij de vierde sociaal-democraat. Wij komen voort uit een beweging waarin het niet zo gewoon is om minister-presidenten te leveren. Ik zal er echt kort over zijn, omdat de soberheid van de premier naar buiten ook naar binnen geldt. Ik weet dat hij grote woorden schuwt.

Voor ons als fractie en, naar ik denk, voor velen buiten deze Kamer is het wel een belangrijk moment, omdat wij in de persoon van de minister-president iets willen en mogen terugzien van de grote verantwoordelijkheid van dit kabinet. Dat is ook een deel van de functie. Ik verwelkom hem dus sober met dezelfde regels waarmee wij afscheid moesten nemen van zijn sociaal-democratische voorganger:

“Wie waarlijk leeft heeft in zijn hart een onvernietigbare veer een stille kracht die elke weerstand tart.”

Ik wens Wim Kok en zijn hele ploeg heel veel van die stille kracht toe.

□

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (AOV): Ik richt mij eerst even tot de heer Wallage. Ik zal het debat niet verenigen tot alleen koopkracht-

verlies, maar het zal wel een belangrijk deel van mijn betoog uitmaken.

Voorzitter! Toen de verkiezingsuitslag van 3 mei jl. een drastische wijziging in het politieke krachtenveld te zien gaf, leefde in Nederland de hoop dat er iets wezenlijk zou gaan veranderen. Informatie en formatie werden dan ook door velen in het land met meer dan normale belangstelling gevolgd. Na zeven weken mislukte de eerste paarse poging. In de Kamer is uitgebreid gedebatteerd over openheid, de schuldvraag en hoe nu verder te gaan. Uit dit debat konden min of meer de conclusies worden getrokken dat het met de openheid niet zo best gesteld was, dat het de VVD was die uiteindelijk uit de onderhandelingen stapte, maar dat er hoe dan ook op korte termijn een kabinet zou moeten worden geformeerd. De heer Kok trok zich terug en schreef zijn proeve, die aan de vier grootste partijen werd voorgelegd. Vrijwel tegelijkertijd werd duidelijk dat één van de vier niet mocht meedoen. Wij hebben allemaal kunnen vernemen dat dit bij voorkeur het CDA moest zijn. D66, de grootste winnaar van de verkiezingen, wilde immers slechts paars, en paars betekent: zonder het CDA. Nu was zo'n poging zoals gezegd al mislukt, maar blijkbaar wilden PvdA, VVD en D66 nog een uiterste krachtsinspanning leveren. Het CDA werd inderdaad binnen de kortste keren “buiten gewinkeld”. De inhoudelijke argumenten zijn nooit duidelijk naar voren gekomen; het moest gewoon paars worden. Inmiddels hebben wij van de minister-president kunnen horen dat ook dit kabinet weer een gewoon kabinet is en blijkbaar is ontdaan van elke kleur. Nu hoeft de heer Wallage zich ook niet meer af te vragen hoe paars eruit ziet.

Mijnheer de voorzitter! Ik begrijp best dat een kabinetsformatie niet de vorm van een brede maatschappelijke discussie kan hebben, want dat werkt ook niet. Maar de manier waarop deze formatie met geheimzinnigheid werd omgeven, wekt heel weinig vertrouwen onder de bevolking. Dit gebeurt dan in een tijd waarin elke politicus de mond vol heeft van manieren om de politiek dichter bij de burger te brengen. Ook de regeringsverklaring van hedenochtend benadrukt dit nog eens. Het resultaat is voor velen dan ook min

of meer een klap in het gezicht geworden. Als de heer Van Mierlo dit bedoelde toen hij het in zijn brief van 26 juli aan de heer Kok had over de helderheid van beleid en het daarbij horende elan die nodig zijn om de noodzakelijke harde ingrepen maatschappelijk aanvaardbaar te maken, dan is de AOV-fractie zwaar teleurgesteld en met ons vele maatschappelijke organisaties, belangenverenigingen, onderwijsinstituten, ambtenaren en individuele burgers. Want, mijnheer de voorzitter, ik weet niet hoe het u vergaan is, maar wij hebben nauwelijks een positieve reactie op dit regeerakkoord vernomen. Zelfs de achterbannen van PvdA en VVD zijn morrend akkoord gegaan. Ik ben dan ook reuze benieuwd naar de reacties van met name deze partijen.

De enige die blij lijkt, is D66. Maar het is dan ook niet niks als je na 28 jaar manmoedige strijd het correctief referendum hebt binnengehaald en het wellicht nog zult meemaken dat wethouders van buiten de gemeenteraad gekozen mogen worden. De taak van de heer Van Mierlo lijkt volbracht; hij kan eindelijk als excellentie op reis gaan. Het is hem van harte gegund, maar als ik hem was zou ik toch niet zo gerust zijn over de bestuurlijke vernieuwing binnenslands en had ik liever zelf een vinger in de "Binnenlandse Zaken"-pap gehouden.

Mijnheer de voorzitter! Ik wil hiermee aangeven dat onzes inziens de basis van dit kabinet wel heel smal en wankel is, terwijl Nederland juist in minder rooskleurige tijden toch behoefte heeft aan een kabinet dat op meer steun kan rekenen dan op alleen die van 92 kamerleden. Er zal toch een maatschappelijk draagvlak moeten zijn om een en ander gerealiseerd te krijgen. En dat, mijnheer de voorzitter, ontbreekt onzes inziens op dit moment.

Namens de AOV-fractie belicht ik enkele punten van het regeerakkoord nader. Gezien mijn toch beperkte spreektijd, zal dit niet uitputtend gebeuren. Het AOV is een groot voorstander van een regeerakkoord op hoofdlijnen, kort en bondig maar wel duidelijk qua doelstellingen en wegen die ertoe leiden dat die doelstellingen gerealiseerd worden; een regeerakkoord waar een duidelijke visie aan ten grondslag ligt en de mensen in het land het vertrouwen geeft dat het kabinet er alles aan wil en zal doen, de lasten

zo eerlijk mogelijk te verdelen. Dit regeerakkoord voldoet hier helaas niet aan.

De hoofdlijnen zijn niet of nauwelijks te onderscheiden van sommige details of zijn op sommige beleidsterreinen in het geheel niet te vinden. Het geheel is te lang, met te veel nietszeggende volzinnen. Dat geldt tevens voor de afgelegde regeringsverklaring. Een visie ontbreekt en dientengevolge is alles weinig inspirerend. Vertrouwen wekt dit akkoord al helemaal niet, getuige de negatieve reacties uit de maatschappij. Men heeft de mensen eerder ongerust gemaakt door onduidelijkheid over te nemen maatregelen en door het in het vooruitzicht stellen van nog hardere ingrepen. De lasten worden te eenzijdig op de schouders van met name ouderen, gehandicapten en chronisch zieken gelegd. Juist zij hebben nauwelijks mogelijkheden, hun financiële positie zelfstandig te verbeteren, terwijl bijvoorbeeld studenten, die overigens wel erg rigoureuus worden aangepakt, tenminste nog een vooruitzicht hebben op betere tijden.

Voorzitter! Terecht besteedt het kabinet aandacht aan het bevorderen van de werkgelegenheid en aan de voortgaande gezondmaking van de overheidsfinanciën. Maar om met prof. Rutten te spreken: dit beleid heeft alleen op papier prioriteit. Voor het AOV hebben werkgelegenheid, een gezonde economie en verlaging van het financieringstekort een zeer hoge prioriteit, en niet alleen op papier. Wij missen duidelijke voornemens om de positie van de industrie te verbeteren. Het verbaast ons dat het kabinet geen aandacht schenkt aan het economisch belang van het zogenaamde speur- en ontwikkelingswerk. Dit kan immers extra werkgelegenheid opleveren en is bovendien een belangrijk exportprodukt.

Herstel en versterking van de concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven achten wij dringend noodzakelijk om werkgelegenheid te creëren. Daarom is lastenverlichting essentieel. De heer Bolkestein sprak in reactie op de opmerkingen van een ongeruste heer Wiegel wel van de grootste lastenverlichtingsoperatie aller tijden, maar volgens het CPB bedraagt de lastenverlichting in de komende kabinetsperiode geen 9 mld., zoals in het regeerakkoord wordt aangege-

ven, maar slechts 4,3 mld. à 4,5 mld. Dat moet de heer Zalm in zijn nieuwe functie van minister van Financiën toch enigszins ongerust maken. Ik krijg hierop graag een nadere toelichting van het kabinet.

Hoewel het kabinet het goed lijkt voor te hebben met het midden- en kleinbedrijf – terecht de banenmotor van de economie genoemd – komen het drastisch terugdringen van regelgeving en het verminderen van de administratieve-lastendruk lang niet voldoende uit de verf. De beoogde daling van het financieringstekort tot 2,9% van het bruto binnenlands produkt in 1998 vinden wij te beperkt. Ook op dit punt komt het CPB met een ander percentage, namelijk 3,1. De staatsschuld zal nog te veel toenemen en daarmee de rentelast. Het is bovendien nog maar de vraag of het EMU-tekortcriterium, gesteld op 3%, wel gehaald kan worden. Het AOV zal het kabinet dan ook zeker aan de afspraak houden dat de budgettaire voordelen van een hogere economische groei dan voorzien met voorrang zullen worden aangewend voor het bereiken van een lager financieringstekort, ten hoogste 2,7% in 1998.

Ronduit teleurgesteld zijn wij over het aantal te creëren nieuwe banen. Het is nauwelijks voldoende om de nieuwkomers op de arbeidsmarkt op te vangen. Bovendien is geen rekening gehouden met de uitstroom van WAO naar WW. Het AOV wil niet tornen aan de hoogte van de uitkeringen en streeft zelfs naar een koppeling op termijn, maar dan moet er een krachtiger volumebeleid gevoerd worden dan nu is aangekondigd door het kabinet. Daarom zal de banengroei veel groter moeten zijn dan nu voorzien.

Mijnheer de voorzitter! Met de voorgestelde bezuinigingen op defensie ontdoet men de vorig jaar geaccepteerde nota in feite van de daarin gestelde prioriteiten. De reeds in gang gezette reorganisatiemaatregelen verworden hierdoor tot een chaos. Het voorgestelde beleid leidt ertoe dat het totale bezuinigingsbedrag voor defensie voor de komende regeerperiode oploopt tot niet minder dan 2,7 mld. Deze nieuwe aderlating zal onvermijdelijk tot gevolg hebben dat materieel wordt afgestoten en/of niet meer wordt vernieuwd. Het opdoeken van eenheden leidt tot gedwongen ontslagen op grote

schaal. Bovendien zal het afstoten van NAVO-taken niet kunnen worden voorkomen. Hoe is dit alles te rijmen met het gestelde in het regeerakkoord, dat continuïteit zowel voor de voorspelbaarheid van de Nederlandse inbreng in NAVO en WEU als voor de motivatie van het defensiepersoneel van groot belang is en met de zinsnede uit de regeringsverklaring dat de strijdkrachten goed dienen te zijn toegerust voor hun nieuwe taken? Wat wil dit kabinet eigenlijk met de krijgsmacht en met onze afspraken en verplichtingen? Wordt het geen tijd dat wij ophouden, onze geloofwaardigheid te grabbel te gooien?

Mijnheer de voorzitter! In het regeerakkoord wordt naar onze mening terecht benadrukt dat economie en ecologie behoren samen te gaan. Wij constateren echter met spijt dat in de schaarse zinnen die in het hoofdstuk "Moderne economie/duurzame ecologie" worden gewijd aan de infrastructuur, een verwijzing naar het Natuurbeleidsplan en het structuurschema Groene ruimte ontbreekt. Het natuurbeheer, helaas nog steeds een ondergeschoven kind van landbouw, vormt immers een elementair bestanddeel van de infrastructuur. Hoewel wij verheugd zijn over het voornemen om een definitief besluit over de Betuwelijn eerst te nemen na een gedegen onderzoek naar aanvaardbare alternatieven, betreuren wij het dat niet dezelfde wijsheid is betracht ten aanzien van de hogesnelheidslijn, nota bene dwars door het Groene Hart van Holland. Laat dit kabinet er in zijn plannen rekening mee houden dat wij de positieve plannen ten aanzien van natuur en milieu van harte zullen ondersteunen, maar dat wij voluit dwarsliggen als natuur en milieu voor de zoveelste keer het onderspit moeten delven ter wille van gewin op korte termijn.

Mijnheer de voorzitter! Gezien de beperkte tijd die mij is toegemeten, zal ik onderwerpen als bestuurlijke vernieuwing, onderwijs, cultuur, koninkrijkszaken en buitenlands beleid vooralsnog even overslaan; niet dat wij daar geen mening over hebben of ze niet belangrijk vinden, maar ik wil voldoende tijd overhouden om met name de gevolgen van de kabinetsplannen voor ouderen met wat meer nadruk te behandelen. Daarbij zullen tevens aspecten van volksgezondheid en veiligheid aan de

orde komen. Eén vraag moet mij echter van het hart. Waarom heeft men in 's hemelsnaam de portefeuille Cultuur ondergebracht bij Onderwijs? Alleen een impuls aan de culturele educatie binnen en buiten het onderwijs kan toch niet de reden zijn, want de kosten die daarmee gepaard gaan – twee ministeries die van naam veranderen en de huisvestingsproblemen – zijn toch niet te verdedigen, zeker niet als het kabinet beweert dat harde maatregelen ten aanzien van de sociale zekerheid en de volksgezondheid noodzakelijk zijn. Het was beter geweest als deze miljoenen niet ten koste zouden gaan van de sector cultuur. Daarom ben ik ook benieuwd naar de antwoorden op de vragen die de twee vorige sprekers hebben gesteld over bezuinigingen in de sector cultuur.

Mijnheer de voorzitter! Ik denk niet dat er nog iemand in dit land te vinden is die denkt dat dit regeerakkoord ouderen zou ontzien. Op alle fronten dreigen zij de kinderen van de rekening te worden. En dat terwijl ouderen – dat geldt tevens voor gehandicapten en chronisch zieken – geen mogelijkheden meer hebben om zelfstandig hun financiële positie te verbeteren. De arbeidsmarkt zal ze immers niet opnemen. Het kabinet geeft dat overigens zelf toe, maar meent desondanks dat er bij de ouderen nog wel wat te halen valt.

Laat ik beginnen bij het heetste hangijzer, de AOW. Waar in de proeve van de heer Kok nog sprake was van "een beleidsinspanning die erop gericht is, het AOW-basispensioen weer volledig te laten mee toenemen met de lonen" wordt nu nog slechts gesproken over het op lange termijn waarborgen van de AOW als basispensioen. En zelfs dat is bij nadere bestudering van het regeerakkoord nog maar zeer de vraag. Als het kabinet er echt van overtuigd is dat de AOW een pensioen is en geen uitkering, waarom wordt de AOW dan wel als uitkering behandeld? Waarom is de volledige koppeling losgelaten? Een armzalige zogenaamde "bejaardenaf-trek" – ik houd al niet van het woord – waar de VVD de ouderen mee denkt te kunnen lijmen, compenseert bij lange na niet de gevolgen van de bevrozing van de AOW. Overigens weet iedereen dat de AOW al jaren bevroren is en de ouderen er dientengevolge vele procenten in koopkracht op achteruit zijn gegaan,

mijnheer Wallage. Behalve kleurenblind bent u geloof ik ook een beetje oostindisch doof.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik biecht hier nooit meer iets op!

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (AOV): Het is geen erge handicap. Het kan nog overgaan.

Onder het mom dat de AOW onbetaalbaar zal worden, is men nu waarschijnlijk tot deze treurige beslissing gekomen. Het is echter algemeen bekend dat er nog steeds meer premie ontvangen wordt dan wordt uitgegeven aan de AOW. Wordt het geen tijd daarmee eens rekening te houden? Als het zo is dat de financiering van de AOW op lange termijn in het gedrang komt, waarom is men dan niet serieus gaan nadenken over een manier waarop wellicht op een ander financieringsstelsel overgegaan kan worden? Wij willen overigens nu al nadrukkelijk laten weten dat voor ons een premieheffing over het aanvullend pensioen volstrekt onbespreekbaar is.

Het kabinet laat nu ook weten dat er vanaf 1996 voor de nieuwe gevallen een inkomenstoets van de AOW-gerechtigden zelf – dus geen partnertoets, mijnheer Wallage – zal plaatsvinden die ertoe moet leiden dat de toeslag die een 65-plusser met een jongere partner zonder noemenswaardig eigen inkomen nu krijgt geheel of gedeeltelijk zal vervallen, tenzij men onder het relevante sociaal minimum zal komen. Omdat dit te onwaarschijnlijk lijkt voor woorden zijn de rekenaars in dit land er maar van uitgegaan dat de vrijstelling die nu nog wordt gehanteerd ook dan gehandhaafd zal blijven. Het regeerakkoord geeft echter geen enkele aanwijzing dat dit inderdaad het geval is. Sociaal minimum is immers sociaal minimum. Het kan dus nog erger worden dan men denkt. Bovendien belemmert de toets de arbeidsparticipatie van boven-65-jarigen die het kabinet juist wil bevorderen en waarop in de regeringsverklaring nog eens de nadruk is gelegd. Graag krijg ik hierop een reactie van het kabinet.

Ik vraag mij af hoe de VVD en D66 die in 1985 in alle toonaarden tegen welke inkomenstoets van AOW'ers dan ook waren, ook tegen een inkomenstoets van de jongere partner, nu aan een kabinet kunnen

deelnemen dat met dit soort maatregelen komt. Ik heb bijvoorbeeld de heer Linschoten altijd gewaardeerd om zijn vasthoudendheid op dit gebied, maar nu hij als staatssecretaris van Sociale Zaken dit akkoord heeft onderschreven, begrijp ik er in ieder geval niets meer van.

Het AOV dringt er bij het kabinet op aan, deze onzalige passage als het kan vandaag nog uit het regeerakkoord te schrappen. Zo nodig zullen wij in tweede termijn hierover een uitspraak van de Kamer vragen. Het gaat toch alle perken te buiten dat mensen er wel tot 30% op achteruit dreigen te gaan. Bovendien zullen ook de pensioenfondsen niet meer in staat zijn een en ander aan te vullen, alle garanties van een pensioen inclusief AOW tot 70% van het laatstverdiende loon ten spijt. Ook voor hen geldt dan overmacht en dreigt er een zogenaamd AOW-gat te ontstaan dat door niemand gerepareerd zal worden. Of is de VVD alsnog bereid hieraan met ons iets te doen?

In dit verband is het buitengewoon interessant het antwoord van het kabinet te krijgen op de brief van de Vereniging van bedrijfspensioenfondsen van 23 augustus jl. Ik heb mij laten vertellen dat deze brief bij het kabinet bekend is. Wij dringen er bij het kabinet op aan, dit antwoord zo spoedig mogelijk, bijvoorbeeld morgen, te geven. Wij weten dan tevens hoe het kabinet reageert op een aantal andere vraagstukken, bijvoorbeeld met betrekking tot de AWW, de privatisering van de Ziektewet en de WAO.

Mijnheer de voorzitter! De bevestiging van de AOW en het afschaffen van de toeslagen is nog lang niet alles wat de ouderen boven het hoofd hangt. Ik noem in vogelvlucht nog een aantal maatregelen die men regelrecht in de portemonnee zal voelen: eigen risico ziekenfonds van f 200, uitdunnen van ziekenfonds- en AWBZ-pakket, aanscherping van het geneesmiddelenvergoedingssysteem en van de individuele huursubsidie. Ik heb het dan nog niet eens over de reeds uitgevoerde en op korte termijn in te voeren maatregelen die nog door de vorige regering zijn vastgesteld, zoals hogere bijdragen gezinszorg en de onzalige gevolgen van de wet-Van Otterloo waardoor mensen met een inkomen boven de f 30.500 uit het ziekenfonds worden gezet. Wat is nu helemaal een beetje meer dan

f 30.500? Om een beeld te schetsen: het is een kwart van wat een kamerlid verdient. Dan heb ik het ook nog niet over alle gemeentelijke heffingen die almaar stijgen.

Mijnheer de voorzitter! Dit kabinet heeft naar onze mening veel te weinig aandacht geschonken aan de cumulatieve effecten van de voorgenomen maatregelen, waardoor de lasten te eenzijdig op de schouders van de minst draagkrachtigen rusten. Ooit heeft iemand de zeven plagen beschreven die de mensen met een AOW-uitkering treffen. Dat was nog ver voor de verkiezingen. Inmiddels zijn het er wel zeventien geworden. Over de grootste plaag, de bevestiging van de AOW, overwegen wij in tweede termijn een kameruitspraak te vragen.

Het is dan wel erg wrang om gisteren van de Algemene Rekenkamer te vernemen hoe slecht er op diverse ministeries met overheids-gelden wordt omgesprongen. Voor 13,5 mld. is sprake van onzekerheid over de rechtmatige besteding van die gelden. Moeten nu vooral de ouderen boeten voor ons slechte financiële beheer?

Het AOV is voorzichtig tevreden over het voorgenomen beleid ten aanzien van veiligheid en leefbaarheid. Het vergroten van het veiligheidsgevoel draagt in hoge mate bij aan het algemeen gevoel van welbevinden. Ten aanzien van ouderen zou nog wat meer aandacht kunnen worden besteed aan de huisvesting. In de toekomst zullen meer seniorenwoningen nodig zijn. Ook het beschikken over aangepaste overzichtelijke huisvesting draagt bij aan de leefbaarheid en aan het veiligheidsgevoel.

In het regeerakkoord wordt ten aanzien van de gezondheidszorg, gelet op de demografische ontwikkeling, uitgegaan van een volumebeleid van 1,3%. Naar onze mening en naar die van anderen die er verstand van hebben, is dit veel te laag ingeschat en zou rekening moeten worden gehouden met een groei van 1,8%. Als dat zo is, betekent dit een aanzienlijke kostenstijging die onvermijdelijk leidt tot nieuwe maatregelen in de sector, die dan weer een aanslag zullen plegen op met name de portemonnee van de minst draagkrachtigen. Aangezien ouderen een relatief groter beroep op de gezondheidszorg doen dan jongeren, zullen zij dit wederom het hardst voelen.

Wordt het geen tijd naar andere wegen te zoeken om de kosten in de hand te houden? Een suggestie wil ik u in dit verband alvast meegeven. Ik heb begrepen dat ik daarvoor de steun van de heer Wallage krijg. De fabrieksprijs van geneesmiddelen is in Nederland plusminus 40% hoger dan het gemiddelde Europese niveau. Als die prijs wordt teruggebracht tot dat gemiddelde Europese niveau, kan dat een besparing opleveren van ten minste 1 mld. Is het kabinet bereid prijsafspraken te maken met de farmaceutische industrie? Waarom is dat eigenlijk al niet eerder gebeurd?

Mijnheer de voorzitter! Alhoewel het beter lijkt te gaan met de economie pakken zich toch donkere wolken samen boven met name ouder wordend Nederland. Dit regeerakkoord draagt zeker niet bij aan het wegnemen van de groeiende ongerustheid onder die bevolkingsgroep. Met angst en beven ziet men 1996 tegemoet, wanneer alles nog eens opnieuw moet worden bekeken. Ik hoop dat het kabinet er alles aan zal doen om die ongerustheid weg te nemen. In dit verband citeer ik thans enkele zinsneden uit de vanmorgen afgelegde regeringsverklaring. "Nederland herdenkt volgend jaar dat ons land een halve eeuw geleden werd bevrijd. In die halve eeuw hebben zich grote veranderingen voorgedaan: van een leeggeroofd land is een goed toegerust land gemaakt; een berooide bevolking heeft zich opgewerkt tot een welvarende natie waar niemand hoeft te verkommen; een land gekenmerkt door een opvallende mate van solidariteit tussen de mensen onderling."

De vraag die opkomt bij alle oudere Nederlanders, is: waarom worden juist die Nederlanders die jarenlang hun schouders hebben gezet onder het niet geringe karwei van deze opbouw, nu door het kabinet in de kou gezet?

Voorzitter! Het AOV zal een kritische maar ook constructieve oppositie voeren. Het zou het kabinet sieren als het nu reeds een aantal dwalingen zou inzien. Wellicht het begin van een nieuw elan!

□

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Mijn fractie wenst het kabinet van harte geluk met zijn aantreden. Dat heeft even op zich laten wachten.

De informatie en de formatie hebben samen 111 dagen geduurd. Dat is op vier na de langste tijd sinds de Tweede Wereldoorlog, maar de verkiezingsuitslag van 3 mei was er dan ook naar. Met die uitslag en dit kabinet is de ontzuiling nagenoeg voltooid. Betekent dit een radicale breuk met het verleden? Wordt Nederland met dit kabinet een ander land, zoals de heer Van Mierlo eenen andermaal heeft beweerd? Nee, een land verandert niet zomaar van aard en zeker niet Nederland. Sommige kabinetten hebben het moeten stellen zonder liberalen, andere zonder socialisten en nu is het dan de beurt aan de christendemocraten. In een land met evenredige vertegenwoordiging en dus een veelheid aan partijen ligt dat in de natuurlijke loop der dingen. Dit kabinet is dus niet essentieel anders dan voorgaande kabinetten. Wel zal het een ander beleid voeren, zeker in vergelijking met het vorige kabinet.

Het is goed dat hier een kabinet zit dat kan rekenen op de steun van een meerderheid van de Tweede Kamer. Er waren van meet af aan drie coalities mogelijk, ten eerste van de PvdA, het CDA en D66. Die coalitie had betekend dat de twee grootste verliezers in het zadel waren gebleven. Daarmee zou een loopje zijn genomen met de verkiezingsuitslag. Daarom is die coalitie ook nooit echt in beeld geweest. De tweede mogelijkheid was een coalitie van het CDA, de VVD en D66, maar die mogelijkheid is door de heer Van Mierlo geblokkeerd. Bleef over de huidige coalitie dan wel een minderheidskabinet of nieuwe verkiezingen. Dat laatste zou een absolute blamage voor de politiek zijn geweest en voorts zou een minderheidskabinet niets wezenlijks hebben kunnen uitrichten. Ook dan zouden vervroegde verkiezingen het gevolg zijn geweest. Er was dus geen bruikbaar alternatief voor dit kabinet. Betekent dit nu dat de VVD met lange tanden aan de komende regeerperiode begint? Absoluut niet: er ligt een regeerakkoord dat er zijn mag en de bewindslieden vormen een alleszins verfrissende en vertrouwenwekkende ploeg. Ik zou die ploeg zelfs solide willen noemen, want zij bestaat uit socialisten, liberalen en democraten.

Met betrekking tot het regeerakkoord noem ik vijf hoofdpunten die ons zeer aanspreken.

1. De leidende gedachte van het regeerakkoord is de herijking van de verhouding tussen gemeenschappelijke regelingen en eigen verantwoordelijkheid. Die herijking sluit aan bij de grotere zelfstandigheid van mensen in gewijzigde culturele en maatschappelijke verhoudingen. Die passage is liberalen uit het hart gegrepen.

2. Flinkte stappen worden gezet op weg naar een definitieve sanering van de overheidsfinanciën. In 1998 moet voor een bedrag van 18 mld. zijn omgebogen. Door het grote gat dat het vorige kabinet heeft nagelaten, kon het ook niet minder zijn. Hoewel dit een grote taakstelling is, die hoe dan ook moet worden gehaald, en hoewel wij in 1998 aan het criterium van de Economische en Monetaire Unie voor het overheidsstekort zullen voldoen, zijn wij daarmee nog niet uit de brand. De schuld van de overheid is ook dan nog veel te groot en dat blijft een punt van aanhoudende zorg.

3. De lastenverlichting van ongeveer 9 mld. is zonder precedent. Zij weegt op tegen de lastenverzwaring van het vorige kabinet en daarmee zijn wij weer op het niveau van 1989. Die lastenverlichting is essentieel voor het scheppen van werk. Omdat de werkloosheid steeds meer een gevolg van gebrek aan scholing is geworden, wordt een groot deel van die lastenverlichting aangewend voor het verminderen van de werkgeverslasten aan de onderkant van de arbeidsmarkt en dus voor verlaging van de brutoloonkosten.

4. De wissels worden omgezet voor twee van de drie werknemersverzekeringen. Dat is geheel in lijn met de herijking van verantwoordelijkheden die ik zojuist noemde. Er komt een nieuwe uitvoeringsorganisatie voor de sociale verzekeringen die spoort met het rapport van de commissie-Buurmeijer en met het debat daarover in deze Kamer. De wissels worden voorts omgezet op het terrein van de volksgezondheid. Het plan-Simons verdwijnt uit beeld. De AWBZ wordt beperkt tot de onverzekerbare risico's. Het ziekenfondspakket wordt afgeslankt en er komt een eigen risico. Hier staan staatssecretaris Linschoten en minister Borst voor omvangrijke opgaven. Zij verdienen onze volledige steun en zullen die ook krijgen.

5. Het akkoord gaat uit van een behoedzame raming van de economische groei, namelijk 2%. Aldus wordt de fout van 1989 vermeden. Er ligt een stevige afspraak met betrekking tot de begrotingsvoordelen die een hogere economische groei met zich brengt. Eerst komt het financieringstekort aan de beurt, dan 100 mln. voor politie en justitie, dan weer het financieringstekort, dan lastenverlichting en ten slotte economische structuurversterking. Ik teken daarbij aan dat lastenverlichting ook een economische structuurversterking is.

De heer **Wallage** (PvdA): Mag ik collega Bolkestein vragen om deze essentiële passage uit het regeerakkoord volledig te noemen?

De heer **Bolkestein** (VVD): Wat ontbreekt er dan aan?

De heer **Wallage** (PvdA): Er ontbreekt het tussenzinnetje met betrekking tot de inkomenspolitieke doelstellingen van het kabinet. Daar gaat een wereld van debat achter schuil. Wij zijn het daarover niet eens. Dat is ook niet erg. Als een weergave van de afspraken wordt gedaan, dan moet dat echter integraal gebeuren.

De heer **Bolkestein** (VVD): De heer Wallage heeft groot gelijk en ik word hierbij op dit punt gecorrigeerd.

Ik teken dus aan dat lastenverlichting, onder de voorwaarde die de heer Wallage heeft genoemd, ook een economische structuurversterking is. Deze passage is een der allerbelangrijkste van het regeerakkoord en ik vraag de minister-president haar hier te bevestigen. Minister Zalm kan rekenen op onze steun, evenals wij erop rekenen dat hij de budgetdiscipline handhaaft.

Ziedaar vijf hoofdpunten van beleid die op zichzelf al deelname van de VVD aan dit kabinet van groot belang maken. Er zijn andere punten. Over sommige daarvan kom ik nog te spreken. Eerste wil ik het volgende zeggen.

Voorzitter! Het liberalisme hecht veel waarde aan instellingen en organisaties die spontaan in de samenleving zijn ontstaan. Mijn partij is dan ook groot voorstander van het middenveld, dat immers samenhang geeft aan de maatschappij en essentieel is voor de over-

dracht van normen en waarden. Het wordt echter anders wanneer instellingen die tot het middenveld behoren de verantwoordelijkheid krijgen voor de uitvoering van openbare taken. Onze leidraad is dan: geen openbaar geld zonder openbare controle. Deze leidraad kleurt onze visie op functionele decentralisatie en zelfstandige bestuursorganen.

Dat de VVD weinig moet hebben van corporatisme en van de PBO is genoegzaam bekend. Wij willen advies en overleg gescheiden houden, geheel overeenkomstig het rapport van de commissie-De Jong. In de vorige kabinetsperiode hebben wij dan ook een wetsvoorstel ingediend ter afschaffing van artikel 21, lid 2, van de Wet op de bedrijfsorganisatie, dat het kabinet verplicht over alle belangrijke maatregelen van sociaal-economische aard de SER om advies te vragen. Nu het kabinet, naar het zich laat aanzien, met een wetsvoorstel tot sanering van de adviesorganen komt, verzoeken wij de afschaffing van dat artikel daarin op te nemen. Het was de heer Wöltgens die gewaagde van het primaat van de politiek en ik neem aan dat ook de minister-president die gedachte huldigt. Wij hebben buitengewoon veel waardering voor het Centraal planbureau, maar zijn tegelijk tegenstander van monopolies. Duitsland heeft vijf sociaal-economische denktanks. Voor Nederland zou een tweede geen luxe zijn. Zou minister Zalm de oprichting daarvan willen bevorderen?

Voorzitter! In de afgelopen zes maanden heb ik meermalen betoogd, dat wij aan het begin staan van een nieuwe tijd. Men zou misschien beweren, dat de bijzondere politieke samenstelling van dit kabinet een levend bewijs van deze stelling is, maar in de personele invulling van dit kabinet schuilt mijns inziens een veel sterker element van vernieuwing dan in zijn politieke samenstelling. Ik doel daarbij niet alleen op het grote aantal nieuwe gezichten, maar vooral op het feit, dat althans de VVD en de PvdA bewindspersonen hebben geleverd, die niet hun gehele leven dezelfde partijpolitieke voorkeur hebben gehad. Sommigen kijken daar een beetje vreemd tegenaan, maar ik vind het een goede zaak, zolang de bewindslieden tenminste niet tijdens de rit gaan zweven.

De tijd van gewoonte stemmen is immers voorbij. De groeiende politieke mobiliteit is een teken van toegenomen sociale mobiliteit en de daarmee samenhangende emancipatie van de Nederlandse burger. Waar sociale barrières worden geslecht, worden politieke voorkeuren veel meer een kwestie van overtuiging dan van gewoonte of herkomst. Dat moeten wij toejuichen, want om die emancipatie is het ons onder andere te doen. De naoorlogse periode is er een geweest van ongekende sociale mobiliteit en emancipatie. De grootste opdracht voor de Nederlandse politiek in de komende twintig jaar is die winst vast te houden en te vergroten. Ik zeg met opzet: vasthouden, omdat de kansen voor sociale mobiliteit ernstig worden ondermijnd. Er dreigt namelijk een onderklasse te ontstaan, die geen kant op kan. Bittere armoede kennen wij in onze samenleving nauwelijks meer, maar de uitdijende stadsdelen waar meer dan de helft van de inwoners afhankelijk is van een uitkering voerspellen weinig goeds. Waar het uitkeringsbestaan tot norm dreigt te worden, worden komende generaties direct in hun toekomst bedreigd. Waar werklozen in groten getale als hopeloze gevallen worden afgeschreven, worden mensen aangemoedigd genoeg te nemen met brood en spelen. Brood in de vorm van de bijstand en spelen in de vorm van... nou, Den Haag Vandaag. Het is deze nieuwe verstarring van de sociale verhoudingen die de samenhang van de Nederlandse maatschappij onder druk zet. Als er een onderklasse ontstaat die het gevoel heeft, dat zij er niet echt bij hoort of dat het verrichten van inspanningen er nauwelijks toe doet, dan loopt het slecht met ons af. Eén blik op de getto's van de grote Amerikaanse steden leert ons wat er gebeurt wanneer hele bevolkingsgroepen hun zelfvertrouwen en de hoop op een betere toekomst verliezen. Wij moeten niet denken, dat wij zo'n sociale verloedering kunnen afkopen met hoge uitkeringen. Het gaat erom mensen uitzicht te bieden op een toekomst en hun aan te moedigen het beste uit zichzelf te halen. Een maatschappij zonder mobiliteit is een samenleving zonder perspectief. Een samenleving zonder perspectief is een samenleving zonder samenhang. Wij moeten dus hard werken aan herstel van versterking van de sociale mobiliteit.

Wij moeten dat niet doen vanuit het betuttelende concept van de verzorgingsstaat. Om Amerikaanse toestanden te voorkomen moeten wij wat meer Amerikaanse dynamiek in onze samenleving brengen. Terecht vraagt het regeerakkoord om een nieuw evenwicht tussen de behoefte aan bescherming en de noodzaak van dynamiek. Wat dit land in de eerste plaats nodig heeft is een gezond economisch beleid, waarin de dynamiek van de arbeidsmarkt wordt hersteld. Daarnaast hebben wij behoefte aan een activerende sociale zekerheid die bescherming biedt zonder de prikkels tot werken te smoren. Een hoogconjunctuur met onvervulbare vacatures is een luxe die wij ons niet meer kunnen veroorloven.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Zou er een samenhang kunnen bestaan tussen die Amerikaanse dynamiek en de getto's in de Amerikaanse steden? Of vindt de heer Bolkestein dit toeval?

De heer **Bolkestein** (VVD): Misschien bestaat er een samenhang tussen beide verschijnselen. Het is verre van mij om geheel en al Amerikaanse omstandigheden in Nederland te willen importeren. Dat zou trouwens totaal onmogelijk zijn, gezien de aard van de Nederlandse samenleving. Wij kunnen wel iets van die Amerikaanse dynamiek overbrengen naar ons land. Wat men ook van de Amerikaanse samenleving kan vinden, één ding is buiten kijf, namelijk dat de werkloosheid, de langdurige werkloosheid en meer in het bijzonder de werkloosheid onder minderheden veel geringer zijn dan in Nederland. De sociale mobiliteit is daar groter. Dat aspect van die samenleving kunnen wij in Nederland best gebruiken.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): U waarschuwt hier voor het ontstaan van een onderklasse en u dat doet op een manier waaruit blijkt dat u het feitelijk al met mij eens bent dat wij al heel dicht bij het ontstaan van zo'n onderklasse zijn. Als de dynamiek in de Amerikaanse samenleving zich vertaalt in privatisering, meer markt en concurrentie, dan zou de Amerikaanse invloed in onze samenleving wel eens tot die onderklasse kunnen leiden. Ik wil u daarvoor waarschuwen.

Bolkestein

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik ben het op dit punt niet met u eens. Ik zeg niet dat wij het gehele Amerikaanse bestel van arbeidsverhoudingen moeten importeren. Ik zeg alleen dat wij een gedeelte ervan best kunnen gebruiken. De werkloosheid onder de Amerikaanse minderheden is, schat ik, 10% à 12%. Dat is een derde van de werkloosheid onder minderheden in Nederland. Wat dat betreft kunnen wij wat meer – dus niet alles – van de Amerikaanse dynamiek gebruiken.

De heer **Rosenmüller** (GroenLinks): Geeft u niet de verkeerde voorbeelden? Wilt u de 12% à 13%, dus het percentage van de werkloosheid onder migranten, ophogen? Welk deel van de Amerikaanse samenleving wilt u in Nederland als voorbeeld stellen?

De heer **Bolkestein** (VVD): De flexibiliteit op microniveau is in de Amerikaanse samenleving buitengewoon groot. Dat leidt ertoe dat de werkloosheid daar onder minderheden – de 12% die ik daarnet schatte – een derde is van de werkloosheid in Nederland onder minderheden. In Nederland is het werkloosheidspercentage onder minderheden zo'n 37. Als wij wat meer Amerikaanse dynamiek importeren in de Nederlandse arbeidsmarkt, zal het Nederlandse werkloosheidspercentage onder minderheden dalen. Misschien bereikt het wel hetzelfde niveau als in de Verenigde Staten. Ik ben het met u eens dat wij moeten uitkijken wat wij importeren, maar ik ben het niet met u eens dat het importeren van een deel van de Amerikaanse dynamiek tegelijkertijd het importeren van de getto's van de Amerikaanse binnensteden betekent. Die gedachtengang van de heer Rosenmüller deel ik niet.

De heer **Marijnissen** (SP): Mijnheer de voorzitter! Dit is een buitengewoon belangrijk punt. Ik zal er dadelijk in mijn speech nog wat uitvoeriger op ingaan, maar ik wil het nu niet zomaar voorbij laten gaan. De heer Bolkestein spreekt over de Amerikaanse dynamiek. Ik vind dat hij te kort schiet in het uitleggen van datgene wat hij precies bedoelt. De heer Rosenmüller heeft er ook naar gevraagd, maar zijn vraag is naar mijn idee onvoldoende beantwoord. Ik heb het genoeg mogen smaken om in Amerika ter

plekke poolshoogte te kunnen nemen. De dynamiek in Amerika houdt niet veel meer in dan een zeer geringe sociale zekerheid, zeer lage uitkeringen en zeer slechte voorzieningen, zowel op het gebied van het onderwijs als op het gebied van de gezondheidszorg. Het simpele gegeven is dat helemaal niks hebben betekent dat je genoeg moet nemen met de slechtste arbeidsomstandigheden en de slechtste lonen.

De heer **Bolkestein** (VVD): U heeft mij geen vraag gesteld, dus ik weet niet precies waarop ik moet antwoorden.

De heer **Marijnissen** (SP): Ik stel het erg op prijs als u even wilt reageren op mijn opmerkingen, juist in het licht van uw opmerking dat wij moeten voorkomen dat wij in Nederland een onderklasse krijgen.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik zal mij beperken tot de opmerking dat de Nederlandse verzorgingsstaat te weinig activeert. Misschien geldt het ook voor andere landen in Noordwest-Europa. Dat weinige activeren wordt door bijna iedereen erkend. Wat men ook van de Verenigde Staten kan zeggen, het is een feit dat daar de arbeidsmarkt activerend werkt, omdat men gedwongen wordt. Ik ben de eerste om te erkennen dat dit schaduwzijden heeft, want ik ken het land goed. Het neemt echter niet weg dat wij bepaalde aspecten kunnen overnemen om onze verzorgingsstaat een meer activerend karakter te geven. Dat is wat ik bedoel. En niets meer dan dat.

De heer **Marijnissen** (SP): Ik heb al gezegd dat ik nog kom te spreken over de arbeidsmarkt. Ik kan uw woorden niet anders interpreteren dan dat u eigenlijk zegt dat de uitkeringen qua hoogte en duur op termijn teruggebracht moeten worden in Nederland.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Het thema van de werkgelegenheid beheerst de Nederlandse politiek nu al zo'n twintig jaar. Er is veel over gesproken. Er is behoorlijk veel gedaan, maar er is nog te weinig bereikt. Eén ding is zeker. De resultaten kunnen niet nog eens twintig jaar uitblijven. Na de eeuwwisseling zal de vergrijzing van onze bevolking in snel tempo

toenemen. Dan zal de verhouding tussen inactieven en actieven nog zwaarder onder druk komen te staan dan nu. Ik wil het kabinet daarom aanmoedigen, verder te denken dan de komende vier jaar. Veel structurele hervormingen zullen pas na 1998 volledig tot resultaat komen. Laat dat geen excuus zijn om pijnlijke zaken vooruit te schuiven. Laat het een aansporing zijn om zo voortvarend mogelijk aan de slag te gaan.

De voorgestelde maatregelen gericht op de onderkant van de arbeidsmarkt zijn toe te juichen. Toch zijn er een paar kanttekeningen bij te maken. Een belangrijk deel van de maatregelen staat niet aan het kabinet, maar aan de sociale partners. Hun bereidheid aan die maatregelen mee te werken, zal groeien naarmate de lastenverlichting omvangrijker is. Eens te meer blijkt dus hoe belangrijk de lastenverlichting is.

De beoogde verlaging van de brutoloonkosten is ook toe te juichen. Tegelijk is aandacht nodig – zo zeg ik in het bijzonder tegen de heer Marijnissen – voor het verschil tussen een uitkering en het loon voor ongeschoold werk dat nu door een aantal maatregelen nog lager kan worden. Die geringe afstand, waardoor afdoende prikkels ontbreken, en het voortbestaan van de armoedeval blijven een belemmering voor de integratie van laagopgeleiden. Dat wordt nog versterkt door het achterwege blijven van de aanpassing van hoogte en duur van de uitkeringen, hoewel dat onder het beslag van de evaluatie van 1996 ligt, en door het aangekondigde flankerende inkomensbeleid. Daar gaat inkomen boven werk.

Het kabinet dringt aan op loonmatiging. Dat zal bij een aantrekkende conjunctuur niet eenvoudig blijken te zijn. Het is daarom van het grootste belang dat in zo'n situatie de uitkeringen door koppeling of flankerend beleid niet als vanzelf volgen. Wat dat betreft blijven de criteria in de Wet koppeling met afwijkingsmogelijkheden van belang. Met betrekking tot dat flankerend beleid moeten de financieringseffecten en de gevolgen voor het verschil tussen werken en niet werken niet uit het oog worden verloren.

De heer **Rosenmüller** (GroenLinks): Voorzitter! De heer Bolkestein heeft

Bolkestein

hier viereenhalf jaar in de richting van het voormalige kabinet betoogd dat de koppeling rampzalig is voor de werkgelegenheid. Het vorige kabinet heeft twee keer gekoppeld en drie keer niet gekoppeld. Dat is zo'n 40%. Het nieuwe kabinet zal het komende jaar niet koppelen en zal de drie jaren daarna voor de helft koppelen. Dat is om en nabij de 40%. Dat is dus geen wijziging in het beleid. Is er bij de heer Bolkestein sprake van een wijziging in inzicht? Hoe moet ik dit interpreteren?

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Ik wijs de heer Rosenmöller op een passage in het regeerakkoord waarin staat dat ter zake van de koppeling van jaar tot jaar zal worden gezien, geheel overeenkomstig de Wet koppeling met afwijkingmogelijkheden, of de koppeling voor 0%, 50% of 100% zal plaatshebben. Omdat nu eenmaal voor de doorrekening bepaalde aannames moeten worden gemaakt, is verondersteld dat voor de jaren 1996, 1997 en 1998 de koppeling uitkomt op 50%. Van jaar tot jaar moet dus aan de hand van de wet worden bepaald hoe groot de koppeling zal zijn.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Zoals u zelf al zei, is daaraan toegevoegd dat voor de jaren 1996, 1997 en 1998 een politieke deal is gemaakt. Aangenomen mag worden dat de koppeling voor de helft wordt toegepast. Ik zal het anders vragen: is uw hoop er derhalve op gevestigd dat over een jaar, als wij spreken over de begroting voor 1996, niet zal worden gekoppeld in 1996?

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik wil daar niet op vooruitlopen. Ik bevestig dat het kabinet van jaar tot jaar de beslissing zal nemen. De aanname van 50% dient het doel van een correcte doorrekening door het planbureau, zodat wij weten waaraan wij op dat punt toe zijn. Maar het kan ook zijn dat de koppeling 100% wordt. Het kan zijn dat die 0% wordt. Afgezien daarvan ben ik zelf ter wille van de werkgelegenheid voorstander van een vergroting van de afstand tussen werken en niet werken. Dat zal bekend zijn.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): De koppeling wordt voor die drie jaar alleen 100% als onder die norm wordt gebleven. En uit de cijfers van

het planbureau blijkt nu al dat die norm niet wordt gehaald. Mijn vraag is dan of de jaarlijkse afweging belangrijker is dan de algemene politieke uitspraak in het regeerakkoord dat er voor die drie jaar voor de helft wordt gekoppeld. Het is het één of het ander!

De heer **Bolkestein** (VVD): De WKA wordt uitgevoerd. Ik wijs er overigens op dat die WKA niet alleen verwijst naar de verhouding tussen inactieven en actieven, maar ook naar flankerend beleid. Een onmiddellijk antwoord op wat u nu zegt is moeilijk te geven. Ik zeg alleen dat dat van jaar tot jaar wordt bekeken en besloten.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): En dus is de mogelijkheid van de koppeling aanwezig, en dus is het zo rampzalig voor de werkgelegenheid. U neemt daar straks politieke verantwoordelijkheid voor!

De heer **Bolkestein** (VVD): Zoals u waarschijnlijk weet, heb ik het bij de onderhandelingen niet voor het zeggen gehad!

In 1996 zal de tussenstand ten aanzien van de ontwikkelingen in de sociale zekerheid worden opgemaakt. Dan gaat het niet alleen om het aantal arbeidsongeschikten, maar ook om de werklozen, wat van belang is, gezien de huidige overgang van WAO naar WW en ABW, tengevolge van de nieuwe herkeuringsregels. Die cijfers zullen dus in samenhang moeten worden bekeken.

Het bieden van perspectief voor de jeugd is een gewichtige zaak. Individuele ontplooiing en het scheppen van kansen op de arbeidsmarkt hangen onlosmakelijk samen met goed onderwijs. Aanwezige talenten moeten zo goed mogelijk worden benut, wat staat en valt met de man of vrouw voor de klas. Maar het vormt geen vrijbrief voor onbepert winkelen in onderwijsland. Het woord "selectie" is voor ons niet behept met een onaangename bijmaak. In de komende kabinetsperiode vormt het behalen van een beroepskwalificatie door een ieder een belangrijke doelstelling. Na het afleggen van het onderwijstraject moet als regel iedereen in staat zijn, met de opgedane kennis aan de slag te gaan. De keuze van de juiste opleidingsrichting is vanuit een

oogpunt van arbeidsmarktbeleid, alsook van schaarste aan financiële middelen, van eminent belang. In het primair en secundair onderwijs betekent dit dat uitvallers zoveel mogelijk weer in het onderwijsproces moeten worden opgenomen. Daaraan mag ook door het bedrijfsleven worden bijgedragen. Wij denken daarbij aan de toepassing van het Jeugdwerkgarantieplan in de private sector.

Overigens, voorzitter, wil mijn fractie graag weten, hoe het nu precies zit met de bezuiniging op de cultuur, waarover ook anderen hebben gesproken. De bedragen die de ronde doen, zijn buitensporig, moeilijk te geloven en zeker onuitvoerbaar.

Ik maak nu graag enige opmerkingen over twee bijzondere aspecten van ons economische leven.

Het eerste is de deregulering. Volgens het regeerakkoord zal de administratieve-lastendruk voor bedrijven tot het minimaal noodzakelijke worden teruggebracht. Dat zijn dappere woorden, die we eerder hebben gehoord. Zal het er deze keer ook werkelijk van komen? Uit recent onderzoek blijkt dat de lastendruk ongeveer 13 mld. beloopt. De steeds zwaarder wordende deken van Nederlandse en Europese regelgeving vormt een belangrijk knelpunt voor de flexibilisering van onze economie. Wij vragen het kabinet daarom, tussen nu en 1998 de administratieve-lastendruk voor het bedrijfsleven met ten minste 10% te verminderen. Minister Wijers doet er daarbij goed aan, de motie-Van Erp uit 1982 voor ogen te houden, die de regering verzocht - aangezien er op Economische Zaken een institutioneel geheugen is, zal het hem weinig moeite kosten die motie op te diepen - bij het nemen van maatregelen systematisch aan te geven, welke de gevolgen voor het bedrijfsleven zijn. Dat is de zogenaamde bedrijven-effectrapportage. Verder zal hij clusters van bestaande wet- en regelgeving systematisch op hun belastende effecten moeten bezien. Een ministeriële commissie voor dat doel is prachtig, maar laat hij daarbij vooral luisteren naar de ondernemers, want die weten het beste, waar deze schoen wringt.

Het tweede aspect is van de landbouw. De Nederlandse land- en tuinbouw is een dynamische sector, die direct en indirect goed is voor 500.000 arbeidsplaatsen en voor een

kwart van onze uitvoer. Deze sector staat voor de uitdaging, zijn positie te behouden en waar mogelijk te versterken. Op basis van het huidige regeerakkoord wil ik enkele hoofdlijnen van beleid neerzetten.

1. Een deel van de 500 mln. die is gereserveerd voor lastenverlichting van het midden- en kleinbedrijf moet voor het Ontwikkelings- en saneringsfonds worden aangewend. Daarmee bereikt men op de meest directe wijze de kleinere, misschien zwakkere, maar op termijn toch perspectief biedende agrarische bedrijven.

2. De noodzakelijke milieu-investeringen voor een duurzame productie behoren zoveel mogelijk in het bestaande investeringsritme te worden ingepast.

3. De uitvoering van het structuurschema Groene ruimte zal pas kunnen plaatshebben wanneer daaraan een degelijke financiële paragraaf is toegevoegd. De uitvoering dient zoveel mogelijk geprivatiseerd te gebeuren, waarbij de aankoop van gronden de laatste optie is. Verkoop van bestaande staatseigendommen zoals landgoederen en natuurterreinen, met inachtneming van stringente beheersnormen, ligt eerder in de rede.

4. De regelgeving en de administratieve lasten zullen ook voor de landbouw tot het minimaal noodzakelijke moeten worden teruggebracht. Concurrentiebeperkende maatregelen zullen zoveel mogelijk moeten worden afgeschaft, tenzij wordt aangetoond dat zij het algemeen belang niet schaden.

Landbouw is vaak de vormgever van het zo fraaie en afwisselende Nederlandse landschap geweest. Ook in economische en sociale zin is de landbouw, natuurlijk te zamen met natuurbeheer en recreatie, erg belangrijk voor de leefbaarheid op het platteland. Mijn partij wil de indruk vermijden dat deze coalitie vooral een randstadbeleid voert. Dat mag niet en het is ook niet zo.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Voorzitter! Ik heb geboeid naar de heer Bolkestein geluisterd. Hij brengt nogal wat naar voren dat inhoudelijk van waarde is.

De heer **Bolkestein** (VVD): Hartelijk dank.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Maar

ik heb daarbij de paragraaf uit het regeerakkoord op mijn schoot liggen, althans toen ik nog zat. Daarmee heeft de VVD-fractie wel ingestemd. Ik zit daar met een geweldig brok spanning. Die paragraaf uit het regeerakkoord is uiterst vlak en algemeen. Ik denk dat de heer Bolkestein dat graag bevestigt, en ik zie hem knikken. Hoe heeft hij daarmee kunnen instemmen?

De heer **Bolkestein** (VVD): Dit is een aanvulling op dat.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Dat is een beetje laat. Het had er beter in kunnen zitten, dan waren ook de andere fracties eraan gebonden.

De heer **Bolkestein** (VVD): Mevrouw Nijpels heeft gezegd dat het regeerakkoord vooral kort moest zijn. Dat hebben wij geprobeerd, althans ten dele.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Zo ken ik er meer.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! In het regeerakkoord staat dat het NMP-2 op hoofdlijnen zal worden uitgevoerd. Maar marktconforme instrumenten staan daarbij centraal. Op hoofdlijnen betekent voor mijn fractie dat zal worden getracht de hoofddoelstellingen te bereiken. Wij gaan er daarbij van uit dat er voorlopig geen nieuwe doelstellingen of subdoelstellingen worden geformuleerd. Vooral met het oog op het scheppen van nieuwe werkgelegenheid is het nodig potentiële investeerders duidelijkheid en zekerheid voor de lange termijn te bieden. Voor het bedrijfsleven is niets frustrerender dan wisselend beleid met betrekking tot vergunningseisen of heffingen en milieubelastingen. Ook hierbij moet de overheid zich betrouwbaar tonen. Het is voorts riskant af te wijken van het nabije buitenland, want dat kost banen. De lastendruk in dit land mag niet omhoog maar moet omlaag. Vergt de bescherming van het milieu een nieuwe last, dan moet er elders extra worden omgebogen.

De heer **Schutte** (GPV): De heer Bolkestein zegt dat conform het regeerakkoord het NMP-2 op hoofdlijnen moet worden uitgevoerd. In een zeer recent interview heeft hij gezegd dat het NMP-2 veel te ambitieus is. Wat betekent die

uitspraak voor zijn inzet ten aanzien van het uitvoeren van het NMP-2?

De heer **Bolkestein** (VVD): Het NMP-2 is inderdaad zeer ambitieus, maar in de regeringsverklaring hebben wij vanochtend kunnen horen dat het kabinet zal streven naar uitvoering daarvan en dat het niet nog eens beleid op beleid wil stapelen, althans zo heb ik het begrepen. Dat vinden wij een verstandige aanpak waar het de uitvoering betreft van dat ambitieuze NMP-2.

De heer **Schutte** (GPV): Maar u deed die uitspraak in het interview in relatie tot de stelling dat er nogal wat conflictstof in het regeerakkoord zit; daarbij noemde u het voorbeeld van het te ambitieuze NMP-2. Moet ik hieruit nu afleiden dat u verwacht dat op het terrein van het milieubeleid, met name de uitvoering van het NMP-2, er nogal wat meningsverschillen zullen ontstaan tussen het kabinet en u?

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik verwacht dat niet.

De heer **Schutte** (GPV): Wat betekent dat qua conflictstof?

De heer **Bolkestein** (VVD): Dat die niet tot ontploffing zal komen.

Voorzitter! Mijn partij wil de kwaliteit van het bestaan zeker stellen en duurzame ontwikkeling bevorderen. Wij willen problemen niet afwentelen op komende generaties, maar, mijnheer Schutte, wij willen ook niet doorslaan naar de andere kant, zoals dat bij de bodemsanering althans ten dele het geval is geweest. Wij verdedigen milieubeleid wanneer het milieurendement daarvan zeker is.

Voorzitter! Ik sprak zoëven over de volksgezondheid als een van de terreinen waarop de wissels worden omgezet. Ik ga er nu nader op in.

1. Wordt alleen de zorgcomponent van de bejaardenoorden naar de AWBZ overgeheveld, zodat het wonen voor eigen rekening komt? Is het niet wenselijk om in alle instellingen die uit de AWBZ worden gefinancierd en waar mensen langdurig verblijven, dit onderscheid in de financiering tussen wonen en zorg toe te passen?

2. Wij kunnen instemmen met het voornemen, het basispakket voor ziekenfonds- en particulier verzekerd-

den door middel van een wet op de convergentie naar elkaar toe te laten groeien, maar bij voorkeur langs de weg van nominale premies en een groeiend eigen risico.

3. Kan de minister-president de verzekering geven dat de ziekenfondsgrenzen in reële termen gelijk blijft?

4. Laat minister Borst niet beginnen met de gemakkelijke maatregelen, zoals de overheveling van de bejaardenoorden naar de AWBZ. Laat zij beginnen met maatregelen die weerstand moeten overwinnen, zoals de verkleining van het ziekenfondspakket.

Voorzitter! Het is belangrijk dat de samenleving meer ruimte maakt voor de actieve participatie van de ouderen. "Erbij horen" moet de leidraad zijn en die moet op verschillende terreinen worden toegepast. Wij hadden waardering voor het vorige kabinet wat betreft het afschaffen van de ouderen-richtlijn. Daardoor is het niet meer mogelijk bij ontslagaanvragen primair te kijken naar de ouderen als groep. Goed personeelsbeleid kan ertoe bijdragen dat mensen niet te lang voor het 65ste jaar de arbeidsmarkt verlaten. Wij ondersteunen dan ook van harte de beleidsvoornemens inzake flexibele pensionering. Ook waarderen wij het dat het kabinet voortvarend te werk wil gaan met het opheffen van leeftijdsdiscriminatie in wet- en regelgeving.

Tegen de voorgenomen inkomensafhankelijkheid van de AOW-toeslag heeft mijn fractie evenwel bedenkingen. De maatregel kan zeer hard uitwerken voor mensen met een jongere partner die 65 worden na 1 januari 1995. Ook ontstaat rechtsongelijkheid ten opzichte van alleenstaanden. Daarnaast is deze maatregel een straf op het goede gedrag van degenen die voor een aanvullend pensioen hebben gezorgd.

Misschien het belangrijkste is evenwel een praktische overweging. De maatregel is namelijk zeer gemakkelijk te ontwijken. De meeste aanvullende pensioenen zijn kleiner dan de AOW-toeslag. Het gemiddelde leeftijdsverschil tussen echtgenoten is drie jaar. Het is een koud kunstje om het aanvullend pensioen drie jaar uit te stellen. Door dit uitstel groeit het slechts. Ondertussen ontvangt de oudste partner rustig de AOW-toeslag. In die

gevallen zal de maatregel dus geen effect sorteren. Misschien wil minister Melkert hier nog eens over nadenken. Wij zijn bereid, met hem mee te denken over budgettaire alternatieven.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (AOV): Probeert de heer Bolkestein nu op te roepen tot burgerlijke ongehoorzaamheid of verdedigt hij het regeerakkoord?

De heer **Bolkestein** (VVD): Het ontgaat mij enigszins wat burgerlijke ongehoorzaamheid hier mee te maken heeft. Het gaat inderdaad om een onderdeel van het regeerakkoord. Wij hebben hier lang over gesproken en de verschillende argumenten zijn langdurig gewisseld. Er is een budgettaire noodzaak. Men kan toch niet ontkennen dat er 8,5 mld. moest worden gevonden om het gat te vullen dat het vorige kabinet heeft achtergelaten.

De heer **Van der Heijden** (CDA): Het zou leuk zijn als u hierbij niet alleen naar de CDA-fractie kijkt, maar ook naar de minister-president!

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik heb niet goed verstaan wat deze heer met die mooie das mij vanuit de zaal toeriep.

Voorzitter! Ik reageer op de vraag van mevrouw Nijpels. Natuurlijk hebben wij hier uitgebreid over gesproken. Het ontwijken is overigens geen burgerlijke ongehoorzaamheid. Iedereen mag dat doen; het is volstrekt legaal. Die overweging was mij tijdens de onderhandelingen overigens nog niet bekend.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): U vraagt dus feitelijk aan de minister van Sociale Zaken, een andere oplossing voor dit beleidsvoornemen te bedenken. U geeft hiermee tevens aan dat u bereid bent om mee te denken.

De heer **Bolkestein** (VVD): Precies. Wij zijn bereid, mee te denken om het gat dat aldus zou kunnen ontstaan, te vullen, want wij hebben ons gecommitteerd aan die opbrengst.

Voorzitter! Veiligheid op straat en thuis is een van de eerste vormen van sociale zekerheid. Wij vinden preventie het meest effectieve instrument om de veiligheid van de

burgers te vergroten. Maar ook de zorg voor voldoende capaciteit in de justitiële keten is onontbeerlijk. Het regeerakkoord voorziet in meer politie, meer toezichthouders en vergroting van de justitiële capaciteit. Dat is winst, maar dat is niet genoeg. Mijn fractie had liever gezien dat meer geld was uitgetrokken voor meer "blauw" op straat en ook voor de justitiële taak. Liberalen vinden dat de zorg voor een veilige omgeving een kerntaak van de overheid is. Lichtvaardig concessies doen, past daarin niet. De concessies die mijn partij bij de totstandkoming van het regeerakkoord heeft gedaan, waren noodzakelijk om andere doelen te bereiken. Maar dit betekent tevens dat mijn fractie het kabinet kritisch zal volgen en het beleid op de veiligheid voor de burgers zal beoordelen.

De heer **Schutte** (GPV): In de vorige coalitie heeft de fractie van de heer Bolkestein naam gemaakt met voorstellen voor 10.000 agenten erbij. Nu wordt er gesproken over enkele duizenden. Hij plaatst daar terecht kritische kanttekeningen bij. Kan hij aangeven wat het verschil is tussen de situatie van een jaar geleden, toen bij monde van de heer Dijkstal is gezegd dat er 10.000 politieagenten bij konden, en nu, waar dezelfde heer Dijkstal als lid van het kabinet zegt dat er niet meer dan enkele duizenden bij kunnen komen?

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Wij zijn tot volle erkenning gekomen van de budgettaire doorlooppromblematiek van het vorige kabinet. Men kan daarom lachen, maar het gaat om 8,5 mld. tot 1998. Dat bedrag is nodig om het financieringstekort op 3,25% te brengen. Met die overweging heeft geen enkele partij, en zeker niet de mijne, rekening gehouden. Een en ander heeft roet in het eten gegooid, dat is duidelijk.

De heer **Schutte** (GPV): Ik geloof dat, maar wellicht kan de heer Bolkestein tussen de eerste en tweede termijn nagaan wat vorig jaar is berekend en op welke wijze nu wordt gehandeld. Wij zien dan het verschil wel.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik kom hier graag op terug.

Voorzitter! Doelmatigheid en productiviteit bij de politie moeten worden verbeterd. De VVD heeft tegen de Politiewet gestemd. Wij willen echter toch doorgaan op de ingeslagen weg. De nadruk moet daarbij liggen op het herstellen van de rust binnen het politieapparaat. Alleen dan kan de politie zich wijden aan haar eigenlijke taak van preventie en repressie. Bovendien wil de VVD dat in deze kabinetsperiode een evaluatie wordt gemaakt van de uitvoering van de nieuwe Politiewet, zodat een eventueel noodzakelijke wetswijziging in de volgende kabinetsperiode haar beslag kan krijgen.

Vervolgens is het voor mijn fractie de vraag of de geplande celcapaciteit voldoende is of dat extra nieuwbouw nodig is. Overigens kunnen een door ons voorgestane verschuiving van repressie naar preventie en een duidelijke aanpak van jeugdige criminelen de celbehoefte beperken.

Het vorige kabinet stelde in zijn regeerakkoord van 1989 terecht dat Nederland geen immigratieland is. Toch groeide de toestroom van asielzoekers sterk en bleek ons land de daarmee gepaard gaande problemen nauwelijks aan te kunnen. Het staat buiten kijf dat Nederland bereid moet blijven, een redelijke bijdrage te leveren aan de opvang van de echte asielzoekers, maar economische immigratie moet in ieder geval worden tegengegaan. Nederland heeft een eenduidig en restrictief asielbeleid nodig, uiteraard in Europees verband geharmoniseerd. In het regeerakkoord valt te lezen dat met spoed een plan van aanpak met betrekking tot de aanmeldcentra zal worden ontwikkeld. Wij onderschrijven dat van harte. Voorts hebben wij steeds aangedrongen op indiening van het wetsvoorstel Veilige derde landen. Dat is nu ook gebeurd. De reden daarvoor is dat het overgrote deel van de asielzoekers Nederland via een derde land bereikt en dus via een land van eerste opvang.

Wat de legale nieuwkomers betreft, juichen wij het toe dat de regering voorziet in een verplicht inburgeringscontract. Dat betekent tevens dat de overheid moet zorgen voor afdoende voorzieningen om aan het inburgeringscontract te kunnen voldoen. Ik vraag de regering, spoedig duidelijkheid te scheppen over de aard daarvan en over de

sancties die daaraan worden verbonden.

Voorzitter! De nieuwe minister voor Antilliaanse en Arubaanse Zaken staat voor de zware uitdaging, een aantal bestuurlijke en staatkundige problemen op te lossen. In dit verband acht mijn fractie staatkundige verboddeling van de Antillen ongewenst.

Ik kom nu te spreken over het buitenlandse beleid. Het primaat voor een geïntegreerd buitenlands beleid ligt bij de minister van Buitenlandse Zaken. Er mag geen situatie ontstaan waarbij de minister voor Ontwikkelingssamenwerking in de praktijk de minister van Buitenlandse Zaken voor Afrika is. Het is dan ook niet onvriendelijk bedoeld, wanneer ik de wens uitspreek dat minister Van Mierlo regelmatig dat werelddeel zal bezoeken.

In de Intergouvernementele conferentie van 1996 moet het Verdrag van Maastricht worden herzien. In de eerste plaats dient de Europese Unie zo dicht mogelijk bij de burgers te staan en zich te beperken tot haar kerntaken. Daarbij moet steeds sprake zijn van een of meer van de volgende functies:

1. het wegnemen van economische belemmeringen tussen de lidstaten;
2. het aanpakken van grensoverschrijdende problemen;
3. het benutten van schaalvoordelen op Europees niveau.

Zeker na verdere uitbreiding van de Unie zal een Europa van verschillende snelheden niet kunnen worden voorkomen. Bovendien dient in een Europese Unie sprake te zijn van waterdichte, democratische controle. Na de conferentie van 1996 moet ten aanzien van iedere in de Unie genomen beslissing een parlement, Europees of nationaal, het laatste woord hebben. Dat dit thans nog niet het geval is, is een van de grote gebreken van het Verdrag van Maastricht.

Voorts moet de Europese Unie openstaan voor handel met derde landen. Dat geldt voor ontwikkelingslanden, maar ook voor de Verenigde Staten en Japan, natuurlijk op basis van wederkerigheid. Daarom is een liberale Europese handelspolitiek gewenst. Wij moeten overigens niet de illusie koesteren dat die eigen rol van Europa waar de regering over spreekt binnen afzienbare tijd ertoe zal leiden dat Europa een doorslaggevende bijdrage kan leveren aan de oplossing van de grote problemen

van deze wereld. Recente ervaringen dwingen Europa tot bescheidenheid en tonen aan dat de Verenigde Staten van Amerika nog steeds een onmisbare rol vervullen. Daarom blijft samenwerking met de Verenigde Staten binnen de NAVO voor mijn partij een hoeksteen van het buitenlandse beleid. Dat de aard van die samenwerking na het einde van de Koude Oorlog wezenlijk is veranderd, behoeft geen toelichting.

Voorzitter! Humanitaire interventies illustreren de noodzaak van de in het regeerakkoord beoogde integrale benadering van het buitenlandse beleid. Daarom moeten de financiële middelen voor de verschillende onderdelen van dat beleid ook meer dan vroeger in onderling verband worden gezien. De regering moet nu als het ware met een nadere en meer concrete uitwerking komen van de nota Buitenlanduitgaven van 1992.

Het regeerakkoord markeert daarbij tevens een paar grenzen. Het BNP-percentage voor werkelijke internationale hulp, de zogenaamde ODA-norm, zal tussen de 0,7% en de 0,9% liggen, afhankelijk van de uitkomst van een herbezinning op de totale Nederlandse inbreng in de internationale samenwerking. Daarbij dient het recente en kritische rapport van de inspectie te velde een belangrijke rol te spelen. Ik vraag de regering, op korte termijn een commissie van externe deskundigen in te stellen die de gewenste evaluatie ter hand kan nemen. Die commissie zal zich moeten afvragen op grond van welke argumenten het gerechtvaardigd is dat Nederland meer besteedt aan ontwikkelingshulp dan internationaal is overeengekomen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! De heer Bolkestein heeft gelijk als hij het regeerakkoord citeert en zegt dat er een bandbreedte is waarbinnen het budget voor ontwikkelingsamenwerking zal moeten uitkomen. Steunt de VVD-fractie ook het streven van het kabinet om dat op het niveau van 0,9% van het bruto nationaal product te laten uitkomen?

De heer **Bolkestein** (VVD): Het antwoord daarop is ontkennend. Wij vinden dat wij moeten voldoen aan onze internationale afspraak. Korthedshalve komt die neer op 0,7% van het bruto nationaal product. In het licht van het feit dat

Nederland een van de vier landen ter wereld is die deze maatstaf halen, dat ontwikkelingshulp niet essentieel is voor de ontwikkeling van onderontwikkelde landen en ook van de twijfel die bij ons bestaat over het rendement van de ontwikkelingshulp vinden wij dat wij ons moeten houden aan die maatstaf van 0,7%, maar niet meer.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Wat de heer Bolkestein hier zegt, is van vrij grote politieke betekenis. Hij steunt als VVD-fractie niet het streven van het kabinet om dat niveau uit te laten komen op 0,9%. Er is ook nog de andere kant. Zal zijn fractie zich inzetten om het op 0,7% te laten uitkomen? Of ziet hij nog ruimte om het bijvoorbeeld op het huidige niveau te houden? Kortom, is het ook een doelstelling van de VVD-fractie om het te verlagen?

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! De heer Wallage kent onze mening heel goed. Wij hebben daar veel over gesproken. Ik herhaal dat Nederland zich naar onze mening aan 0,7% moet houden, omdat dat internationaal is afgesproken. Belofte maakt schuld. Met die instelling gaan wij dat debat daarover in. Maar dit onderzoek is iets waar het kabinet aan toe moet komen. Onze gedachten zijn dat een externe commissie daarover moet kunnen adviseren. Op grond daarvan zien wij wel waar wij uitkomen binnen die bandbreedte van 0,7% tot 0,9%. Daar hebben wij ons toe verbonden en daar houden wij onszelf aan.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Maar de internationale norm is voor u als zodanig geen doelstelling. Het is een bodem, maar het is geen doelstelling.

De heer **Bolkestein** (VVD): Naar onze mening is die internationale norm voldoende. Wij hebben echter getekend voor het regeerakkoord. Er moet een heel debat plaatsvinden tussen nu en de begroting voor 1996. In dat debat zullen wij natuurlijk van ons laten horen. Maar wij hebben afgesproken dat het zowel 0,9% als 0,7% kan zijn. Binnen die bandbreedte zullen wij wel zien wat er van wordt. Ik hoop dat dit duidelijk is.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Meer dan!

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Ik wil nog een paar woorden over defensie uitspreken. Verdere bezuinigingen op de defensiebegroting dan door het vorige kabinet overeengekomen, staan onder een beslag van de eis dat de Prioriteitennota kan worden uitgevoerd, in het bijzonder voor zover het gaat om de tot 1998 doorlopende reorganisatie van de krijgsmacht. Met andere woorden, de geboekte bezuinigingen op defensie kunnen en zullen slechts worden gerealiseerd zolang die te rijmen zijn met de uitvoering van de hoofdlijnen van de Prioriteitennota. Mocht dat niet kunnen, dan zijn bezuinigingen van de aangegeven omvang dus niet mogelijk. Het is van belang dat hierover zo spoedig mogelijk duidelijkheid komt, zodat ook het personeel in de defensie-organisatie weet waar het aan toe is.

Ik kom nu tot het slot van mijn bijdrage. De samenhang van onze maatschappij is niet alleen een kwestie van sociale mobiliteit en economische kansen. Die samenhang wordt mede bepaald door de identiteit van ons land, een gevoel van nationale lotsverbondenheid, een gedeelde geschiedenis en cultuur. Dat zijn ongreijbare begrippen die bovendien door de nationalistische uitwassen van deze eeuw een nare bijmaak hebben gekregen. Maar gevoelens van nationale identiteit zijn niet per se benepen of tegen anderen gericht. Zij dragen bij aan de gemeenschapszin die elke samenleving nodig heeft. Patriotische gevoelens hoeven absoluut geen hindernis voor internationale verbondenheid te zijn. Het "oranjegevoel" van afgelopen zomer liet zich uitstekend combineren met een overstelpende vrijgevigheid voor Ruanda. Het is daarom ook van belang dat Nederland in de Europese Unie zijn nationale identiteit bewaart. Het lijdt weinig twijfel dat in het jaar 2015 de Europese samenwerking op tal van terreinen aanzienlijk zal zijn versterkt. Ik betwijfel echter evenmin dat de burgers van ons land zich over twintig jaar nog steeds meer Nederlander dan Europeaan zullen voelen. Ik denk dat in heel Europa de burgers zich meer bij de nationale dan bij de Europese gemeenschap betrokken zullen blijven voelen. Die

wetenschap dwingt ons zeer behoedzaam te zijn met het verder overhevelen van nationale bevoegdheden naar het Europese vlak. Wij dreigen daar een kritische grens te overschrijden.

Ik breng voorts in herinnering dat Nederland in vergelijking met de andere oorspronkelijke lidstaten van de Europese Unie sinds 1970 onophoudelijk aan positie heeft verloren. In 1970 waren wij immers nummer 1, in 1980 nummer 3 en nu hekkeluit. Dat komt door onze te grote collectieve sector, onze slecht functionerende arbeidsmarkt en door het feit dat wij meer aandacht aan verdelingsvraagstukken hebben gegeven dan aan vraagstukken van produktie. Ik roep het kabinet op om dit verval te keren door de Nederlandse economie meer dynamiek te geven. Ook de economische globalisering noopt daartoe.

Misschien mag ik voor het laatst in het openbaar van mening verschillen met onze vertrekkende collega Thijs Wöltgens, die de staf placht te breken over de ouderwetse dynamiek van de ongelijkheid, die volgens hem zoveel slachtoffers maakt onder ouderen, gehandicapten, buitenlanders en minder geschoolden. Mijn weerwoord is dat zonder die dynamiek wij allen de klos zijn en de door hem genoemde groepen dubbel. Buiten het stadion bestaat in deze wereld geen surplace.

De heer **Heerma** (CDA): Ik heb op het eind van de bijdrage van de heer Bolkestein twee vragen. Ik heb geprobeerd om goed te luisteren. Wij zijn hier vandaag en morgen bijeen om de politieke en staatsrechtelijke status van dit kabinet vast te stellen. Mijn twee vragen hebben daarop betrekking. Ik kom even terug op het interruptiedebat van zojuist over ontwikkelingsamenwerking. Ik lees in de tekst van het regeerakkoord: "Het streven is erop gericht dit percentage in 1998 te doen stijgen tot 0,9% BNP...". Heb ik het antwoord van de heer Bolkestein goed begrepen en zijn de VVD-fractie en de heer Bolkestein niet aan deze zin gebonden? Zo ja, dan wil ik graag van het kabinet weten waarom die tekst dan onjuist is en waarom de Kamer daar op deze wijze over is geïnformeerd en welke politieke betekenis eraan moet worden gehecht.

Bolkestein

Mijn tweede vraag ligt in het verlengde hiervan. De bijdrage van de heer Bolkestein begon met een verantwoording en het memoreren van de pluspunten van dit regeerakkoord. Dat gedeelte was helder. De heer Bolkestein ging verder met een hele serie opmerkingen, die ik op zichzelf helder vond en waarop ik in tweede termijn inhoudelijk zal ingaan, maar het gaat mij nu om de karakteristiek daarvan: het punt van de landbouw, de pensioenen, de cellen en ga zo maar door. Wat is daar de politieke betekenis van in relatie tot dit kabinet en het regeerakkoord?

De heer **Bolkestein** (VVD): Wat de eerste vraag betreft: het streefcijfer van 0,9% van het BNP ligt onder het beslag van de evaluatie van ontwikkelingssamenwerking. Daar hebben wij voor getekend en wij wachten dan ook af tot die evaluatie is beëindigd om te zien wat ervan wordt.

De heer **Heerma** (CDA): De heer Bolkestein ontwijkt mijn vraag. Ik citeer opnieuw uit het regeerakkoord. Ik heb de gestencilde versie van 15 augustus en daar staat op pagina 56: "Het streven is erop gericht dit percentage in 1998 te doen stijgen tot 0,9% BNP...". Natuurlijk kan ik wel verder lezen.

De heer **Wallage** (PvdA): Daar staat juist waar het hier om gaat.

De heer **Heerma** (CDA): Het gaat mij om het streven. Er staat bij dit eerste deel van de zin toch geen voetnoot dat het niet voor de heer Bolkestein geldt? Natuurlijk zie ik wel dat er ook een benedengrens is en dat heb ik de heer Bolkestein horen uitleggen, maar de vraag was of hij ook aan dit deel van de zin gebonden is.

De heer **Bolkestein** (VVD): De heer Heerma... Dat is overigens ingewikkeld: de heer Heerma. Misschien kan ik beter zeggen: de Heerma.

De heer **Heerma** (CDA): Zegt u bij gelegenheid maar "mevrouw".

De heer **Bolkestein** (VVD): U bent buitengewoon geëmancipeerd. De heer Heerma moet volledig citeren. De heer Wallage heeft daar al op gewezen, maar ik heb het document niet voorhanden. Die 0,7% ligt onder het beslag van die evaluatie. Onze

ideeën daarover verschillen van de gedachte van de heer Wallage.

De heer **Heerma** (CDA): Dat was inmiddels wel duidelijk.

De heer **Bolkestein** (VVD): Hij heeft dat ook gezegd. Daarom trent is er toch geen geheim?

De heer **Heerma** (CDA): Dan resteert mijn vraag aan het kabinet op dit punt.

De heer **Bolkestein** (VVD): U had nog een tweede vraag. Wat hebben mijn opmerkingen in de richting van het kabinet te betekenen? Zoals u wellicht weet – ik kom daar morgen misschien op terug – zijn mijn fractie en mijn partij voorstander van dualisme. Dat betekent dat naar onze opvatting de Tweede Kamer een eigen positie heeft, een gescheiden verantwoordelijkheid van die van het kabinet. Wij hebben een onafhankelijk oordeel, natuurlijk binnen het kader van het regeerakkoord. Wij hebben daarvoor getekend en wij zijn goed voor onze handtekening. Wij zullen het regeerakkoord naar de letter en naar de geest uitvoeren. Dat neemt niet weg dat er tal van zaken zijn die nog niet helemaal zijn bepaald in het regeerakkoord of die er een beetje naast liggen. De wereld is buitengewoon ingewikkeld en niet alles kon worden beschreven. Mijn opmerkingen – die u schijnen te interesseren – hebben tot doel om die andere aangelegenheden te bespreken en eventueel ook aspecten van het regeerakkoord, bijvoorbeeld de kortingen op de AOW-toeslag. Daar hoeft u niet zo van te schrikken.

De heer **Heerma** (CDA): Dat was ook niet de reden van mijn gang naar deze microfoon. Ik concludeer dat er de komende tijd een rijke mogelijkheid ligt voor nadere coalitievorming in dit huis.

De heer **Bolkestein** (VVD): Had de heer Heerma dan liever gezien dat ik mij beperkte tot een "ja en amen" en tot het oplezen van passages uit de regeringsverklaring?

De heer **Heerma** (CDA): Van dit kabinet verwacht ik zeker geen "ja en amen"! U weet dat "amen" staat voor "het zij zo" en dat hebt u in mijn bijdrage gehoord.

De heer **Bolkestein** (VVD): De heer

Heerma heeft gezegd dat er ruimte bestaat voor andere coalities. De minister-president heeft gezegd dat hij het regeerakkoord ook met het CDA zou hebben kunnen uitvoeren. Bent u dat met hem eens?

De heer **Heerma** (CDA): Ik doe niet aan weddenschappen. Dan moet je het immers zeker weten. Ik heb echter wel een inschatting gemaakt wanneer deze vraag zou komen. Hij is wat laat. Dat duid ik u niet euvel.

De heer **Bolkestein** (VVD): Een beetje royaler kan wel!

De heer **Heerma** (CDA): Ik ben er heel simpel over. Er is niet met het CDA onderhandeld en daarmee is het dus een academische vraag. Laten wij de eer aan Van Mierlo gunnen. Hij wilde het niet en zo is het gelopen. Wij moeten het dan ook niet ex post doen. Dat laat onverlet dat ik van u goed begrepen heb dat de onderhandelingen tijdelijk zijn stopgezet, dat u voor uw handtekening staat en dat dit doorgaat. Ik waardeer dit zeer vanuit de rol die ik met de andere 33 collega's uit de CDA-fractie mag vervullen. Dat belooft een rijke toekomst!

De heer **Bolkestein** (VVD): Tot morgen, mijnheer Heerma!

De vergadering wordt van 19.05 uur tot 20.40 uur geschorst.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Mijnheer de voorzitter! In de regeringsverklaring zat één vraag: een prijsvraag. Onze fractie heeft zich uitgebreid beraden over wat de beste vertaling is van "medical technology assessment". Wij zouden zeggen: de Borst-Eilers-toets. In afwachting van de prijsuitreiking heb ik ook nog wel iets anders.

De regeringsverklaring was vooral een aaneenschakeling van mooie zinnen. De mooiste was die van de balansen. De verve waarmee de minister-president dat uitsprak: prachtig. De balans tussen economische dynamiek en sociale bescherming, tussen individuele verantwoordelijkheid en gemeenschapszin, tussen economische modernisering en ecologische duurzaamheid. Wim Kok, van marathonloper tot evenwichtskunstenaar. Wij zullen zien hoe lang hij staande blijft.

Een overzicht van de nieuwe indeling in de Tweede Kamer.

Voorzitter! Mooie zinnen, die harde maatregelen uit het regeerakkoord ook verbloemen en voor een deel er haaks op staan. De minister-president heeft gelijk als hij zegt, dat op 3 mei jl. het politieke landschap een beetje op zijn kop is gezet. Hij vergeet er overigens bij te zeggen, dat het van de kiezer een duidelijke keuze is voor verandering. Hij zou er twee conclusies uit kunnen trekken. De coalitie, op dat moment bestaande uit het CDA en de PvdA kregen een flink pak slaag. Verder: de enige interpretatie is een paarse coalitie. De kiezer wilde verandering en kreeg verandering.

Tot zover het goede nieuws over de politiek. Het is overigens wel een verademing om bij gelegenheden als deze bij een vluchtige blik in de richting van het vak K weer niet tegen die vertrouwde CDA-gezichten aan te kijken.

Deze doorbraak zou het begin kunnen en moeten zijn van een *verdergaand proces van politieke vernieuwing*. Ik denk daarbij aan veel meer open verhoudingen in de politieke partijen, in de coalitie en tussen het kabinet en de Kamer. Ik denk ook aan het stimuleren van het maatschappelijk debat. Ik pik maar een suggestie uit het verkiezingsprogramma van de PvdA. Daarin staat, dat de minister-president mede een leidende rol moet spelen in bijvoorbeeld grote maatschappelijke

vraagstukken als het milieu. Ik weet dat wij op dat moment nog dachten aan een andere minister-president. De vraag is hoe deze minister-president over die suggestie denkt.

Ik vind, dat er een beleid moet worden gevoerd, dat enige kennis van de maatschappelijke werkelijkheid verraadt. Dus geen JWG-wetgeving maken achter het bureau die op papier sluitend is, maar in de praktijk zo lek als een mandje. Geen oeverloze discussies voeren over een snellere afhandeling van asielverzoeken, terwijl de asielzoekers zelf in de centra maanden wachten totdat zij iemand van justitie tegenkomen. Dat moet en kan anders. Naast een referendum kun je op die manier op een geweldige manier de betrokkenheid van mensen bij de politiek versterken. Het gaat om het herwinnen van het vertrouwen. Hier ligt een kans voor deze coalitie. Ik vraag de minister-president, waarom hij die zo tempert. Paars mag niet meer, oké. Het is een gewoon kabinet, maar daar hebben wij er te veel van gehad.

Voorzitter! Het begin was al zo weinig verheffend. De formatie verliep op een zelfde oubollige manier als die in de afgelopen twintig jaar: gesloten, binnenskamers. Iedereen heeft de buik ervan vol. Waarom toch die angst om in de loop van het proces een tussenstand in deze Kamer te bespreken? De

kiezers stemmen op 3 mei en een maand of drie later ligt er een regeerakkoord. Waarom niet hier iets laten zien van het proces van onderhandelen, concessies en afspraken op hoofdlijnen? Het enige argument dat die openheid schaadt, is juist tijdens deze formatie een onzinnig argument gebleken. Op 29 juni jl. vond hier op verzoek van de fractie van GroenLinks een debat plaats in aanwezigheid van de informateurs. Dat debat was zeer inhoudelijk. Het was, bij gelegenheid, ook zeer hard. De heer Bolkestein en de heer Kok zullen zich dat ongetwijfeld herinneren. Maar niks geen schade, eerder opluchting! Als vrienden gingen zij verder. Als het gaat om openheid, blijkt angst dus een slecht raadgever te zijn.

Wie in het verleden dacht aan een coalitie als deze, dacht vooral aan de mogelijkheden om op immaterieel terrein een stap voorwaarts te maken en daarover overeenstemming te zien. Alle drie partijen hebben immers iets van een emancipatiebeweging in zich. Als wij toch aan het herijken zijn, vraag ik waarom wij niet iets doen aan de scheefgegroeide verhoudingen tussen enerzijds het primaat van de politiek en anderzijds de macht van het middenveld, om het zo maar eens uit te drukken. De heer Bolkestein heeft er ook over gesproken. Hoe moeten wij het uitleggen dat daarover niets of nauwelijks iets is opgenomen in het akkoord en de verklaring? Vindt paars dat onbelangrijk? Bestaan daarover meningsverschillen?

Over het immateriële zal ik ook een paar vragen stellen. Waarom blijft euthanasie in het Wetboek van Strafrecht staan? Waarom geen verbetering en uitbreiding van de Wet gelijke behandeling? Waar blijven de voornemens om de kostwinnersarrangementen in ons fiscale en sociale systeem aan te pakken? Komen die nog? Het lijkt er toch een beetje op dat paars maar moeilijk los kan komen van het CDA. Sterker nog, de minister-president heeft bevestigd dat het CDA dit akkoord had kunnen ondertekenen. Maar was het juist voor het functioneren van de democratie niet zo belangrijk dat het CDA eens niet regeerde? Juist de meerderheidsopvattingen op onder andere de terreinen die ik zojuist noemde, dus op het immateriële gebied, kwamen nooit tot hun recht, omdat het vermaledijde CDA altijd maar in het

machtscentrum zat. Ik hoor het de heer Van Mierlo nog zeggen! Nu kan men iets veranderen, maar doet men het niet of veel te weinig. Tegen de fractievoorzitter van D66, de heer Wolffensperger, zeg ik dan ook: in de richting van het CDA kun je nog maar heel weinig verwijten hebben. Misschien is het ook een taak van zijn fractie om in dat gat te springen. Ons heeft hij in ieder geval mee.

Het paarse akkoord is gebaseerd op overeenstemming op het materiële vlak. De kern van het akkoord is een gedetailleerde paragraaf over de financiële en sociaal-economische problematiek. Met twee liberale partijen en met de libertijnen in opmars in de sociaal-democratie kan het misschien ook niet anders. Het kan misschien niet anders dan dat er gekozen is voor een hard neo-liberaal concept. Voor progressieven is er wat dat betreft maar weinig plezier te beleven. Er wordt veel te veel gekozen voor kwantiteit in plaats van kwaliteit. Ik geef het onderwijs als voorbeeld: 0,5 mld. bezuinigen op hoger onderwijs en bijna 1 mld. bezuinigen op de studiefinanciering. En dan maar kijken hoe dat ingevuld moet worden. Dat zal voor de nieuwe minister van Onderwijs, die zijn baan voortzet, een flink robbertje knokken worden met de studentenbeweging en de verantwoordelijken in het hoger onderwijs.

Als ik het toch over het onderwijs heb, de cultuur hangt er nauw mee samen sinds de afgelopen week. Ik sluit mij bij de collega's aan met de vraag over de bezuinigingen op cultuur. Ik vraag de minister-president, morgen ondubbelzinnig de onjuistheid van die bezuinigingen uit te spreken.

Bezuinigen kan ook anders. Als wij aan de meest minimale kwaliteitseisen in deze samenleving willen voldoen en als wij de club een beetje bij elkaar willen houden, is het geen tijd voor lastenverlichting voor middeninkomens en hogere inkomens. Dat kan en moet veel gericht aan de onderkant van het loongebouw, want daar knelt het. Als de overheid op redelijk goede gronden meent dat zij niet meer hoeft mee te betalen aan het lenen van geld voor een auto, een koelkast, een tweede auto of een tweede koelkast, dan geldt dat toch ook voor het kopen van een huis? Het is toch absurd dat de minister van Financiën de helft van de rente betaalt bij een

hypotheek van 3, 4 of 5 ton? Eigenlijk is de heer Kok het daarmee eens, verklaarde hij afgelopen weekende, maar alleen als wij Nederland opnieuw gaan inrichten. Zo kan ik het ook. Blijft de aftrek van hypotheekrente nu overeind of is het kabinet bereid om die ter discussie te stellen?

Voor al in de sociale paragraaf van het akkoord zie je wat het leidend beginsel van het kabinet echt betekent: markt, privatisering en concurrentie. Zeker, wij leven in een tijd waarin mensen als zelfstandige en individuele personen wensen te worden aangesproken. Maar inspelen op het proces van zelfstandiging kan niet zonder dat mensen worden gezien als onderdeel van de samenleving. In die samenleving zijn de kansen nationaal niet gelijk. Het geldt ook internationaal, waar macht corrupteert en waar de verdeling van kennis en rijkdom volstrekt uit het lood geslagen is. Dat vraagt ook om solidariteit met de toekomstige generatie. Ik heb het dan over duurzame ontwikkeling. Dat zou mijn leidend beginsel zijn. Het stimuleren van een maatschappelijke ontwikkeling waarbij zelfstandigheid en moderne solidariteit verbonden zijn.

Voorzitter! Tegen die achtergrond wil ik stilstaan bij een aantal speerpunten van beleid voor de komende periode. De verkiezingen gingen over werk. De komende vier jaar zullen 300.000 mensen zich aandienen op de arbeidsmarkt terwijl er 350.000 banen worden gecreëerd. Het saldo is dus 50.000. Daarvoor is lastenverlichting nodig maar ook voor de zoveelste keer het op achterstand zetten van mensen met een uitkering of een AOW-pensioen. Daar moet de algemeen-verbindendverklaring deels voor worden geschrappt. Er komt een opening als het gaat om het minimumloon. Wat ons betreft, zak je daarmee door de sociale bodem. En het wordt erger als je het thema van herverdeling van arbeid nauwelijks aantreft in het akkoord en in de verklaring die vandaag door de minister-president is voorgelezen. Dat zou wel degelijk een nadrukkelijke aanvulling kunnen en moeten zijn. Komen begrippen als arbeidstijdverkorting, deeltijdwerk in welke vorm dan ook niet meer voor in het vocabulaire van de minister-president?

De sociale norm staat wel in het akkoord, maar vaag. Is de minister-president nog steeds van mening dat het aantal langdurig werklozen moet worden teruggebracht tot minder dan 2% van de beroepsbevolking zoals hij voor 3 mei de kiezers voorhield?

Voorzitter! Die groei van de werkgelegenheid met 50.000 staat in schril contrast tot zo'n 450.000 mensen met een WW-uitkering en een half miljoen mensen in de bijstand. Zo'n miljoen mensen wachten dus nog op werk, waarvan een kwart miljoen langdurig. En ook al trek je alles uit de kast, het is onhaalbaar om in de komende tien jaar de volledige werkgelegenheid in dit land te realiseren. Erkent het kabinet dat? Zo ja, waarom ontbreekt het dan aan een visie op wat er met die groep zou moeten gebeuren? Er zijn zeer veel mensen die voor zichzelf al geconcludeerd hebben dat ze die stap op de arbeidsmarkt eigenlijk wel kunnen vergeten, hoe spijtig ook! Ook zij hebben recht op een perspectief! Het perspectief voor die mensen zou kunnen zijn, als ze dat willen: een beetje rust en een fatsoenlijke uitkering. Maar de boodschap die het kabinet voor deze mensen heeft, is: je uitkering wordt volgend jaar bevroren en de halve koppeling voor de laatste drie jaren van deze regeringsperiode lijkt ook onzeker door de opstelling van de fractie van de VVD. Dat is zojuist duidelijk geworden. De inkomensverschillen lijken weer groter te worden: f 200 eigen risico voor een uitgekleeft ziekenfondspakket. Dit is het vierde denivelleringskabinet op een rij. Uit de grond van mijn hart zeg ik, dat je met zo'n beleid geen minister-president bent van iedereen. In ieder geval niet van de mensen die op eigen kracht de stap naar de arbeidsmarkt niet kunnen maken en die steun dubbel nodig hebben. Dat is dubbel pakken van de onderkant, hoe vervelend het ook is om dat te zeggen en hoe in schril contrast dit stond en staat tot de uitspraken van de minister-president als partijleider van de PvdA vóór 3 mei. Je repareert dat niet met een kindertabel in de IHS!

Voorzitter! Er komt nog een groep langdurig werklozen bij. Die heetten tot voor kort de WAO'ers. Maar door de nieuwe criteria en de herkeuringen vliegen ze uit de WAO. Ik hoor het de collega's al zeggen: prima, het volume daalt; het was een rottijd met

die WAO-wet maar vooruit, nog even doorwerken want het werkt. Waar blijven die mensen? Ze gaan af via de zijdeur, via de WW en via de bijstand. Ze komen niet in de bedrijven; niks reïntegratie. En dat zou de bedoeling moeten zijn. Waarom zouden die bedrijven ook? Door het afschaffen van de malus – voor degene die het jargon niet verstaat: de boete die werkgevers moeten betalen als een van hun werknemers in de WAO belandt – worden ze op hun wenken bediend. Hulde voor de progressieve meerderheid in dit kabinet!

Daar komt nog iets bij: de privatisering van de Ziektewet en de WAO. Dan wordt het voor werkgevers nog belangrijker om alleen de heel gezonde mensen in dienst te nemen, want elk vlekje tikt aan in de eigen portemonnee. Nog strenger keuren dus!

Het is een oude discussie, maar bedrijven zullen, wat ons betreft, verplicht moeten worden om een bepaald percentage gehandicapten in dienst te nemen om zo te verzekeren dat die groep kans maakt op de arbeidsmarkt. De fractie van GroenLinks zal initiatieven nemen om het betreffende artikel uit de WAGW in werking te stellen. Ook de verzekeringsmaatschappijen zullen die reïntegratie niet bevorderen. Ze hebben vooral oog voor de polisvoorwaarden en als de instroom toeneemt, zullen ze snel geneigd zijn om te kiezen voor de makkelijke weg van de premieverhoging. Het doorbreken van solidariteit bij deze sociale verzekeringen zal verregaande, deels nog onvoorziene gevolgen hebben. Als je dat weer wilt voorkomen, heb je een rugzak vol regels nodig. En dan moet je je de vraag stellen: waar zijn wij ooit aan begonnen?

De belangrijkste bom onder deze coalitie is het meningsverschil over de hoogte en de duur van de uitkeringen. De strijdbijl is voor twee jaar begraven. In de zomer van 1996 komt de discussie terug. Maar het regeerakkoord relateert dat aan mogelijk onvoldoende effecten van het huidige beleid. Is dan ook het omgekeerde waar? Als de effecten wel zichtbaar zijn, blijven dan hoogte en duur van de uitkering wel overeind? Hoe moet ik dat zien?

Voorzitter! De passage over de AOW en het inkomensafhankelijke karakter daarvan, in ieder geval van de toeslag, heeft mij zeer verbaasd.

Ik had in mijn tekst staan: hoe is de VVD daar in hemelsnaam mee akkoord gegaan? Maar zij gaat er niet mee akkoord, dat is duidelijk geworden. Er zullen dus alternatieven komen op dat terrein. Een van de alternatieven zou kunnen zijn: premiebetalen over het aanvullend pensioen.

De regeringsverklaring kent een aantal algemene uitspraken over de relatie tussen economie en ecologie. Betekenen die zinsnedes niet dat ook de verhouding tussen traditionele economische groei en duurzame ontwikkeling voor herijking in aanmerking komt? Wij zouden graag zien dat het kabinet zijn visie over economie en ecologie, waaraan zoveel mooie woorden zijn gewijd in de regeringsverklaring, op papier zet en uitwerkt. Er moet een helder kader worden geschetst. Als dat niet gebeurt, lopen wij straks weer van incident naar incident. Wij kennen dat van het vorige kabinet.

Maar het is nog erger. Over het milieubeleid staan niet alleen mooie zinnen in het regeerakkoord. Er staan ook zaken in die een stap terug betekenen, dus ondanks al die mooie zinnen. Ik geef enkele voorbeelden. Waarom worden alleen de hoofdlijnen van het NMP-2 uitgevoerd? En wat valt daar dan buiten? Wie zorgt ervoor dat de kleinverbruikersheffing niet in 1995, zoals in het NMP staat, maar op 1 januari 1996 ingaat? Dat is weer een vertraging. Wil de minister-president overigens toezeggen dat, als die heffing er komt, het geld teruggaat naar de burgers en dat niet een deel, hoe klein ook, naar de oliemaatschappijen gaat?

Voorzitter! Waarom wordt er zo'n vreselijk beperkte stap gezet in die verschuiving van lasten? Ik doe een dringend beroep op het kabinet om daar verder in te gaan. Het is goed voor het milieu, het is goed voor de werkgelegenheid. Het zal een geweldige opgave zijn om de doelstellingen ten aanzien van de klimaatverandering, van de verzuring, van de vermessing en van de verdroging te halen. Op deze manier lukt het voor geen meter. Twee dingen zijn volgens ons noodzakelijk: het onverkort uitvoeren van het gehele NMP-2 en het nemen van additionele maatregelen om de doelstellingen wel te halen. Is het kabinet hiertoe bereid, zo vraag ik de minister-president.

In de milieuparagraaf gaat de meeste aandacht uit naar de infrastructurele werken en projecten. Maar het echte nieuwe komt niet van het kabinet. Een half jaartje uitstel van de Betuwelijn, dat is het dan wel. Zestienhoven gaat niet door; prima. Van buiten de politiek komt dat nieuws er wel. Ik noem het plan-Lievensse over de Betuwelijn. Hoe serieus gaat het kabinet dat bekijken? En ook paars laat de hogesnelheidsstrein gewoon door het Groene Hart scheuren, terwijl de TU Delft onlangs een rapport heeft gepubliceerd waaruit blijkt dat de hogesnelheidslijn wel over het bestaande, deels uitgebreide spoor zou kunnen lopen, dus van de Randstad verder naar het zuiden. Zit hier nog ruimte, zo vraag ik het kabinet. En dan is er Schiphol. De meest verstokte voorstanders van de uitbreiding van Schiphol beginnen langzamerhand in te zien dat verdubbeling van het vliegverkeer en verbetering van het leefmilieu niet met elkaar te combineren zijn. In het regeerakkoord staat: wie kiest voor duurzaamheid, beseft dat economische groei niet meer van hetzelfde kan zijn. Maar als iets meer van hetzelfde is, dan zijn het wel 400.000 vliegbewegingen in plaats van 240.000. En als het kabinet inderdaad kiest voor dit soort uitbreidingen, zijn dergelijke zinsnedes eigenlijk een aanfluiting, juist omdat er ook op dit terrein een alternatief is: Schiphol te laten ontwikkelen tot een rail-luchthaven met aansluitingen op het net van de hogesnelheidslijn. Dat is niet meer van hetzelfde. Dat leidt ook tot een forse groei van de werkgelegenheid.

Voorzitter! Internationale solidariteit is meer dan ooit geboden. Wij vinden dat te weinig terug. Waar blijft, zo vraag ik het kabinet, de concrete uitwerking van de ontschotting? Dan moet het niet alleen gaan om de integratie van buitenlands beleid en ontwikkelingsbeleid. Dat is vaag. Het is ook te beperkt. Ik neem aan dat het kabinet ons standpunt deelt dat daar ook de beleidsvoornemens van bijvoorbeeld Economische Zaken en Landbouw bij horen. Over ontwikkelingssamenwerking hebben wij het al uitgebreid gehad. Het is en blijft een strijdpunt. Ik ben daarin vandaag alleen maar bevestigd. Stijging tot 0,9% is een streven, maar het zou een noodzaak moeten zijn. Het zou beter zijn als dat in het akkoord als een harde

norm was opgenomen. Ik houd mijn hart vast over wat er met de discussie op dit terrein nog gaat gebeuren.

Voorzitter! Het kabinet zal met organisaties en burgers de strijd aanbinden tegen racisme en vooroordelen. Wij zullen vanzelfsprekend de minister van Binnenlandse Zaken en het hele kabinet daarin steunen. Het kabinet wil inburgeringscontracten. Dat kan ook best, maar zorg dan toch ook wel dat de wachtlijst met 14.000 mensen wordt weggewerkt. Het kabinet wil gelijke rechten en gelijke plichten. Voor migranten betekent dat taal en onderwijs, maar voor het kabinet betekent dat dan ook het versterken van de rechtspositie van migranten. Er is nieuwe hoop op hoger beroep in de Vreemdelingenwet. Ik vraag of, als de Hoge Raad daar met een positief advies over zou komen, er ruimte binnen de VVD-fractie is om de discussie daarover op een open en positieve manier te voeren, want we kennen van een halfjaar geleden het verzet van de VVD-fractie. Fundamenteler is misschien nog wel de vraag, hoe je een multiculturele samenleving inricht, hoe je maximale vrijheid van werken, wonen, leefvorm, godsdienst en cultuurbeleving kunt verwezenlijken in één samenleving, gebaseerd op tolerantie en wederzijds begrip. Die discussie is ingewikkeld, en die zullen we graag met het kabinet voeren.

Voorzitter! Het moet misschien een beetje een opgeruimd gevoel geven, zo'n nieuwe ploeg. Meer vrouwen: een stap in de goede richting. De minister-president zei dat het elan vooral van de ploeg moet komen. Het moet dan toch een beetje een tegenvaller zijn geweest, dat er zo veel kandidaten zijn afgehaakt. Is die indruk juist, en waarom is er eigenlijk zo weinig belangstelling voor die publieke zaak? Bovendien moet ik eerlijk zeggen dat ik liever wat meer elan heb bij de plannen, want als je straks met een hoop elan van een minister van Sociale Zaken hoort dat je uitkering wordt bevroren, word je daar ook niet veel wijzer van.

De minister-president beloofde voor de verkiezingen een progressieve meerderheid in een nieuwe coalitie. Die is er nu, maar de plannen zijn er niet naar. Het is sociaal en ecologisch onder de maat. Zeker op die terreinen zal de fractie

van GroenLinks stevig oppositie voeren, met alternatieven, zoals ik heb duidelijk gemaakt, ook in dit verhaal, omdat het rechtvaardiger kan, omdat het duurzamer moet. We zullen daarbij reageren, we zullen daarbij initiatieven nemen, en wij staan open voor samenwerking met nagenoeg elke fractie.

□

De heer **Wolffensperger** (D66): Mijnheer de voorzitter! Mijn fractie is verheugd over de komst van dit kabinet. Namens mijn fractie wens ik de onderhandelaars Wallage, Bolkestein en Van Mierlo geluk met het resultaat van 111 dagen soms moeizame, maar in elk geval uitputtende onderhandelingen. Gelukwensen en waardering zijn er bij mijn fractie ook voor de heer Kok, die het proces onvermoeibaar en met straffe hand heeft geleid, vanuit de overtuiging dat er voor alles een meerderheidskabinet moest komen, al was er soms enige twijfel zichtbaar over de vraag, welk meerderheidskabinet dat nu precies moest zijn.

De grote publicitaire belangstelling rond het tot stand komen van dit kabinet wekt overigens de indruk dat onze vorige premier met stille trom – misschien moet ik zeggen: met een stille hockeywedstrijd – is vertrokken. Ik zou op deze plaats de grote waardering van mijn fractie willen uitspreken voor het vele, dat de heer Lubbers in zijn twaalfjarige regeerperiode voor Nederland heeft gedaan. Het feit dat D66 van geen van zijn kabinetten deel heeft uitgemaakt, doet daaraan niet af; wel vinden we het voor de heer Lubbers jammer dat hij die politieke ervaring heeft moeten missen.

Nu ik toch impliciet bij het CDA ben gekomen, wens ik mijn nieuwe collega en gewaardeerd oud-collega, Enneüs Heerma, geluk met zijn fractievoorzitterschap. Ik wens hem toe dat hij erin zal slagen, het gedachtegoed van zijn fractie helder en overtuigend over het voetlicht te brengen. Diezelfde wens, voorzitter, uit ik in de richting van mijn andere collega-fractievoorzitters. Ik doe dat, omdat ik daarbij in gedachten heb het debat dat wij in de vorige periode voerden over het rapport van de commissie die uw naam heeft gekregen, in welk debat wij immers allemaal in dit huis van mening waren, dat de politieke discussie

weer aantrekkelijk zou moeten worden. Wij zouden het als een winst beschouwen als die toen door allen uitgesproken wens, gekoppeld aan dit nieuwe kabinet, zou leiden tot een opener debat in de Kamer, tot een opener relatie tussen kabinet en coalitiepartners, zo u wilt tot meer dualisme.

De heer **Heerma** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Ik moet nog veel leren, daarvoor heb ik mij in mijn bijdrage al verontschuldigd. Ik ben nog wat onwennig. Overigens nog mijn dank voor de gelukwensen; die zijn wederzijds. Om nu met dat leerproces te beginnen – ik wil mij graag als leerling opstellen – wie van de twee van uw collega's voldeed het meeste aan de in dat debat uitgesproken wensen, de heer Wallage of de heer Bolkestein?

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik zal die vraag niet expliciet beantwoorden. Wellicht kunt u, luisterend naar het vervolg, straks impliciet uw conclusies trekken.

De heer **Heerma** (CDA): De leerling is teleurgesteld.

De heer **Wolffensperger** (D66): Voorzitter! Wij zouden het dus als winst beschouwen als eerdergenoemde wens leidt tot een opener debat en meer dualisme. Ik voeg daaraan wel met nadruk toe dat juist de coalitiepartners met voorzichtigheid de juiste weg zullen moeten vinden. Enerzijds zullen zij een grotere vrijheid moeten hebben om binnen de grenzen van het regeerakkoord hun eigen overtuiging naar voren te brengen. Wij wilden immers af van die versmorende verstrengeling tussen kabinet en coalitie met als culminatiepunt het Torentje van de minister-president. Anderzijds zullen de coalitiepartners zich moeten realiseren dat het samen dragen van verantwoordelijkheid voor een kabinet meer omvat dan de letters van een regeerakkoord. Wil dat kabinet slagen, dan is evenzeer loyaliteit nodig, gebaseerd op vertrouwen in de door ons gedrieënlijk ingeslagen weg. Die loyaliteit kan meebrengen dat soms het voortbestaan van het kabinet als een hoger goed moet worden beschouwd dan het tot elke prijs vinden van een meerderheid voor het eigen standpunt. De D66-fractie zal tussen dat enerzijds en anderzijds zijn koers

uitzetten in het vertrouwen dat hetzelfde zal gelden voor de coalitiepartners.

Ik zei iets staatsrechtelijks dus ik dacht: de heer Schutte zal wel naar voren komen.

De heer **Schutte** (GPV): Nee hoor, iets politieks. De heer Wolffensperger spreekt over de loyaliteit binnen de coalitie. Valt het ook onder dat begrip als een coalitiepartner wel bereid is garant te staan voor de opbrengsten die nodig zijn maar afstand neemt van de afgesproken maatregelen?

De heer **Wolffensperger** (D66): Mijnheer Schutte, zo ik daarover al een oordeel zou hebben, zou het zeer onverstandig zijn om dat uit te spreken *voordat de eerstgeroepene*, namelijk de minister-president in zijn antwoord van morgen, daarover heeft gesproken. Daarna zal ik u nog mijn commentaar op dat antwoord geven.

De heer **Schutte** (GPV): Dat vind ik een teleurstellende reactie. U was juist zo mooi bezig aan te geven hoever dualisme moet gaan. Moet u nu eerst toestemming van de minister-president hebben om te weten in hoeverre u dualist wilt zijn?

De heer **Wolffensperger** (D66): Mijnheer Schutte, laat mij u dit zeggen. De heer Heerma had het over een leerproces. Voor mij is het leerproces niet eens zozeer het zijn van fractievoorzitter, als wel het zijn van lid van een coalitie.

De komst van dit kabinet vervult ons met een bescheiden gevoel van trots. Allereerst omdat wij ons verheugen op regeringsdeelname na een periode van oppositie, te meer natuurlijk vanwege de gestage en de laatste keer zelfs forse electorale groei die eraan ten grondslag ligt, maar ook omdat wij toetreden tot een kabinet waarvan al zo vaak is gezegd dat het gewoon is, dat er wel iets bijzonders aan de hand moet zijn. Het is een kabinet dat politiek vernieuwend is, alleen al door zijn niet eerder vertoonde samenstelling. Het kabinet waarvoor wij al lang geleden onze voorkeur hadden uitgesproken. D66 heeft al lang voordat wij de consequenties van de verkiezingen van 3 mei konden voorzien een voorkeur uitgesproken voor een kabinet van PvdA, VVD en D66. Ik zeg nog eens met nadruk dat

die voorkeur niet tegen het CDA was gericht. Die was gebaseerd op onze overtuiging dat ons politieke systeem het beste functioneert op basis van gelijkwaardigheid van de eraan deelnemende politieke partijen. Die gelijkwaardigheid dreigt te worden doorbroken als één enkele politieke partij gedurende vele decennia in staat wordt gesteld, ook al is het door de kiezers, om onafgebroken en als vanzelfsprekend in het centrum van de macht plaats te nemen.

Toen kwamen de verkiezingen van 3 mei.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter!...

De heer **Wolffensperger** (D66): U bent heel leergierig, mijnheer Heerma.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Zeker, en dat blijft ook nog even zo. Ik heb die stelling vaak gehoord. Ik herinner mij heel goed dat de heer Van Mierlo een- en andermaal gezegd heeft dat dit goed voor het CDA was. Ik heb geen video, maar ik zie de beelden nog voor mij. Ik ben hem overigens nog vergeten te bedanken voor de vele ongevaagde adviezen ter zake. De heer Van Mierlo heeft echter ook op een persconferentie gezegd dat andere overwegingen een rol hebben gespeeld bij de formatie. Wellicht kan de heer Wolffensperger dit nog eens in zijn beschouwing betrekken. Ik geloof dat dit te maken had met onbetaalde rekeningen uit 1989.

Daarnaast is de heer Wolffensperger niet consistent in zijn afweging van de verschillende coalitie-mogelijkheden. Ik denk dat D66 nu zo sterk voor het centrum van de macht heeft gekozen, dat er slechts één kleur mogelijk was. Misschien kan hij daar nog eens op ingaan.

De heer **Wolffensperger** (D66): Mijnheer Heerma, u heeft zo snel geleerd dat u zo ongeveer de gehele volgende pagina van mijn tekst heeft voorspeld. Heel kort het volgende. Ik wil met die zinsnede niet anders dan het historische standpunt herhalen dat de heer Van Mierlo in het verleden heeft weergegeven. Ik zal straks over ons standpunt tijdens de formatie spreken, dat inderdaad wat genuanceerder was. Wat de onbetaalde rekeningen betreft, merk ik op dat politieke partijen veel over elkaar hebben gezegd. Op dit moment, in de verantwoording die ik

op deze merkwaardige plaats over de formatie moet afleggen, bepaalde ik mij tot de argumenten die ik als doorslaggevend zie voor de keuzen die zijn gedaan. Dat zijn de zakelijke argumenten die ik u zal noemen.

De verkiezingen van 3 mei gaven een, althans voor Nederland, politieke aardverschuiving te zien: dramatisch verlies voor beide regeringspartijen, winst voor VVD en D66. En, belangrijker nog, een meerderheidskabinet van twee partijen was niet langer mogelijk. D66 handhaafde haar voorkeur voor een kabinet van PvdA, VVD en D66, zij het minder op principiële en meer op zakelijke gronden. Aan de vanzelfsprekende machtspositie van het CDA was immers door de kiezers reeds een einde gemaakt.

Tussen vier politieke partijen zijn in theorie vier drie-partijencoalities denkbaar. Eén van die coalities, die tussen PvdA, CDA en VVD, was door een tweezijdige blokkade reeds bij voorbaat onmogelijk. Een coalitie met CDA en VVD vonden wij politiek ongewenst, omdat zo'n centrum-rechts kabinet onvoldoende draagvlak in de samenleving zou bieden voor de volgens ons noodzakelijke ingrijpende maatregelen. Evenzeer ongewenst was voor ons een coalitie met PvdA en CDA, omdat dat zou neerkomen op aanschuiven bij een coalitie die net door de kiezers was afgestraft. "Politiek ongeloofwaardig", noemde de heer Van Mierlo die optie. Wat overbleef was onze eerste keuze.

Na het mislukken van de eerste "paarse" onderhandelingsronde ontstond bij het verschijnen van de proeve van informateur Kok voor alle betrokkenen een nieuw keuzemoment. Het dwong ons tot nuancering van ons standpunt. Deelname aan een kabinet met CDA en VVD was nog onwaarschijnlijker dan eerst, omdat de opstelling van de VVD erop leek te wijzen dat in zo'n kabinet een beleid zou moeten worden gevoerd dat nog veel verder afstond van het uiterste waartoe wij in de paarse onderhandelingen meenden te kunnen gaan.

Een kabinet met CDA en PvdA was er niet geloofwaardiger op geworden, maar geheel onbespreekbaar was zo'n kabinet voor ons niet, mits het zich door programmatische inhoud, politieke vernieuwing en personele bezetting duidelijk zou onderscheiden van de oude regeringscoalitie. Centrum-links had

geloofwaardig gemaakt kunnen worden. Bij dit alles benadrukten wij, dat de politieke voorkeur van D66 niet zou leiden tot het blokkeren van andere opties, als daardoor de regeerbaarheid van Nederland in het geding zou komen.

Het verdere verloop van de geschiedenis is bekend. Op 29 juli, na een, naar verluidt, slapeloze nacht, hakte informateur Kok de knoop door, bracht verslag uit aan de Koningin en liet zich benoemen tot formateur van een kabinet van PvdA, VVD en D66. En deze keer lukte het wel, na een langdurig onderhandelingsproces waarin de formateur moest ervaren dat de door hem geschreven proeve door de onderhandelaars niet werd beschouwd als kant en klaar bouwwerk, doch eerder als casco waarin de herkenningspunten van de deelnemers nog moesten worden vastgemetseld.

Voorzitter! Ik geef die beschrijving van onze positie in het proces niet omdat mijn fractie het monopolie claimt op het vaderschap van deze paarse coalitie. Integendeel, deze coalitie is het resultaat van vele factoren, het meest van al van de verkiezingsuitslag op 3 mei, waarin de kiezers, bedoeld of onbedoeld, hun voorkeur voor een andere coalitie tot uitdrukking brachten. Maar het kabinet is er ook dankzij het CDA: door het eerste advies aan de Koningin en later door op een cruciaal moment geen heil te zien in het geloofwaardig maken van een centrum-links kabinet. En ten slotte is bij PvdA en VVD en bij de informateur gedurende het onderhandelingsproces het geloof in deze coalitie als de beste mogelijkheid in de gegeven omstandigheden geleidelijkaan gegroeid. Voorzitter! De heer Kok heeft gezegd minister-president voor alle Nederlanders te willen zijn. Wij hopen en vertrouwen dat dit gehele kabinet als zodanig zal kunnen worden ervaren.

Is dit kabinet van PvdA, VVD en D66 nu een bijzonder kabinet? Heeft dit kabinet nu de door sommigen zo vurig gewenste meerwaarde? Het regeerakkoord en de regeringsverklaring ogen niet radicaal anders dan wij gewend waren. Zij weerspiegelen maar met mate het "paarse" enthousiasme dat zich van de drie fracties meester maakte in de eerste fase van het paarse onderhandelingsproces. Daarvoor is een simpele verklaring. Tijdens de

onderhandelingen groeide het besef dat de allerhoogste prioriteit moest worden gegeven, niet aan ieders afzonderlijke wensen tot vernieuwing, maar aan het gezamenlijk oplossen van de grote sociaal-economische problemen waarvoor Nederland staat. Dat oogt misschien niet zo vernieuwend, maar het brengt wel op adequate wijze de grootste en de gezamenlijke prioriteit van de drie partijen tot uitdrukking: de zorg voor de werkgelegenheid in Nederland.

Voorzitter! Toch komt ons enthousiasme voor dit kabinet niet alleen voort uit zorg voor de werkgelegenheid, maar ook uit onze overtuiging dat dit kabinet een potentie in zich draagt van vernieuwing en verandering ten goede. Er zijn drie bronnen waaruit die vernieuwing zal moeten opwellen.

In de eerste plaats is er de loutere existentie van dit kabinet; een kabinet met een niet eerder vertoonde onorthodoxe samenstelling. Zo'n kabinet zal welhaast per definitie verstarde verhoudingen en vanzelfsprekendheden ter discussie stellen en doorbreken. Wij hopen dat Nederland daardoor als het ware wordt opgeschud, dat een creatief proces ontstaat waarin nieuwe relaties worden gelegd tussen burgers, maatschappelijk middenveld en politiek. Mijnheer Heerma, opschudden is vrijwillig!

Dit is ook het kabinet waarin de antagonisten uit het politieke spectrum, PvdA en VVD, min of meer broederlijk zijn verenigd. Wij staan voor pijnlijke, maar noodzakelijke besparingen op de collectieve uitgaven en voor ingrepen in de sociale zekerheid. Niet om verworvenheden af te breken overigens, maar om ze te herijken en bestendig te maken met het oog op de toekomst, en om ruimte te maken voor werkgelegenheid. Juist een kabinet waarin politieke antagonisten verenigd zijn, heeft een unieke kans om dit pakket van maatregelen tegenover de samenleving te verdedigen, omdat er geen vlucht naar links of rechts mogelijk is.

Deze coalitie poest de verschillen tussen de drie partijen niet weg. Daarvoor liggen de inspiraties van liberalisme en sociaal-democratie te ver uit elkaar. Maar de tijd heeft niet stilgestaan. Liberalen hebben allang ontdekt dat de vrije markt ook een andere kant heeft, net zo goed als de sociaal-democraten de andere kant

van overheidsbemoedienis hebben ontdekt. In deze coalitie komen die andere kanten samen. Ze komen samen op datzelfde punt waar nieuwe maatschappelijke problemen, zoals het milieuvraagstuk en de migratie, dagelijks de ontoereikendheid van traditionele ideologieën aantonen. Ze komen samen met een jongere politieke stroming, die zowel door liberalisme als door sociaal-democratie is gevoed en die probeert beide kanten van het gelijk te verenigen met de weerbarstige praktijk. Daarin is enige politieke vernieuwing gelegen.

Voorzitter! Mijn fractie hoopt vurig dat in de nu aangetreden ministersploeg een tweede bron van vernieuwing schuilgaat; niet alleen door de wijze waarop die ploeg is samengesteld, met een open discussie over eigen en andermans kandidaten, maar vooral door de wijze waarop deze ploeg aan het werk gaat. Wij hebben het vertrouwen dat er binnen deze ploeg een saamhorigheid kan ontstaan die haar in staat stelt om grote problemen op te lossen door politieke meningsverschillen te overbruggen. En dat zal nodig zijn.

Het regeerakkoord beperkt zich grotendeels tot hoofdlijnen. Sommige beleidsterreinen worden niet eens genoemd. Elders zijn meningsverschillen tussen de drie partijen onverbloemd zichtbaar gelaten. Op een enkel punt, dat is al breed uitgemeten, wordt een definitieve beslissing of invulling vooruitgeschoven tot in de loop van de kabinetsperiode.

Voorzitter! Een ministersploeg die dergelijke klussen in het vooruitzicht heeft, zal zonder saamhorigheid niet kunnen overleven. Meer nog dan bij vorige kabinetten zal de wil moeten groeien om er samen uit te komen. Ook in die zin wens ik het kabinet politieke vernieuwing toe.

Een derde bron van vernieuwing wordt gevormd door regeerakkoord en regeringsverklaring, ondanks het primaat van de sociaal-economische problematiek, een onderwerp waarop ik straks uitvoerig zal ingaan. Ik stel voorop dat de drie partijen naar mijn overtuiging in gelijkwaardigheid hebben onderhandeld en dat in het regeerakkoord de specifieke herkenningspunten van de coalitiepartners evenwichtig zijn verdeeld. Het zij mij dan ook vergeven dat ik een aantal voornemens noem waarover wij verheugd zijn omdat

daarin het eigen programma van D66 zichtbaar is terug te vinden.

Het op velerlei terreinen bevorderen van de individuele keuzevrijheid van mensen is voor ons steeds een centraal thema geweest. De emancipatieparagraaf stemt ons hoopvol. De gedeelde verantwoordelijkheid voor betaalde en onbetaalde arbeid en het streven naar geëmancipeerde en economisch zelfstandige burgers vergt in samenspraak met de sociale partners een verdere uitwerking van het reeds bestaande emancipatiebeleid. Bij het rekening houden met andere leef- en werkpatronen hoort uiteraard een nieuwe winkelopeningswet, maar ook flexibilisering en individualisering binnen de collectieve, aanvullende pensioenregelingen. Ook gaan wij ervan uit dat het kabinet een oude wens van D66 tot afschaffing van de dubbele basisaftrek voor alleenverdieners zal realiseren en niet de weg inslaat naar het extra belasten van tweeverdieners.

Een ons dierbaar punt zijn de nieuwe criteria voor aanwending van het Fonds economische structuurversterking. Middelen uit het FES kunnen worden gebruikt voor bodemsanering, met name bij bouwprojecten in de binnensteden en bij realisering van de ecologische hoofdstructuur. Wij zien daarin de erkenning dat ook de kwaliteit van de omgeving een economische factor van betekenis is.

Verheugd zijn wij uiteraard over de bereidheid om de plannen voor de Betuwelijn nog eens kritisch te bekijken. Daarbij zullen alternatieven voor de Rotterdamse achterlandverbinding worden onderzocht. Zijn die er niet dan zal worden bekeken of een andere wijze van uitvoering langs het voorgenomen tracé mogelijk is. Mijn fractie wijst er nu al op dat in het laatste geval een oplossing voor enkele grote knelpunten in het huidige PKB minimaal noodzakelijk zal zijn.

Op het gebied van kunst en cultuur wordt, zij het met wat weinig woorden, een prioriteit gesteld door de erkenning van kunst als een belangrijk samenbindend element in onze samenleving. Wij zijn, evenals anderen, wat ongerust geworden door recente publikaties. Wij vragen het kabinet, aan te geven op welke wijze een oplossing gevonden zal worden voor de kennelijk aanwezige budgettaire problemen. Mijn

beleving van de paarse onderhandelingen was dat het de bedoeling was, meer geld voor cultuur uit te trekken en niet minder. Bij het mediabeleid zal de cruciale vraag moeten worden beantwoord hoe na die vijfjarige concessieperiode de publieke omroep ook voor de toekomst kan worden veiliggesteld.

Dan wil ik nu iets zeggen over het voornemen om het hoger beroep in de Vreemdelingenwet opnieuw ter discussie te stellen. Dat het advies van de Hoge Raad mij persoonlijk verheugt, voorzitter, zal u niet verbazen. Hetzelfde geldt voor de samenvoeging van toelating en opvang van asielzoekers onder de beleidsverantwoordelijkheid van een bewindspersoon op het ministerie van Justitie.

Als laatste en misschien wel belangrijkste herkenningspunt voor mijn fractie noem ik de voornemens voor staatsrechtelijke vernieuwing. De invoering van het correctief referendum als instrument om burgers een grotere invloed te geven op de machtsuitoefening was door D66 mede tot inzet van de verkiezingen gemaakt. Mijn fractie vraagt daarbij trouwens aandacht voor ons al eerder geformuleerde voorstel om voorafgaand aan de totstandkoming van dat formele correctieve referendum een regeling te treffen voor niet beslissende referenda op decentraal niveau. Ik vraag het kabinet of het van plan is, een dergelijke regeling te treffen of dat het initiatief aan de Kamer wordt gelaten.

Belangrijker nog dan het referendum en zelfs de wijziging van het kiesstelsel is een ander voorstel. Een ministeriële commissie zal nagaan welke mogelijkheden er zijn om de directe invloed van burgers op de politieke machtsvorming te vergroten en zal daarvoor voorstellen formuleren. Wij hopen dat die commissie veel lering zal trekken uit het afgelopen formatieproces, en wel met name op twee punten.

In de eerste plaats moet zij lering trekken uit het voortdurende risico van patstellingen dat voortkwam uit de gewijzigde politieke verhoudingen. In de tweede plaats moet zij lering trekken uit de kritiek op het gebrek aan openbaarheid, een gebrek dat nu eenmaal onverbrekelijk is verbonden met het huidige systeem van coalitievorming. Alleen een ander systeem waarin kiezers een directere invloed krijgen op de

machtsvorming, zal op die punten verbetering kunnen brengen. Met name in deze voornemens voor staatsrechtelijke vernieuwing zal de meerwaarde van dit kabinet tot uiting kunnen komen. Ik noem het zoeken naar wegen om de dichtgeslibde kanalen tussen enerzijds burgers en maatschappelijke organisaties en anderzijds politiek en overheid weer wijd open te zetten. Hier ligt een schone taak voor de minister van Binnenlandse Zaken en zijn twee staatssecretarissen.

Voorzitter! Ik heb met die opsomming alleen maar willen aangeven waarom ook wij ons in dit akkoord goed kunnen herkennen. Dat akkoord bevat natuurlijk tal van andere punten waarop het kabinet vernieuwend zal kunnen zijn, punten waarop het zijn bestaansrecht zal kunnen bewijzen. Ik noem er een paar, omdat die mij aanspreken.

Allereerst noem ik de voornemens voor het basis- en voortgezet onderwijs: meer vrijheid van handelen voor de scholen zelf; meer vrijheid voor de gemeenten om de meest wenselijke bestuursvorm voor het openbaar onderwijs te kiezen. Kenmerkend is ook de aandacht voor de grote steden. Enerzijds zijn zij de economische motoren en centra van cultuur. Anderzijds zijn zij probleemhaarden met de scheiding tussen kansrijke en kansarmen. Daarom hebben die steden de extra bodemarmslag dringend nodig. Voorts zal de uitvoeringsorganisatie voor de sociale zekerheid grondig worden herzien, vooral op het punt van de onafhankelijke uitvoering en het toezicht. Voor de integratie van nieuwkomers wil het kabinet gebruik maken van inburgeringscontracten, waardoor beide partijen een niet meer vrijblijvende inspanningsverplichting op zich zullen nemen. Ook ik zeg dat voor die inspanningskant uiteraard wel de benodigde centen beschikbaar zullen moeten komen.

Na deze omzwervingen door regeerakkoord en regeringsverklaring kom ik aan het zwaartepunt van de voornemens van de coalitie: het beleid op sociaal-economisch terrein. De open grenzen van de wereldconomie maken ons in snel tempo bewust van de zwaktes in onze economie. Ons specialisatiepatroon maakt ons kwetsbaar. Juist datgene waar wij sterk in waren en zijn, staat onder druk van grote internationale concurrentie, van scherpere

milieunormen en van duurder wordende energie. Daarbij is Nederland internationaal gezien excentriek in de scheve verhouding tussen het aantal actieven en inactieven.

Lange tijd is de kern van onze verdediging geweest: vermindering van de kosten door loonmatiging. Die weg kan nog niet worden verlaten en moet zelfs worden versterkt door vermindering van de totale arbeidskosten via een omvangrijk pakket lastenverlichting. De heer Stekelenburg werd al genoemd. Hij waarschuwde voor looneisen als er geen harde werkgelegenheidsafspraken worden gemaakt, met iets van een risico voor self-fulfilling prophecy. Mijn fractie gaat ervan uit dat zulke goede afspraken te maken zijn en nodigt de vakbeweging uit om in combinatie met loonmatiging ook het avontuur van dynamisering aan te gaan. Nederland kan immers niet louter blijven concurreren op de prijs van zijn produkten. De jaren negentig kunnen niet een herhaling van de jaren tachtig worden in de zin van een eenzijdige concentratie op loonmatiging en bezuiniging met verdeling van de armoede. Dat was en is het defensieve scenario dat ons alleen maar verder in de economische achterhoede brengt.

Er hoort een offensief programma bij dat is gericht op vergroting van de weerbaarheid van onze economische structuur. Lastenverlichting om de economie meer ruimte te geven, is daarvan een wezenlijk onderdeel. Maar dat is niet het enige. Essentieel is dat overheid en particulieren weer bereid zijn om te investeren in de toekomst van onze economie. Offensief betekent ook: niet berusten in de tegenstelling tussen economie en ecologie, maar wegen zoeken die binnen de milieunormen van de volgende generatie zorgen voor een duurzame economische ontwikkeling. De regeringsverklaring stemt op dit punt hoopvol.

Wij moeten alle wegen benutten om te zorgen voor meer werk: door meer te maken van onze kennis, door te activeren en te motiveren, door wie dat kan, te laten werken in combinatie met een toereikende sociale zekerheid voor wie dat niet kan. Door aan de economie ruimte en dynamiek te geven in financieel opzicht en door vermindering van de regeldruk. Door verruiming van openingstijden en vestigingsmoge-

lijkheden, door ruimte te bieden aan starters, modernisering van het algemeen verbindend verklaren en door de introductie van aanloop-schalen onder het minimumloon, zodat outsiders weer insiders kunnen worden. Door vernieuwing van de overlegcultuur en ook door ontwikkeling en toepassing van nieuwe technieken in de telematica en de milieu- en energietechnologie, investeringen in "de digitale snelweg", een verstandig industriebeleid en een effectief bestuurlijk klimaat. Kortom: een infrastructuur – niet alleen van beton, asfalt en staal, maar ook van kennis, natuur en hoogwaardige collectieve voorzieningen – die uitnodigt om in ons land nieuwe economische activiteit te ontwikkelen door in de nieuwe, open wereldeconomie kansen te zien en niet alleen maar bedreigingen.

De D66-fractie is ervan overtuigd dat alleen langs een combinatie van defensief en offensief beleid de economie ook op langere termijn een draagvlak kan vormen voor de collectieve voorzieningen die overeenkomen met onze wensen en noden. Op iedere pagina van het regeerakkoord staat de spanning te lezen tussen de wens om de collectieve voorzieningen in stand te houden enerzijds en de noodzaak om te bezuinigen op sociale zekerheden en op de rijksbegroting anderzijds. Dat is een wankel evenwicht. Wat D66 betreft, balanceert het kabinet op de grens van er nog bezuinigd kan worden op de rijksbegroting. De D66-fractie is blij dat een aantal dreigende bezuinigingen door het nieuwe kabinet ongedaan zijn gemaakt. Ik noem de bejaardenoorden, de jeugdhulp, het stads- en streekvervoer en de opvang en preventie voor drugsverslaafden. Konden wij dat ook maar doen ten aanzien van de volksgezondheid, het hoger onderwijs en defensie. Dan waren wij eruit. De D66-fractie beseft echter dat elk van die afwegingen in feite draait om een keuze tussen de korte en de langere termijn. Nu alles ontzien, leidt tot grotere problemen later. Heel direct is dat zichtbaar in de steeds hogere rentelasten op de rijksbegroting, waardoor nuttige uitgaven worden verdrongen. Terugdringing van het financieringstekort en de staatsschuld en vermindering van de collectieve lastendruk bieden op de middellange termijn de beste waarborgen voor een structureel weerbare economie

en daarmee ook voor een gezonde collectieve sector. De doelstelling voor de tekortreductie vinden wij bescheiden, maar gezien het zojuist genoemde wankel evenwicht aanvaardbaar, met name door de afspraak om de winst van een grotere economische groei bij voorrang aan te wenden voor tekortreductie en economische structuurversterking. Dat is voor ons essentieel: revenuen van economische groei nu inzetten voor economische groei later.

Het sluitstuk van een offensief beleid is dat ook op korte termijn voor tienduizenden langdurig werkloze nieuwe werkgelegenheid wordt geschapen in sectoren, waarin de behoefte aan arbeidskracht groot is, zoals zorg en veiligheid.

Het beroep op AAW en WAO neemt weliswaar af, maar de werkloosheid onder deze groep stijgt navenant: strengere herkeuringscriteria lijken niet te helpen bij het aan het werk krijgen en houden van gedeeltelijk arbeidsongeschikten. Dat is nu al een probleem. Mijn fractie heeft grote verwachtingen ten aanzien van premiedifferentiatie en marktwerking, omdat zij bedrijven dwingen om arbeidsongeschiktheid bij de bron aan te pakken, maar wij zullen veranderingen in de sociale zekerheid niet alleen toetsen aan doelmatigheid, maar ook aan rechtvaardigheid. Wij zien nog niet goed hoe in de nieuwe opzet de reïntegratie van gedeeltelijk arbeidsongeschikten vorm gaat krijgen. Kan de minister-president daar al iets over zeggen?

Met betrekking tot de AWW erkennen wij dat de omstandigheden zijn veranderd. Vooral jongere vrouwen verdienen momenteel een steeds groter deel van het gezinsinkomen en overlijdensrisico's zijn, zeker voor jongere mensen, goed particulier te verzekeren. De inrichting van de AWW staat dus ter discussie, maar wij zullen er daarbij naar streven om bestaande gevallen zoveel mogelijk te ontzien en om de arbeidsparticipatie van vrouwen niet te ontmoedigen.

Het kabinet lijkt een verantwoord uitgangspunt geformuleerd te hebben voor de inkomensverhoudingen door veiligheidshalve uit te gaan van de halve koppeling in combinatie met gerichte maatregelen die de koopkracht voor specifieke groepen jaarlijks kunnen repareren. Voor ons telt daarbij vooral dat bij

koopkrachtachteruitgang de inkomens zich gelijkmatig dienen te ontwikkelen. Een van die maatregelen is overigens het voorstel om de kindertabel in de individuele huursubsidie in te voeren. Wij gaan er op z'n minst van uit dat dit voorstel wordt betrokken bij de evaluatie van de IHS. Dat geldt ook voor de AOW. Jaarlijks is de koopkracht van mensen met een AOW-uitkering uitdrukkelijk aan de orde. Op korte termijn biedt de invoering van een bejaardenaftrek soelaas. Het voorstel om AOW-toeslagen voor jongere partners uitsluitend te verstreken indien het gezinsinkomen anders onder het minimum zou zakken, lijkt op papier alleszins redelijk maar het kan in individuele gevallen het verwachtingspatroon van mensen die nog slechts enkele jaren van hun AOW af zitten behoorlijk verstoren. Een afgewogen aanpak, wellicht met enig overgangsregime, bijvoorbeeld voor mensen die nu 55 jaar en ouder zijn, lijkt ons niet overbodig.

Ook de ambtenaren vergen natuurlijk aandacht. Mijn fractie wordt heen en weer geslingerd tussen de hoge eisen die wij stellen aan de uitvoering van rijkstaken en dus aan ambtenaren enerzijds en de noodzaak de rijksbegroting te ontlasten anderzijds. Samen met de ambtenarenorganisaties zullen we moeten zoeken naar een balans, waarbij wij erop vertrouwen dat ook die organisaties gevoelig zijn voor het uitgangspunt dat met een sanering van de overheidsuitgaven op lange termijn ook de werkgelegenheid in de collectieve sector wordt gediend.

Ik kom toe aan een heel ander punt. Veiligheid, met name op straat, behoorde in de afgelopen verkiezingscampagne tot de prioriteiten van vrijwel elke politieke partij. Dat was begrijpelijk. Met waardering neemt mijn fractie kennis van de voornemens daaromtrent en van de prominente plaats van die voornemens in de regeringsverklaring. Versterking van de kwantiteit maar ook van de kwaliteit in de organisatie staat daarbij voorop, zowel bij politie, openbaar ministerie als bij de rechterlijke macht. Het een kan ook niet zonder het ander. De middelen zijn beperkt, vandaar dat wij sterk hechten aan de afspraak om uit de mogelijke groeimeevallers 100 mln. toe te voegen.

Er zal een einde moeten komen aan de voortdurende signalen van moeizame samenwerking, financiële chaos en ondoorzichtigheid. Dat vereist een krachtige sturing en aandacht voor de organisatie van het rechtshandhavingsapparaat. Met betrekking tot het politiebeheer vindt mijn fractie dat de minister van Justitie zich moet concentreren op haar verantwoordelijkheid voor het rechtshandhavingsbeleid, terwijl de minister van Binnenlandse Zaken zoveel mogelijk het beheer van de politie voor zijn rekening neemt. Zo wordt duidelijkheid en aanspreekbaarheid geschapen. In dat verband wachten wij met belangstelling de nadere uitwerking van de voornemens rond het landelijk recherche-team af.

Voorzitter! Ik zeg met nadruk dat wij grote verwachtingen hebben van de verdere uitbouw van een integraal veiligheidsbeleid, gebaseerd op samenwerking en ontkoking tussen alle betrokkenen. Veel grote gemeenten zijn op dat punt inmiddels een actief beleid gaan voeren, maar ook op rijksniveau zullen daarvoor voorwaarden moeten worden geschapen door ontkoking, deregulering en decentralisatie. In samenhang met sociale vernieuwing en grote-stedenbeleid zal de projectminister dan ook middelen en mogelijkheden moeten krijgen om daar een departementoverschrijdend beleid te voeren.

Ons stelsel van gezondheidszorg is een van de beste ter wereld. Kwaliteit, toegankelijkheid en solidariteit zijn de kenmerken en dat wensen wij zo te houden met, kan het zijn, een versterking van de positie van de patiënt.

De jaarlijkse stijging van de kosten, onder meer veroorzaakt door de vergrijzing, dwingt tot een strak financieel beleid. Het stelsel moet wel betaalbaar blijven. Voorkomen moet worden dat sommige groepen in de samenleving snellere, betere en meer zorg krijgen dan anderen, bijvoorbeeld ouderen, chronisch zieken en gehandicapten.

Marktwerking is in ons stelsel maar beperkt mogelijk. Vraag en aanbod vinden elkaar niet op een stabiele prijs. Naast de in het regeerakkoord voorgestelde maatregelen aan de aanbodzijde en aan de vraagzijde moet het strakke financiële beleid tot kostenbeheersing leiden. Hierin past naar ons idee de introductie van een

verplicht eigen risico voor ziekenfonds- en particulier verzekerden, onder de voorwaarde dat de cumulatie van eigen bijdragen wordt gestopt.

Mijn fractie hecht aan de nu uitgestippelde route van kleine stappen waarbij de particulier verzekerden en de ziekenfondsverzekerden naar elkaar toe zullen groeien op weg naar één basisverzekering, het convergentiemodel. Ik zeg daarbij: voor die veranderingen is herstel van vertrouwen tussen de overheid en het veld een dringend noodzakelijke voorwaarde.

Grote aarzelingen heeft mijn fractie over de financiële onderbouwing van het zorghoofdstuk. De volumegroei van de kosten is in het akkoord voor 1995 geraamd op 1,3%. Nu hebben wij begrip voor die redenering, omdat immers een kostenprognose al heel snel de bodem wordt. Als ondanks reële inspanningen van de minister van VWS de volumegroei te laag blijkt te zijn ingeschat, dan zal die overschrijding een verantwoordelijkheid van het gehele kabinet moeten worden. Is de minister-president dat met ons eens?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik heb het gevoel dat de heer Wolffensperger weggaat bij wat de diepere bedoeling van de passage in het regeerakkoord op dat punt was. De bedoeling was nu juist om eerst met alle macht te proberen met kwalitatief verantwoorde maatregelen tot volumebeheersing te komen. De mededeling dat als dat niet lukt, de rekening wel elders neergelegd kan worden is niet de beste stimulans om dat te doen. De uitvluchtredenering of de nooduitgangen komen pas aan de orde als wij met elkaar hebben vastgesteld of op kwalitatief verantwoorde wijze besparingen in de zorg mogelijk zijn.

De heer **Wolffensperger** (D66): De heer Wallage zegt precies hetzelfde als ik, maar in ander woorden. Wij begrijpen, waar die grens van 1,3% vandaan komt. Ik sprak al over een maximumpercentage dat de bodem wordt. Een overschrijding komt slechts voor die nadere discussie in aanmerking na een reële inspanning om de kosten binnen de geplande stijging te houden. Wij zijn het daarover volkomen eens.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik geef toch

een lichte voorkeur aan mijn eigen woorden. Het is overigens fijn om vast te stellen, dat wij het eens zijn.

De heer **Wolffensperger** (D66): Vindt de heer Wallage het erg, als ik een lichte voorkeur voor mijn eigen woorden heb? Dat behoort nu tot die eigen toon, waarover ik het in het begin van mijn verhaal had. Wij bedoelen hetzelfde.

Voorzitter! In het hoger onderwijs worden twee operaties aangekondigd, dat wij niet met elkaar mogen verwarren: de differentiatie in het hoger onderwijs en de stelselwijziging in de studiefinanciering. Kern van de paragraaf over het hoger onderwijs in het regeerakkoord is voor ons die voorgenomen structuurwijziging. Er is sprake van een steeds grotere toeloop naar het hoger onderwijs vanuit steeds gevarieerdere wensen en ambities, waardoor binnen het huidige systeem de kwaliteit van het onderwijs onder druk komt te staan. Ook los van de voorgestelde bezuinigingen is daarom een structuurwijziging noodzakelijk en die zal zorgvuldig moeten worden uitgevoerd. Er zal goed overleg moeten worden gevoerd met alle betrokkenen en de instellingen zullen de tijd en de ruimte moeten krijgen om aan die structuurverandering een zinvolle inhoud te geven, zonder door de bezuinigingstaakstelling al te zeer te worden opgejaagd. In het regeerakkoord wordt een stelsel geschetst dat uitgaat van een basisopleiding van drie jaar en een vervolgopleiding die kan variëren van één tot drie jaar. Die hoofdlijn zal in de visie van mijn fractie ruimte moeten laten voor afwijkingen, ook bij de basisopleiding. Wij moeten niet het ene starre systeem vervangen door het andere, maar zoeken naar maatwerk.

De tweede operatie bij het hoger onderwijs is de bezuiniging op de studiefinanciering. In het nieuwe stelsel, dat in het cursusjaar 1995-1996 zal worden ingevoerd, zal studiefinanciering nog slechts worden verstrekt in de vorm van een lening, die bij het behalen van voldoende studieresultaat wordt omgezet in een beurs. Dat is niet onredelijk. Het is in de huidige verhoudingen verdedigbaar en het is beter dan weer opnieuw te kiezen voor verlaging van de basisbeurs.

Voorzitter! Wij zijn het eens met het uitgangspunt, dat het milieube-

leid zich in de komende jaren met name zal moeten richten op het handhaven en uitvoeren van alles, wat wij hebben afgesproken. Ik noemde al een winstpunt, namelijk de aanpassing van het FES. Ook het voornemen om een energieheffing in te voeren komt tegemoet aan een oude wens.

Ik maak nog even een opmerking over Schiphol. Ik ben blij met de voornemens, maar het milieueffectrapport dat over de uitbreiding van Schiphol is gemaakt, blijkt niet aan de daaraan te stellen eisen te voldoen. Aanpassing van de MER volgens de daarvoor geldende procedure is noodzakelijk, omdat het kabinet voor een zo ingrijpende beslissing een zo groot mogelijk draagvlak in de samenleving zal moeten verwerven. Zorgvuldige besluitvorming is juist hierbij van cruciaal belang.

Het nieuwe kabinet treedt aan in een periode waarin een heroriëntatie op de internationale positie van Nederland dringend gewenst is. Dat proces is al begonnen, maar het zal in de komende periode moeten worden geïntensiveerd.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Ik stel de heer Wolffensperger een vraag over deze hele korte milieupassage in zijn bijdrage.

De heer **Wolffensperger** (D66): Die passage was iets langer, maar ik kreeg van de voorzitter de indruk dat ik mijn betoog een beetje moest indikken.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Het is volstrekt aan u zelf om te bepalen waar u de accenten legt! Via een vraag geef ik u toch de gelegenheid om er iets meer over te zeggen.

De **voorzitter**: Ik verzoek u, uw vraag in één zin samen te vatten.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat kan altijd. Het regeerakkoord spreekt over de uitvoering van de hoofdlijnen van het NMP. Is de heer Wolffensperger het met ons eens dat op z'n minst alles wat in het NMP-2 staat moet worden uitgevoerd en is hij het derhalve ook met ons eens dat, als het in het Europese verband niet lukt, er reeds in 1995 een kleinverbruikersheffing zou moeten en kunnen worden geïntroduceerd in Nederland?

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik ben dat in grote lijnen met u eens. U kent ons standpunt op dit terrein. De redenering achter een aantal maatregelen, met name waar het milieueffingen betreft, zal steeds zijn dat het de voorkeur verdient dat het in Europees verband gerealiseerd wordt. Gebeurt dat niet, dan zullen wij het in Nederland moeten doen, liefst met een aantal partners. In het regeerakkoord is in die afweging afgesproken dat 1 januari 1996 daarvoor de datum zal zijn. Ik kan daarmee leven. Ik zeg er echter bij dat de kleinverbruikersheffing natuurlijk een begin is van een verschuiving van lasten op arbeid naar lasten op milieubelastende activiteiten. Die verschuiving willen wij verder doorzetten.

Voorzitter! Ik had het over het buitenland. De laatste jaren zijn wij hardhandig uit de droom van een nieuwe internationale rechtsorde geholpen. Bij de aanpak van regionale conflicten, zoals in ex-Joegoslavië of Ruanda, schieten internationale organisaties als de EU, maar ook de VN schromelijk te kort. In het post-Koude Oorlog-tijdperk zijn het weer de grote mogendheden die bepalen wat er gebeurt of juist niet gebeurt. Daardoor is Nederland weer meer op zichzelf teruggeworpen. Het is om die reden van cruciaal belang dat de regering de komende jaren maximaal investeert in de verbetering van de bilaterale verhoudingen met alle Europese partners, maar in het bijzonder met Frankrijk en Duitsland.

Substantiële inspanningen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking en defensie vormen de noodzakelijke voorwaarde voor een geloofwaardig en geïntegreerd buitenlands beleid. Echter, het oude discussiepunt, namelijk de ruimte waarin de hervorming van de krijgsmacht moet plaatsvinden, was al krap en wordt nu nog krappere. Helaas noodzaakt de budgettaire problematiek daartoe, maar mijn fractie zal het kabinet houden aan de randvoorwaarde dat de olopende bezuinigingen tot 1998 moeten sporen met een verantwoorde uitvoering van de Prioriteitennota.

Het streven om de uitgaven voor echte ontwikkelingshulp te laten stijgen tot 0,9% van het bruto nationaal produkt in 1998 wordt door mijn fractie van harte ondersteund. Dat is iets anders dan dat controle op kwaliteit en effectiviteit van die

hulp wel degelijk noodzakelijk is en het draagvlak voor dergelijke hulp juist zal versterken. Bezinning op het totaal van de uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking is nodig. Nieuwe prioriteiten, zoals de hulp aan Midden- en Oost-Europa, moeten hun plaats vinden, naast de klassieke hulp.

Voorzitter! Ik rond mijn betoog af. Wij hebben hoge verwachtingen van dit kabinet, zoals ik aan het begin heb aangegeven. Wij verwachten vooral dat het kabinet rechtstreekse verbanden zal leggen tussen politiek en mensen. De scholen meer van de leerkrachten, de ouders en de leerlingen. De gezondheidszorg meer van de mensen die erin werken, en van de patiënten. De sociale zekerheid meer van de bedrijven en van de mensen die erin werken, en die er niet meer in werken. Het zoeken naar rechtstreekse verbanden tussen de politiek en de mensen is niet tegen het middenveld gericht. Ook de organisaties in het middenveld zijn immers op zoek naar nieuwe verbanden. Te veel zijn middenveld en politiek op elkaar gefixeerd geweest in plaats van op de mensen waarom het gaat. Dit kabinet kan die fixatie doorbreken. Om te zien wat er nodig is, moet de politiek weer eigen kanalen krijgen naar de mensen toe, zoals de mensen hun rechtstreekse kanalen naar de macht moeten hebben en zoals vertegenwoordigende organisaties hun banden moeten revitaliseren naar beneden, naar opzij en naar de politiek.

Voorzitter! Mijn fractie wil daarover graag met iedereen het gesprek aan: met de regering, met andere politieke partijen, met het maatschappelijk middenveld, maar vooral met de burgers zelf.

□

De heer **Janmaat** (CD): Mijnheer de voorzitter! Toen de huidige minister-president twee jaar geleden zei voor goud te gaan, was de CD-fractie enigszins verbaasd. Het gevoerde beleid, de maatschappelijke situatie en vooral de manier waarop de Partij van de Arbeid meende haar eigen kiezers te kunnen aanspreken, deden niet vermoeden dat die race gewonnen zou worden. Maar wij, althans de CD, hebben dat verkeerd gezien. Wij hebben nooit begrepen dat je achteruithollend die race zou kunnen winnen. Maar dat is wel

gebeurd. De kiezers hebben op 3 mei jl. niet alleen de politieke fundamente volledig door elkaar geschud – voor de CD zit er toch wat meer achter – de kiezers hebben in hoge mate blij gegeven, het niet eens te zijn met het beleid. Wanneer de CD de uitslag nader analyseert, dan lijken die kiezers toch nergens een linkse signatuur van het kabinet te willen. Immers, met alle respect, gezamenlijk zijn Partij van de Arbeid en D66 niet gegroeid. Vervolgens is intussen in de samenleving duidelijk geworden dat door grote delen van de Nederlandse bevolking in een niet gevraagde multiculturele samenleving een sterkere waarde wordt gehecht aan en aan opleving wordt gedaan van de eigen normen en waarden. Dit kabinet lijkt toch nergens daaraan prioriteit te geven.

Wat dat betreft ziet de CD het somber in, want paars is behalve een kleur die misschien makkelijk uitvalt naar rood of blauw, ook een kleur die rouw weergeeft. De vraag is, welke rouw er wordt bedoeld: verder van de Nederlandse cultuur of mogelijk-kervijze van dit kabinet!

Mijnheer de voorzitter! In ieder geval zit dit kabinet er. De kiezers hebben dat naar onze idee eigenlijk niet gekozen. En zeker in het regeerakkoord vindt de CD geen begin van een antwoord op de grote kloof die er tussen de kiezers en de gekozenen is. Immers, in de loop der jaren zijn er nogal wat burgers die grote vraagtekens zetten bij hun eigen toekomst en bestaansmogelijkheden, bij het voortdurend bezuinigen en bij het jaar in jaar uit inleveren van delen van het komen. Burgers die geconfronteerd worden met een toenemende criminaliteit in de samenleving, soms tot in hotels, in tehuizen en in de eigen woning toe; die geconfronteerd worden met het onderuithalen en het desorganiseren van het onderwijs dat jarenlang niet is ingericht op het vooral bijbrengen van kennis en het verhogen van intellectuele kwaliteiten, een zaak waar de nieuwe fractievoorzitter van de PvdA zo warm voor is gelopen. Als je wilt nivelleren en er zijn groepen die het onderwijs niet zo makkelijk opnemen, dan verlaag je het onderwijs. Op al die vragen vinden veel kiezers geen antwoord.

De minister-president mag zeer terecht wijzen op het feit dat het land na de oorlog was leeggeroofd en dat onze eigen bevolking in tientallen

jaren het land heeft opgebouwd. Dat neemt niet weg dat er naar de mening van onze partij de laatste twee decennia weinig anders is gebeurd dan in toenemende mate omspringen met de belangen van de Nederlandse bevolking, met de belangen van onze eigen nationale Staat. Steeds is getracht om toenemende behoeften in onze samenleving weg te schuiven en wel met overtrokken argumenten als racisme en wat dies meer zij. Kruimelwerk! Het is een verschuilen voor de waarheid. Als deze minister-president, nauwelijks gekozen, een beroep gaat doen op mensen en de hoop uitspreekt dat zoveel mogelijk Nederlanders hem als minister-president zien, is dat een van zijn bijna verholen racistische opmerkingen. Die wil hij nu juist bestrijden. Heeft hij dan een black-out? Vergist hij zich dan? Denkt hij even niet aan de minderheden of kan hij de problematiek niet meer aan? Wat heeft hem bezielde? Doet de regering daarop altijd in tijden van hoge nood een beroep? Tellen de anderen even niet?

Mijnheer de voorzitter! Het regeerakkoord zal, naar de mening van de CD, de kloof niet verkleinen. Er komt nauwelijks een aanpak die de grote problemen van onze samenleving naar de ideeën van veel burgers goed gaat aanpakken en benaderen. Wij kennen toch voortdurend een afbouw van ons sociale stelsel, een afnemende zekerheid voor mensen die lang in werknemerssituaties hebben verkeerd. Zij zien dat hun jarenlang betaalde premies mogelijk op het moment dat zij aan de beurt zijn, niet meer de waarde hebben waarop zij hun hele werkleven hebben gehoopt en waarop zij dachten te kunnen vertrouwen. Dat vertrouwen is weg. De bestaansbasis is weg. Is dan het antwoord van de regering: de burgers hebben een grotere eigen verantwoordelijkheid? Als zij de premies niet kunnen betalen, nemen zij zeker niet hun verantwoordelijkheid! Onze jeugd zit in toenemende mate in de problemen vanwege het vinden van huisvesting. Dan kan van regeringszijde niet worden geantwoord: wij decentraliseren. De gemeente doet er ook niets meer aan. Als je een huis nodig hebt, moet je je eigen verantwoordelijkheid nemen en gaan zoeken. Als je geen huis vindt, heb je blijkbaar pech gehad bij het voldoen in de eerste

levensbehoefte. En er lopen nogal wat mensen!

De socialisten duiden zich al lang als sociaal-democraten, wat trouwens niet onbegrijpelijk is. Het socialisme heeft wel enkele klappes opgelopen. Het is verbazingwekkend dat de sociaal-democraten zich zo goed in liberale standpunten kunnen vinden als het de sociale zekerheid betreft. De Ziektewet wordt geprivatiseerd. Dat is niet bepaald een sociaal-democratisch standpunt, zeker niet omdat daar steeds grotere verschillen tussen diverse groepen werknemers uit voortvloeien. Op de WAO wordt het marktprincipe toegepast. Als de regering dat doorzet – en dat zal wel – zal de solidariteit die de minister-president zo hard nodig heeft een nieuwe deuk oplopen. De diverse groepen zijn immers niet meer solidair met elkaar, er wordt niet meer één gemeenschappelijke premie betaald, nee, het is ieder voor zich. Opnieuw een aantasting van die solidariteit.

Mijnheer de voorzitter! Ik geloof graag dat de minister-president een uitmuntend student is geweest op Nijenrode, want als je de eerste bladzijde van het regeerakkoord leest, komen we tegen dat de economie hoogproductief is. Op dezelfde bladzijde staat dat er efficiënter moet worden gewerkt. Dat is dus eigenlijk al een beetje met elkaar in strijd. Het is diplomatiek aardig gezien, maar het klopt politiek niet. Want als de mensen nog efficiënter gaan werken, is de regering zeker niet op zoek naar meer banen. Dat kost dus banen. Dat is dan ook weer in strijd met een mogelijkheid die de regering later wil creëren in die hoogproductieve, efficiëntere economie: daar moeten meer banen voor laaggeschoolde arbeiders komen, in principe nog slechter betaald. Dit nog los van het feit dat de CD volstrekt afwijst dat mensen, of het nu minder- of meerderheden zijn, als zij werken in ons land op een op dit moment onaanvaardbaar financieel niveau komen te zitten, en de afstand tot de uitkeringen verkleind wordt via aanvullende uitkeringen. Dat is waar we naar toe gaan. Want we horen iedere keer dat Nederland niet op Amerika mag lijken. Volgens de VVD moeten er alleen nog wat Amerikaanse maatregelen worden ingevoerd, maar zo langzamerhand is het de vraag, waarin we niet meer op Amerika lijken, behalve qua

grootte. Wat zijn de verdere verschillen? Dat de percentages niet-werkende minderheden daar lager zijn dan hier, en het totale aantal veel groter? Ook de criminaliteit in de getto's is daar niet meer te controleren. Het is duidelijk: om ons niet bekende redenen lijken de Verenigde Staten internationale druk uit te oefenen om Europa toch qua samenleving een beetje op Amerika af te stemmen. Daar gaan we dan steeds meer heen, niet alleen in het onderwijs, maar ook in de sociale zorg, de huisvesting, de centrale overheid enzovoorts. De waarschuwendende woorden in de regeringsverklaring hebben een volstrekt tegenovergestelde politieke uitwerking.

Er heerst bij de Nederlandse bevolking grote onvrede, niet alleen over het inkomensbeleid, dat niet voor niets voortdurend aan banden worden gelegd. De minister-president roemde het vorige kabinet, wat natuurlijk begrijpelijk is, maar de minister-president van het vorige kabinet heeft gezegd dat het land straatarm en zwaar ziek is. De CD heeft dat goed begrepen, maar daaraan wordt in dit opzicht weinig veranderd. De heer Bolkestein koos voor goed beleid, in plaats van paars, maar het verschil met het beleid van de kabinetten-Lubbers is toch wel bijzonder klein, en het is zeker niet in overeenstemming met wat de VVD-voorman in de verkiezingsstrijd heeft verkondigd. Hij hield een pleidooi voor integratie van minderheden, opvang in eigen regio en hoogstens toelating van asielzoekers uit Europa in Nederland. Het regeerakkoord lezend, is bij de samenstelling van de passages over het minderhedenbeleid de heer Bolkestein weggeweest voor een sanitaire stop of iets anders. Maar naast veel andere punten waar de VVD naar onze mening een volstrekt onbegrijpelijke politieke koerswisseling heeft uitgevoerd, kunnen we ook dit niet rijmen. De CD is dikwijls aangevallen op de termen die de minister-president zo te vuur en te zwaard wil bestrijden. Welnu, wij geven de minderheden niet de schuld, wij geven de regering de schuld. Of het nu de kabinetten-Lubbers zijn of het kabinet-Kok; de regering is er de oorzaak van dat veel mensen in de wereld menen hun weg naar Europa c.q. Nederland te moeten inslaan. De premier kan dan wel zeggen dat je echte

asielzoekers hebt en blijkbaar andere. Ja, er zijn asielzoekers. Dat de minister-president ze echt noemt, betekent dat hij zelf ook denkt dat wij in de maling worden genomen. Maar er zijn natuurlijk alleen maar asielzoekers. Er is ook niet echte ontwikkelingshulp en ontwikkelingshulp; er is ontwikkelingshulp. Of de minister-president nu zelf het woord "echt" gebruikt of zijn fractievoorzitter, het is een toevoeging waaruit blijkt dat velen eraan twijfelen of het hier wel om een juiste beslissing gaat. De CD doet dat zeker. Dat stemt niet tot hoop. Ik durf te voorspellen dat dit asielbeleid grote spanningen geeft bij de Nederlandse bevolking en toenemende problemen in de grote steden. Ik hoop dat de minister-president daarop morgen zal ingaan. Bij onvoldoende motivering zal de CD in tweede termijn daarover een motie indienen.

Een ander groot probleem is de criminaliteit, een probleem dat natuurlijk mede is veroorzaakt door mensen die in onze samenleving nauwelijks een zinvol bestaan vinden of bestaansrecht krijgen. Zulke mensen met een lage of iets hogere uitkering lopen de hele dag te lanterfant omdat zij niets te doen hebben en vervallen mogelijkerwijs tot criminaliteit. Daaronder vallen natuurlijk de minderheden, maar zeker niet meer zij alleen. De Nederlandse bevolking die zo langzamerhand in toenemende mate over de rand van de armoede verdwijnt, vindt zich natuurlijk ook in die uitvlucht.

Nu zegt de minister-president dat de veiligheid zal worden vergroot door samenwerking van burgers met de politie. Dat mag hij uitleggen. Dan komt er toch een heel ander beleid. En dan komen er toch heel andere opdrachten aan de politie. Hoe is het anders mogelijk dat als een agent een crimineel misschien te hardhandig pakt, hij zwaar wordt beboet en de crimineel wordt vrijgelaten? Als wij de criminaliteit gezamenlijk willen bestrijden, moeten dergelijke zaken tot het verleden behoren.

De **voorzitter**: Wilt u op uw spreektijd letten.

De heer **Janmaat** (CD): Ja, mijnheer de voorzitter, ik zal de onderwerpen milieu en ontwikkelingshulp dan nu maar overslaan en tot een afronding komen.

Ik hoop dat de regering zich toch twee keer bezint op de maatregelen betreffende de ouderen. Het verder korten op de AOW geeft zo'n grote kloof tussen politiek en burger. Bij de maatregelen die nu voorstaan, lijkt het zelfs voor Nederlanders nauwelijks zinvol om goede pensioenpremies te gaan betalen, aangezien hun dan opgebouwde pensioen bij het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd voor het grootste gedeelte weer wordt afgepakt. Voorzitter! Dit kabinet zal toch een heel ander beleid moeten voeren, wil de kloof tussen kiezer en gekozenen worden gedicht. Ik kan u zeggen dat die niet wordt gedicht met een kiesdistrictenstelsel. Daarin loopt de heer Van Mierlo opnieuw de Verenigde Staten achterna. Maar zo langzamerhand krijgen wij ook de indruk dat hij een vooruitgeschoven pion is.

□

De heer **Van Dijke** (RPF): Mijnheer de voorzitter! Neemt u mij niet kwalijk, maar ik moet mij even hervinden na de beschuldiging van de minister-president inzake racistische neigingen. Daardoor ben ik even uit mijn evenwicht gebracht.

Mijnheer de voorzitter! Het valt mij niet moeilijk, de nieuwe premier te feliciteren met zijn nieuwe ploeg. Wij wensen hem toe dat hij daarvan een hecht regeringsteam mag vormen. Tevens wensen wij hem en zijn ploeg Gods zegen toe.

Met de totstandkoming van dit kabinet wordt nog eens duidelijk dat Gods normerend woord in steeds mindere mate relevant wordt geacht voor de inrichting van de samenleving. Dat is in deze zin niet schokkend omdat de deelnemende partijen als partij aan dat Woord en daarmee aan God zelf geen boodschap hebben. Maar we betreuen het wel. Het doet mij pijn dat christenen er kennelijk niet in zijn geslaagd, aantoonbaar te maken dat het negeren van deze heilzame norm tot schade van mens en samenleving is. Dat is ernstig. Het is onze overtuiging dat een samenleving zonder oriëntatie op de door God gegeven norm in doelloos zwakken moet ontaarden, met alle brokken vandien. Juist daarom, voorzitter, wens ik dit kabinet Gods niet te missen zegen toe.

Mijnheer de voorzitter! Dit is het eerste kabinet zonder christelijke of

christen-democratische partij sinds de zogenaamde vrijzinnige concentratie, waaraan Cort van der Linden leiding gaf. Een kabinet zonder socialisten, hoewel het volgens sommigen behoorlijk rood was. De eerlijkheid gebiedt me te zeggen dat die regering in sommige opzichten goed werk heeft verricht. Belangrijkste wapenfeit was de grondwetsherziening van 1917, die door een staatscommissie was voorbereid. Over die gouden greep van een staatscommissie kom ik overigens nog te spreken. Vermeldenswaard is voorts dat juist dit vrijzinnige gezelschap de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs mogelijk maakte.

Ik erken dat de verkiezingsuitslag en het verloop van de formatie zelfstandige argumenten voor een PvdA/VVD/D66-kabinet hebben opgeleverd. Terugkijkend valt echter op dat de bindende factor in de lange "paarse" voorgeschiedenis vooral is geweest, het verlangen eindelijk eens zonder het CDA een kabinet te vormen, zij het op grond van uiteenlopende motieven. Overigens wil ik gezegd hebben het buitenspel zetten van het CDA te betreuen, zeker gezien de oneigenlijke motieven die hierbij in het spel zijn geweest. Deze partij gaat zich nu bezinnen op koers en uitgangspunten. Ik kan de nieuwe fractievoorzitter en wellicht de politiek leider van de CDA-fractie melden dat vanuit mijn partij deze bezinning met grote belangstelling zal worden gevolgd.

Hoe het zij, de totstandkoming van dit kabinet is zo opmerkelijk dat ik niet ontkom aan een korte beschouwing over de vraag hoe en waarom deze coalitie mogelijk werd. Niet om terug te blikken, want het gaat mij erom, duidelijk te krijgen vanuit welke inspiratie, onder welke banier dit kabinet is gevormd en vervolgens ten strijde wil trekken tegen de problemen van deze tijd. Mijn indringende vraag aan de premier is of dit paarse avontuur in wezen meer is dan het klaren van het "heidense" karwei, waar collega Bolkestein over sprak.

Voorzitter! Wie de regeringsverklaring op zich laat inwerken, krijgt geen beeld van hetgeen waarin dit kabinet zich onderscheidt van zijn voorgangers. Het lijkt er daarom op dat dit kabinet vooral mogelijk bleek omdat de deelnemende partijen met verwaterde standpunten steeds verder naar het midden zijn

opgeschoven. Wij delen de opvatting van de nieuwe premier dat het CDA probleemloos, zonder hink-stap-sprong, het regeerakkoord zou kunnen onderschrijven. We zien hierin dat de oude tegenstellingen tussen sociaal-democratie, christen-democratie en liberalisme goeddeels zijn vervaagd.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Mag ik vragen, deze stelling iets aannemelijker te maken dan tot nu toe gebeurd is.

De heer **Van Dijke** (RPF): Vergelijking van het regeerakkoord met de door vorige kabinetten gevaren koers maakt duidelijk dat dit op talloze punten daarmee overeenstemt. Op talloze punten wordt met dit akkoord voortgebouwd op eerdere suggesties van de heer Kok. Het CDA heeft deze suggesties op hoofdlijnen onderschreven.

Maar goed, ik zei dus: goeddeels vervaagd. En daarmee heeft het tijdperk van het einde van de grote ideologieën Nederland eerst pas nu goed bereikt. Het kabinet is "paars" van samenstelling, maar bepaald niet ideologisch getint. Post-modern van karakter zou je kunnen zeggen; pragmatisme, en daarmee vieren een verzakelijkte en technische benadering hoogtij.

Maar, voorzitter, als beginselen niet meer in tel zijn, geloofsovertuiging geen rol meer speelt en levensbeschouwing de politieke partijen niet meer onderscheidt, is kleurloosheid troef. Wat "paars" nu biedt, is een schutkleur voor alle grote politieke partijen geworden. Daar ligt de werkelijke oorzaak van de kloof tussen politiek en electoraat. Partijen die zich niet van deze schutkleur weten te ontdoen, kunnen niet in staat worden geacht, een aansprekend regeerakkoord te formuleren. Het paarse akkoord is daar een schoolvoorbeeld van. De heren Kok en Bolkestein hebben reeds aangegeven dat paars hen niet zo ligt, de kleur althans. En terecht, want over de herkomst, de bron en het doel van de paarse coalitie – waar was het ook al weer allemaal om begonnen? – bestaat allerminst consensus. Voorzitter! Paars lijkt identiek aan kleurloosheid.

Mijnheer de voorzitter! Relativisme, de overtuiging dat in beginsel alles mogelijk moet zijn en de jachtige drang tot voortdurende vernieuwing, leveren echter geen

deugdelijke antwoorden op de problemen van deze tijd. Het regeerakkoord leidt aan een gebrek aan oriëntatie en levert daarom nauwelijks een bijdrage aan de oplossing van de echte paradoxen van deze tijd, zoals hoe het nu toch kan dat ondanks een steeds groeiend nationaal inkomen, het steeds moeilijker wordt, een adequaat sociaal-zekerheidsstelsel overeind te houden, kwalitatief goede zorg aan te bieden, voldoende gelden voor milieu en infrastructuur vrij te maken en te werken aan meer internationale rechtvaardigheid; de paradox van het steeds rijker wordend Nederland en de steeds maar groeiende staats-schuld.

Mijnheer de voorzitter! Ik wil honoreren dat het kabinet een hoofdthema koos, een "leidende gedachte" poneerde: herijking van de verhoudingen tussen gemeenschappelijke regelingen en een eigen verantwoordelijkheid. Dat spreekt ons aan. Dit kabinet ziet daar terecht een grote verantwoordelijkheid.

Maar dan de praktijk, want waar leidt die herijking toe en wat is het eigenlijke ijkpunt? Wat houdt een nieuw evenwicht tussen dynamiek en samenhang in concreto in? Voor het kabinet lijkt herijking synoniem aan terugtrekken. Het miskent daarmee dat herijking naar twee kanten kan uitvallen. Het kan inderdaad betekenen dat de overheid terugtreedt, maar ook het tegendeel. Dat laatste kan noodzakelijk blijken ten aanzien van sociale rechtvaardigheid, milieu, verkeer en vervoer, veiligheid en zo meer. Hieruit blijkt eens te meer dat, wien een keuze voor de toekomst gemaakt kunnen worden, een dragende visie op het taakveld van de overheid onontbeerlijk is. De RPF is helder over dat taakveld. Wij vragen de premier, ons deelgenoot te maken van hetgeen dit kabinet als taakveld van de overheid ziet. Helderheid hierover is geboden, opdat in ieder geval het antwoord op een aantal cruciale vragen zichtbaar wordt: of de overheid er tenminste nog is als schild voor de zwakke – de samenleving bestaat niet uitsluitend uit mondige en weerbare burgers – tenminste verantwoordelijk is voor de orde en de veiligheid en tenminste rentmeester wil zijn in Gods schepping.

Voorzitter! Dit kabinet komt met een indrukwekkend bezuinigingsbedrag. Respectabel, maar waartoe dienen deze bezuinigingen nu weer?

We bezuinigen al sedert de geboorte van mijn oudste dochter en opnieuw wordt ons een kabinetsperiode van bezuinigingen voorgesteld. Na het volbrengen van de vier jaar van deze kabinetsperiode heeft mijn dochter de huwbare leeftijd bereikt. Er gaat dus een generatie aan bezuinigingen vooraf aan het einde van de kabinetsperiode! Voorzitter! Waartoe brengen we nu dus weer die offers? Met welk aanlokkelijk perspectief verlagen we de uitkeringen en organiseren we koopkracht-achteruitgang? Wat is een sociaal aanvaardbaar minimum? Wanneer is de bodem echt bereikt? Rapporten die ten behoeve van de commissie-Doelman-Pel zijn gemaakt, geven overtuigend aan, dat voor een aantal groepen al grenzen zijn overschreden. Als de politiek hier niet helder over is, slaat de moedeloosheid toe en dat is begrijpelijk.

Voorzitter! Toespitst op enkele beleidsterreinen: harde bezuinigingen worden voorgesteld, maar zij leiden niet tot meer sociale rechtvaardigheid, ook niet in mondiale zin. Integendeel, ondanks of misschien wel juist dankzij een meer integrale buitenlandse politiek komt het budget voor hulp aan de allerarmsten meer onder druk te staan. Op dit beleidsterrein wijkt dit kabinet niet af van de vorige kabinetten, overigens met het CDA. Het budget daalde de afgelopen jaren al van 0,99% naar 0,81% van het bruto nationaal product. Nu dreigt het verder te dalen. De kritiek van de CDA-fractie op dit punt begrijp ik niet. Het eigen verkiezingsprogramma stimuleert een verdere vervulling van het budget voor ontwikkelingssamenwerking en daarmee een effectieve verlaging van hulp aan de allerarmsten.

De bezuinigingen maken een lastenverlichting mogelijk. Deze leidt in samenhang met andere werkgelegenheidsbevorderende maatregelen niet tot een wezenlijke aanpak van de structurele werkloosheid. Tegenover de tweeverdiener blijft de eenverdiener met slechts een uitkering staan. Is dat sociale rechtvaardigheid? Waarom ging het ook alweer bij het socialisme?

Politiek bedrijven is richting aangeven en zeggen welke kant het op moet met Nederland. Het kabinet geeft geen richting aan. De situatie bij de sociale zekerheid vermag dit te illustreren. Een soort tussenbalans in 1996 wordt aangegrepen voor een

bezinning op het stelsel. Deze noodzakelijke bezinning vermag het kabinet er niet van te weerhouden, op voorhand reeds een groot aantal ongerichte, nauwelijks gemotiveerde, maar niettemin omvangrijke bezuinigingen op de sociale zekerheid voor te stellen. Ik wijs op de maatregelen ten aanzien van de AOW, de AKW, de AAW, de WAO en de Ziektewet. Ik wil die bezuinigingen op de sociale zekerheid niet onbespreekbaar verklaren, maar zij zijn alleen bespreekbaar binnen het eindmodel.

De RPF-fractie is van opvatting dat, voordat wij maatregelen mogen voorbereiden, een beeld moet zijn gevormd over de vraag hoe wij een samenhangend stelsel van belastingen, sociale zekerheid, subsidies en volksgezondheid organiseren. Kortom, nu wij Nederland opnieuw willen inrichten, moet er een beeld zijn van een samenhangend stelsel.

Eerder stelden wij voor om direct na het aantreden van het nieuwe kabinet een staatscommissie te benoemen met als opdracht op dit terrein verkennend werk te verrichten en binnen afzienbare tijd te rapporteren hoe een samenhang in deze complexe materie verkregen kan worden. Het is immers ondoenlijk om de verbouwing van het stelsel in een relatief kort tijdsbestek van een formatie deugdelijk voor te bereiden. Ik vraag hierbij het kabinet, rust te brengen op het front van de sociale zekerheid totdat die bezinning op de toekomst van het sociale stelsel is afgerond en de omvorming van het stelsel van sociale zekerheid via een samenhangend pakket van maatregelen gestalte kan krijgen. Wil het kabinet zo'n staatscommissie benoemen?

Wat geldt voor de zoëven genoemde terreinen geldt evenzeer voor tal van andere gebieden, zoals de beschermwaardigheid van het leven. Het kabinet geeft te kennen discussies te stimuleren onder meer over medische beslissingen rondom het levenseinde. De conclusies van die discussie zullen worden vastgelegd in regelgeving. U roept, wij draaien. De samenleving vraagt en wij verwoorden het wel even in wetgeving.

Voorzitter! De premier heeft vanmorgen gezegd dat het zwaarste verwijt dat de overheid kan treffen, is dat zij te kort schiet in de bescherming van de mens, have en goed. Ik vraag hem nu, aan te geven welke

visie zijn kabinet heeft op deze kwestie, mede gezien in het licht van de recente ontwikkelingen ten aanzien van de euthanasie.

Het ontbreken van een integrale visie openbaart zich wel heel pregnant op de samenhangende terreinen van natuur en milieu, ecologie en economie. Ondanks het structurele karakter van die problemen biedt dit kabinet geen perspectief voor een integraal beleid. Over de landbouw werd op het laatste moment nog een nietszeggende paragraaf toegevoegd. Deze sector verdient echter beter dan een doekje voor het bloeden, zeker gezien de grote omvang van de problemen.

Het gebrek aan beleidsmatige aandacht voor genoemde sectoren hangt naar onze mening samen met een onjuiste en in feite conservatieve opvatting over het begrip economische groei. De voorgestane groei zal meer en meer conflicteren met de in het NMP-2 gestalte gegeven doeleinden. Het geloof van het kabinet in vooruitgang zal de schepping en daarmee uiteindelijk de samenleving meer en meer op achterstand zetten. Vanuit dat licht gezien, is het beleid kortzichtig te noemen en levert het slechts ogenschijnlijk een bijdrage aan het behoud van de welvaart. Op de door het kabinet voorgestane manier zal duurzame ontwikkeling reduceren tot een modieuze slogan, zoals de fraaie volzin in de regeringsverklaring dat technologie vaak de sleutel is tot het in harmonie brengen van die twee, namelijk economische degelijkheid en ecologische duurzaamheid. Wie een succesvol milieubeleid afhankelijk maakt van technologische ontwikkeling begaat een fout met voorspelbare, ook sociale consequenties. Wij hadden met D66 en de PvdA in deze coalitie aanzienlijk meer verwacht.

De RPF maakt in haar verkiezingsprogramma de keuze voor een groei naar beter in plaats van een groei naar meer. Dat is een principiële keuze voor een rentmeester-economie, omdat wij de aarde slechts in beheer van de Schepper hebben gekregen en niet in eigendom. Daarom betreuren wij het dat bezuinigd wordt op energiebesparende maatregelen, terwijl wij daar slechts aan het begin van het traject stonden.

Daarom hebben wij ook kritiek op het kabinetsstandpunt inzake de HSL.

Als deze verbinding geen samenhang vertoont met de ontwikkelingen van Schiphol, in die zin dat de aanleg wordt gekoppeld aan de noodzakelijke reductie van het aantal inter-Europese vliegbewegingen, dan schiet de aanleg zijn doel voorbij. Daarbij komt dat de tracékeuze van het vorige kabinet door dit kabinet wordt bevestigd, en dit terwijl een zeer interessant ander tracé door het stadsgewest Haaglanden en de Kamer van koophandel van Den Haag inclusief onderbouw is voorgesteld. Wij vinden dat deze optie in de besluitvorming moet worden betrokken. Wij zullen zo nodig op dit punt met een motie komen, waarin de Kamer om een uitspraak wordt gevraagd.

Mijnheer de voorzitter! De regeringsverklaring geeft ons aanleiding, ervan uit te gaan dat dit kabinet zich voluit commiteert aan de onderwijsvrijheid in de volle breedte van dit land. Het zal goed zijn indien hier in de voetsporen van het kabinet-Cort van der Linden werd getreden. Ten aanzien van de vergaande plannen met betrekking tot de studiefinanciering en het hoger onderwijs kunt u van ons een kritische opstelling verwachten. De plannen lijken te veel bepaald door een te bezuinigen bedrag en te weinig door onderwijskundige doelstellingen.

Voorzitter! Ik moet afronden, maar allerm minst omdat alle vragen zijn gesteld. Het algemene beeld is dat keuzes niet worden ingevuld en daarmee ophouden keuzes te zijn en dat samenhang een ontbrekend begrip in het aangekondigde beleid is. Veel is opengelaten.

Ter verdediging van die witte vlekken in het paarse plan zou aan te voeren zijn dat op deze wijze het dualisme meer kansen krijgt, dat ruimte ontstaat om als kabinet in samenspraak met wisselende meerderheden in de Kamer tot beleid te kunnen komen. Dat het kabinet hiervoor de ruimte zegt te willen bieden, beoordelen wij zeer positief.

Wij betreuren het dat uitsluitend de heer Bolkestein, overeenkomstig onze wens, als politiek leider in de Kamer blijft. Het was, met respect overigens, beter geweest als ook de heren Kok en Van Mierlo in de Kamer waren gebleven, als ook in dat opzicht het kabinet-Cort van der Linden was nagevolgd.

Hoe het ook zij, het kabinet is begonnen aan een bouwwerk zonder

duidelijk te maken wat het wil bouwen. Er is geen bestektekening, geen palenplan, geen vloerentekening en zo meer. Het is onvermijdelijk dat kort na aanvang van de bouw grote misverstanden zullen ontstaan over de voortgang. Het is haast uitgesloten dat op deze wijze de oplevering van een degelijk bouwwerk ooit zal worden bereikt. Dat is de architecten aan te rekenen.

Zoals de premier heeft gevraagd, zullen wij dit kabinet op zijn daden beoordelen en constructief meewerken aan de totstandkoming van wetgeving. Maar als wij dit akkoord toetsen aan ons verkiezingsprogramma, moeten wij vrezen dat wij wel zeer kritisch moeten zijn.

□

De heer **Van der Vlies** (SGP):
Mijnheer de voorzitter! De verkiezingsuitslag van mei jongstleden was opzienbarend: nieuwe krachtsverhoudingen in het parlement, een groot verlies voor het CDA en de PvdA en het ging ook aan de SGP-fractie niet voorbij. Niet-confessionele fracties vormden een kabinet en het CDA kwam in de oppositie. Dat is wennen. Het is ook tekenend: ontkerkelijking en secularisatie eisen hun tol. Ook de scepsis en frustraties onder de bevolking, de heroriëntatie onder boeren, tuinders en ouderen hebben een rol gespeeld. Het CDA zat tientallen jaren onafgebroken in het centrum van de macht en dat diende nogal eens als excuus voor compromissen op principiële punten. Dat heeft ons vaak verdriet gedaan. Vervlakking en verbleking werken altijd vervreemdend onder potentiële kiezers. Nu als oppositiepartij kan en moet het CDA onbelemmerd klare wijn schenken over haar profiel. Wij vragen van het CDA een voluit Bijbels principiële geluid, dat overtuigt en verbindt.

Het paarse kabinet – ik hield het lang voor onmogelijk – is er gekomen. Waren de drie tot elkaar veroordeeld of was het een visionaire keus? De heer Pronk liet begin augustus in Trouw aantekenen: het elan van paars is ver te zoeken; armoede troef. Hij is toch aangetreden. Is paars een doorbraak met een historisch karakter of slechts een intermezzo? De tijd zal het leren.

Voorzitter! Wat is paars? Geen geloof, weten wij van de heer Wallage. Wat dan? De heer Heerma

citeerde Van Dale al. Ik was het ook van plan, maar kan dat nu dus nalaten. De heer Bolkestein heeft zijn achterban al gerust pogen te stellen: hij zag in de tegenwoordige socialisten nog weinig van het vroegere rood; blauw veiliggesteld dus, te meer waar D66 zijns inziens in het algemeen weinig bleek toe te voegen. Schoten voor de boeg, maar zo simpel zal het allemaal wel niet liggen. Wat vindt de minister-president hier eigenlijk van, mede als oud-formateur?

Hoe het zij, de smeltkroes van socialisme, liberalisme en een scheutige pragmatisme heeft zijn werk voorlopig gedaan. De vraag moet indringend worden gesteld wat eigenlijk de verbindende visie, het cement van dit kabinet is. Deze coalitie zit qua ideologische oriëntatie in het kielzog van de Franse Revolutie. Uit die omwenteling kwamen immers het liberalisme en het socialisme als politieke stromingen voort. Daartegen heeft iemand als Groen van Prinsterer, de anti-revolutionair en wegbereider van de ARP – nu zal de kersverse oppositieleider, de heer Heerma, zijn oren spitsen – principieel en krachtig stelling betrokken. Wij hebben ons altijd sterk aangesproken geweten door Groens welhaast profetisch gestelde dilemma van het Evangelie tegenover de geest van de revolutie. Ik herinner aan zijn "Ongeloof en Revolutie", een standaardwerk dat voor elke hedendaagse politicus verplichte lectuur is.

Zinspelenderwijs noemde de heer Bolkestein de totstandkoming van dit kabinet "een heidens karwei". Wij hebben geen enkele behoefte om deze of gene, met voorbijzien van onszelf, hautain voor heiden uit te maken, maar het is wel tekenend dat voor het eerst in de geschiedenis van de SGP – en wij hebben in de Kamer als partij nu de langste bestaansgeschiedenis – een kabinet aantreedt zonder leden die zich verwant weten aan een christelijke politieke partij. Was Nederland ooit een christelijke natie, werden van lieverlede christendom en humanisme als nevenschikkende pijlers van kabinetten gezien, wij schuiven nu nog beduidend verder op. De ontideologisering heeft toegeslagen, waardoor de PvdA, die een heel ander maatschappijbeeld uitdroeg dan de VVD, nu toch daarmee in zee kan gaan en omgekeerd. De links-liberalen van D66 passen daar

uiteraard goed bij. Maatschappelijke verbanden – gezin, kerk en buurt – die een sturende en corrigerende invloed uitoefenden, maakten te veel plaats voor een sterke ik-gerichtheid. De invloed van de godsdienst is sterk afgenomen, ook wat betreft partijkeuze en maatschappelijke stellingname; ontzuiling, individualisering en secularisatie derhalve. In deze ontwikkelingen is het aantreden van een paars kabinet niet vreemd.

Wat is nu de houding van de SGP tegenover dit kabinet? Een uitspraak van de heer Kok, gedaan bij zijn aantreden als informateur, is bij mij blijven haken. Hij zei toen zoets van: ik ga natuurlijk niet opnieuw bij Adam en Eva beginnen. Ik dacht toen: wat jammer nu toch, deed hij dat maar wel! Dan zou hij rechtkomen bij de aanleiding waarom God een overheid als Zijn dienares instelde. Dan zou hij zicht krijgen op het ambt van de overheid naar Bijbels getuigenis. Daar zit voor de SGP de essentie. Wij hebben nooit oppositie gevoerd om de oppositie. Wij beogen een zo constructief mogelijke opstelling, waarbij wij elk kabinet, van welke politieke kleur ook, op eigen beleidsdaden beoordelen, ook nu. Dat heeft echter ook altijd betekend dat bewogen en ernstige kritiek werd geleverd wanneer de overheid haar roeping tegenover God en mensen verzaakte, namelijk om het Woord van God en Zijn heilige Wet te gehoorzamen en naar vermogen te doen gehoorzamen, land en volk wezenlijk tot zegen. De Oudtestamentische profeet Jeremia houdt het het volk van Israël en zijn koningen voor en spreekt daarmee ook tot ons: De wijzen zijn beschaamd, verschrikt en gevangen: zie, zij hebben des Heeren Woord verworpen, wat wijsheid zouden zij dan hebben? (hoofdstuk 8, vers 9).

Het is onze bede en ons brandende verlangen dat wij allen en in den brede tot de erkenning komen dat de Heere God is en ons roept tot Zijn dienst in het oprechte geloof in Jezus Christus Zijn Zoon. Met de onwankelbare belofte van onmetelijk rijk perspectief voor de korte en lange termijn. Zo die erkenning uitblijft en niet ons aller werk en leven doorstraalt, dolen wij in onwijsheid rond met alle gevolgen vandien. Dan deformeren zegenrijke mogelijkheden tot onmogelijkheden en verkeren ongekende voordelen in rechtvaardige oordelen. De zonde kan immers niet ongestraft blijven.

Daarom roept de SGP-fractie met klem op om de welgebaande wegen in te slaan van de geboden des Heeren, land en volk ten goede. Vreest God, houdt Zijn geboden, dat betaamt alle mensen. Dat betaamt ook de overheid. Er staat veel op het spel. Het zal van onze hand worden geëist.

Voorzitter! Het laatste kabinet waarin confessionelen ontbraken, was het kabinet-Cort van der Linden. Dat werd net ook al gememoreerd. Deze verklaarde bij het eerste optreden in 1913 dat de regering zwak stond in het parlement, maar sterk in het land. Onze indruk is dat het vooreerst bij dit kabinet precies omgekeerd is. Getalsmatig best sterk in het parlement, maar nog zwak in het land. Zie bijvoorbeeld de uitspraak van oud-collega Wöltgens in NRC Handelsblad van zaterdag jongstleden. Hij wees op de afstand tussen de grachtengordel van Amsterdam en het platteland van Brabant en Limburg. Er zal nog veel overredingskracht en veel elan nodig zijn. Jammer, dat dat naar eigen zeggen van de minister-president eerst werkendeweg zal dienen te ontstaan, mede door uitstraling van de ploeg.

Het regeerakkoord is wat korter uitgevallen dan het vorige en minder strak. Dat is winst voor parlement en kabinet. Ik spreek de hoop uit dat dit aarzelende herstel van het dualisme inderdaad zal doorzetten. Het kan dan weer boeiend worden, ook voor de burger. Het regeerakkoord heeft als motto meegekregen: keuzen voor de toekomst. Zijn welbeschouwd niet veel keuzen tot in de toekomst verdaagd? Er zitten nogal wat open einden in. Dat betekent dus dynamiet onder de coalitie. Conflictstof te over. Dat is vanmiddag trouwens ook al gebleken. Toch een vechtkabinet?

Het duidelijkste voorbeeld is dat van de toekomst van ons sociale stelsel en de inrichting ervan. Het is duidelijk dat daarover grote verschillen van opvatting bestaan. De leidende gedachte van het akkoord wordt genoemd de herijking van de verhouding tussen gemeenschappelijke regelingen en de eigen verantwoordelijkheid van burgers en verbanden van burgers. Scherper gezegd: het spanningsveld tussen individualisering en emancipatie enerzijds en solidariteit anderzijds. Dat spanningsveld te beheersen vraagt eigenlijk om wondermiddelen en daarover zegt het kabinet nu juist

niet te beschikken. Wil de minister-president zijn visie op dit geheel eens geven? Steeds evalueren, tussenstanden in realisaties beoordelen, cruciale passages in regeerakkoord en regeringsverklaring: deze voornemens zijn of triviaal of tonen het giftige addertje onder het gras. Nu was het de "escape" om eruit te komen. Zal het straks niet de valstrik blijken te zijn?

Het kabinet wil moderne arbeids- en leefpatronen niet in de weg staan. Een van de zeldzame momenten in de stukken tot nu toe dat de typische identiteit van het kabinet zichtbaar wordt. De SGP-fractie denkt daarover duidelijk anders. Voor ons hoeft in dit kader de Winkelsluitingswet echt niet weer op de helling.

Voorzitter! Het regeerakkoord nauwkeuriger beschouwd – onder de ultraviolette straling om zo te zeggen – en vergeleken met eerdere akkoorden, bijvoorbeeld die van Lubbers-III, ontlokte ons de constatering: eigenlijk alleen maar meer van hetzelfde. Het had immers ook best met het CDA gekund, aldus de premier. Het CDA geef ik volstrekt de ruimte om daar anders over te denken. Over veel wat er in staat, valt met ons best te praten.

Voorlopig hebben wij meer zorg over wat er niet of niet duidelijk in staat.

Verontrustend weinig staat er in over ethische kwesties. Alsof daar geen geweldige vraagstukken op ons afkomen: grenzen aan bio- en medische technologie, aan genetische manipulatie, rondom leven en dood, experimenten op en met menselijke embryo's, de positie van huwelijk en gezin, opvoeding en onderwijs, de vrijheid van onderwijs. Wij vinden dat de regering te maatschappijvolgend en te weinig normstellend optreedt. De volgorde is: maatschappelijke discussie, conclusies en wij zullen wetgeving verzorgen voor die conclusies. Een gemiste kans. Kan die kans alsnog worden gegrepen?

De paragraaf over medisch-ethische vraagstukken staat in het hoofdstuk "Onderwijs, cultuur, media" wel op een zeer opmerkelijke plaats. Wij hebben vastgesteld dat dit kabinet niet voornemens is euthanasie uit het Wetboek van Strafrecht te halen. Er is over euthanasie overigens de laatste tijd verontrustend veel te doen. Ik verwijs naar kamervragen van onze kant en het daarop toegezegde onderzoek en naar de vragen van de

RPF-fractie. Ik vraag een standvastige visie op dit punt, die onder andere het principiële bezwaar onder artsen tegen euthanasie, waarom ook indirecte bemoeienis en verantwoordelijkheid is uitgesloten, uiteraard volstrekt en onverkort erkent.

Het opnieuw aanbrengen van normbesef in de samenleving werd noodgedwongen meer en meer een speerpunt van het vorige kabinet. Wij horen daarover van dit kabinet nog niets. Alsof het niet alleen maar urgenter is geworden! Ik denk aan de verslavingsproblematiek, vandalisme en criminaliteit. De aanzuigende werking van ons beleid op buitenlanders moet toch worden ingedamd. De veiligheid op straat, meer preventie middels inzet van uitkeringsgerechtigden, inderdaad, daarover lees ik, maar nu de politie. Wat extra, maar toch veel te weinig. Maar ach, waar maak ik mij druk over? Als geen ander herinner ik mij de heer Dijkstal in zijn oppositierol onder het vorige kabinet aan de zijde van onze woordvoerder. Als minister zal hij daarvoor nu toch wel instaan en ons dus blijven steunen?

Grote zorg hebben wij over de inkomenseffecten van alle voorstellen: kinderbijslag, studiefinanciering, individuele huursubsidie, loon- en inkomensbeleid meer algemeen voor de middeninkomens – zie ook de CPB-doorrekening – vooral als het dan ook nog eens een kostwinner van een groot gezin betreft. Wij vragen uitdrukkelijk hier aandacht aan te besteden. Een concrete toezegging alstublieft.

Ook de positie van de bejaarden vergt onze blijvende inzet. Ik denk aan hun inkomenspositie, hun participatie, de hun geboden weg. De opmerking van mevrouw De Boer over het afkomen van de tweeverdieners was ons op zichzelf welkom in het kader van rechtvaardige verdeling van de lasten. Wij zaten even te wachten op de mededeling van minister Melkert: er is maar één minister van Sociale Zaken en dat ben ik. Maar het "non-interventiedenken" is blijkbaar al op de helling. Ik denk terloops aan de opvatting van de heer Zalm aan de vooravond van zijn ministerschap over de afschaffing van de IHS. Eens kijken hoe snel alle bewindslieden weer op hun eigen ei zitten.

De prioriteit voor werkgelegenheid wordt door ons zakelijk gedeeld. Goede voornemens zullen onze steun krijgen. Een renderende,

internationaal goed concurrerende en duurzaam producerende bedrijfstak evenwel is nog altijd het effectiefste banenplan. Wij vragen het kabinet daaraan toch nog meer te doen in voorwaardenscheppende zin.

Met verbazing hebben wij moeten constateren dat nieuwe impulsen voor een actief industrie- en technologiebeleid in het regeerakkoord ontbreken. Nederland moet in de slag kunnen blijven met het buitenland en een goed vestigingsklimaat bieden. Wat gaat het kabinet daaraan extra doen? Bij een goed vestigings- en loonkostenklimaat hoort ter ondersteuning ook een toereikende infrastructuur. Het stemt ons tot voldoening dat het kabinet ter zake van de Betuwelijn de motie van fractiegenoot Van den Berg uit gaat voeren, een motie die, hoewel gesteund door de VVD met toen het kamerlid mevrouw Jorritsma, werd verworpen.

Het speerpunt van weleer milieu lijkt wat uit beeld. Dat moet niet gebeuren.

Ter zake van de loonmatiging, verkleining van de wig, lage- lonenschalen aan de onderkant van het loongebouw, flexibele pensioering, reductie financieringstekort en dergelijke weet de minister-president in dezen de SGP-fractie aan zijn zijde.

De bezuinigingen op defensie vinden wij niet verantwoord. Kan de regering aangeven hoe uitvoering van de Prioriteitennota nog mogelijk is, als Defensie zoveel moet blijven bijdragen aan de kosten van vredesoperaties? Bezinning op de positie van Nederland in Europa en de rest van de wereld is hard nodig. Wil Nederland serieus genomen blijven worden, dan zullen zijn internationale aspiraties meer realistisch en inderdaad dus meer bescheiden moeten zijn. Wat betekent de voorgenomen integratie van buitenlands en ontwikkelingsbeleid concreet voor de besteding van het ontwikkelingsgeld? Er is veel nood te lenigen. Kwestie van christenplicht. Daarom willen wij liever de norm naar 1% BNP optrekken. Ziet de minister daartoe nu echt geen kans?

Godsdienst is voor de SGP-fractie nog altijd ordenend uitgangspunt in de samenleving: in onderwijs en gezondheidszorg bijvoorbeeld. Ziet de regering dat ook zo? Meer autonomie, meer eigen verantwoordelijkheid voor burgers en instellingen

gen, prima. Grote moeite hebben wij met de voornemens ter zake van de scholenhuisvesting, schoolbegeleidingsdiensten en de ROC-vorming. Dit levert een duidelijke confrontatie met paars op. De uitwerking van de plannen voor leerwegverkorting in het hoger onderwijs en de studiefinanciering wachten wij kritisch af. Ik moet nog zien dat de daarmee gemoeide ombuigingstaakstelling op verantwoorde wijze kan worden binnengehaald. Staatssecretaris Nuis benijd ik voorlopig in het geheel niet. Je zult een bruidsschat van 73 mln. minder voor cultuur mee krijgen naar OCW. Bezuinigingen mogen in ieder geval niet neerslaan in het Deltaplan monumentenzorg.

Wij hebben onze ogen uitgewreven bij de passage over LNV. Op het nippertje een kluitje aan algemeenheid voor in het riet, voor een sector, economisch van groot belang, die in de problemen zit. En dan nog een forse bezuiniging op de koop toe. Dat kan natuurlijk niet. Als dat niet concreet wordt teruggedraaid, zie ik mij genoodzaakt om de Kamer daarover in tweede termijn een uitspraak te vragen. Paars moet oog houden voor groen!

Voorzitter! Ik sluit mijn betoog af. De slotwoorden van de regeringsverklaring riepen bij ons associaties op met bekende woorden van Thorbecke: wacht op onze daden. Wij wensen dit kabinet inderdaad veel daadkracht toe – dat is ook nodig – maar dan wel in het diepe besef dat wij allen, regering en volksvertegenwoordiging, diep afhankelijk zijn van de zegen des Heeren. Hoewel wij dat in de regeringsverklaring helaas hebben gemist, hopen wij dat ook de bewindslieden zich van die notie bewust zijn. Wij hopen en bidden dat dit kabinet zich niet zal willen profileren door middel van het elimineren van de laatste restanten die blijf geven van de publieke erkenning van Gods naam in onze samenleving. Het kabinet behoort er niet alleen voor iedereen, voor alle burgers, te zijn, want het is in de eerste plaats dienaar Gods. Pas dan zal er echt zegen op uw en onze arbeid kunnen rusten.

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de voorzitter! Het is toch nog gelukt: het eeuwfeest van de sociaal-democratie werd het feest van paars. Een historische gebeurtenis? Als wij

letten op de reacties van de hoofdrolspelers, staat dat nog te bezien. Alleen D66 juicht om paars omdat het paars is. De andere partners lijken meer opgelucht dan blij. De kleur had wat hen betreft ook een andere kunnen zijn. De onderlinge verschillen tussen de vier grootste partijen zijn kleiner dan ooit. Merkwaardigerwijs maakte juist dat feit de formatie zo moeilijk. Tegelijkertijd vormt dat ook een bedreiging voor de continuïteit van paars. 3 mei was de dag van de zwevende kiezer. Hij zorgde voor ongekende verschuivingen in het politieke midden. Zijn voorkeuren kunnen over enige tijd weer heel anders liggen. Alternatieve coalities, naar links of naar rechts, zijn dan voorhanden.

In politieke zin is het aantreden van dit kabinet belangrijk. Politiek-inhoudelijk is de weg naar paars echter al veel eerder geplaveid. Ook kabinetten met christen-democratische ministers hebben zich op het standpunt gesteld dat de overheid bij de uitoefening van haar ambt niet gehouden kan worden aan Gods geboden. Daardoor kreeg het Bijbels adagium van de overheid als Gods dienaar een puur horizontale invulling en werd de Staat godsdienstig neutraal verklaard. Anderzijds hebben binnen de paarse partijen traditionele ideologieën een groot deel van hun spankracht verloren. Het kabinet-Den Uyl vormde nog de belichaming van een aantal oorspronkelijke idealen van de sociaal-democratie. Van een gelijkwaardige positie van de verschillende partijprogramma's was toen geen sprake. Het kabinet-Kok heeft een regeerakkoord dat op hoofdpunten voor alle vier grote partijen op z'n minst bespreekbaar was.

Het GPV heeft zowel voor als na de verkiezingen duidelijk gemaakt, ondanks teleurstellende ervaringen de oude coalitie, waar nodig aangevuld, te prefereren boven paars. In de huidige maatschappelijke situatie, die zozeer gekenmerkt wordt door materialisme en individualisme, vinden wij bij het gedachtengoed van het CDA en de PvdA meer aanknopingspunten voor tegenwicht tegen deze tijdgeest dan bij partijen als de VVD en D66, die sterke nadruk leggen op de positie van het individu. Wij moeten erkennen dat de kiezers en het CDA realisering van deze voorkeur wel

erg moeilijk hebben gemaakt. Wij zullen nu het kabinet-Kok op zijn beleid beoordelen. Ook van dit kabinet geldt dat het staat in dienst van God, die de Koning der koningen is. Dat betekent dat het recht heeft op respect en gehoorzaamheid van de burgers, maar ook dat wij het beleid hebben te toetsen aan universele normen van de Bijbel.

Het regeerakkoord van het kabinet doet mij wat denken aan het kabinet-Van Agt/Wiegel. Dat kabinet van puinruimers kwam met Bestek '81; een reeks van maatregelen om de overheidsfinanciën weer op orde te krijgen. Zonder minister Zalm te willen ontmoedigen herinner ik eraan dat dat kabinet halverwege de rit zijn minister van Financiën verloor en dat daarna nog twee kabinetten-Van Agt en drie kabinetten-Lubbers nodig waren om te komen waar wij nu zijn, namelijk een situatie met een nog steeds groeiende staatsschuld en een te hoog financieringstekort.

Het kabinet-Kok komt nu met wat ik Bestek '98 zou willen noemen. Voor dit bestek moeten ook offers worden gebracht. Vrijwel niemand wordt hiervan uitgezonderd. De onderlinge verschillen zijn echter groot. Ouderen met een pensioen, gezinnen met meer dan twee kinderen en ambtenaren worden extra belast. Wat doet de regering om het draagvlak te creëren voor zulke impopulaire maatregelen? Welke beleidsdoelen zullen in staat zijn, iets van enthousiasme over te brengen op de samenleving? Waarom horen wij niets over enkele aansprekende projecten, bijvoorbeeld in de infrastructuur? Daarvoor zijn burgers nog wel bereid te betalen, maar niet voor een beleid dat overkomt als het sluitend maken van een huishoudboekje. Wat zij nu van het voorgenoemde beleid begrijpen, is dat er veel bezuinigd zal worden, ook op essentiële overheidstaken, dat nog eens gekeken zal worden naar projecten als de Betuwelijn en Schiphol en dat mondjesmaat extra geld voor enkele goede doelen beschikbaar komt. Bestek '98 is zodoende vooral een bezuinigings- en belastingplan geworden en te weinig een beleidsplan. Al onderhandelend hebben vier heren, bijgestaan door deskundigen van het Centraal planbureau, het financiële plaatje rond gekregen. Maar het kost moeite er een rode of eventueel paarse draad in te ontdekken.

Hoe komt dat? Ik denk dat het te maken heeft met het karakter van dit kabinet. Elk van de coalitiepartners had zo zijn eigen randvoorwaarden om in het kabinet te stappen. Voor de één waren dit lagere belastingen, voor de ander was het de koopkracht van Jan Modaal en van de derde mocht in ieder geval de Betuwelijn niet zó worden aangelegd. Elk voor zich respectabele wensen, maar de optelsom ervan levert nog geen beleid op. Daarvoor is een gemeenschappelijk en voor ieder herkenbaar doel nodig, dat de belangen van individuele burgers en groepen overstijgt. Wat is dat gemeenschappelijke doel van deze coalitie, waaraan burgers zich kunnen optrekken als zij zien dat de economie weer in de lift zit maar dat zij er zelf niet veel wijzer van lijken te worden? Hier wreekt zich dat met name sociaal-democraten en liberalen uiteenlopende opvattingen hebben over wat het regeerakkoord noemt de verhouding tussen gemeenschappelijke regelingen en eigen verantwoordelijkheid. Er moet een nieuw evenwicht worden gevonden tussen de behoefte aan bescherming en de noodzaak van dynamiek. Ik zal dat niet ontkennen, maar dat evenwicht moet dan wel gezocht worden aan de hand van een heldere visie op de taak van de overheid en de samenleving. Ik heb die visie van het kabinet niet kunnen ontdekken. Daarom zullen veel burgers de hele operatie toch maar beschouwen als een ordinaire bezuinigingsoperatie die willekeurig de één treft en de ander spaart.

Een categorie burgers voor wie dit zeker geldt, vormen de gezinnen met kinderen. Deze gezinnen zullen maar liefst 1373 mln. kinderbijslag minder ontvangen. Daarnaast worden zij onder meer geconfronteerd met de voor gezinnen extra nadelige gevolgen van de premieregeling ziektekosten, de invoering van een eigen risico en een beperking van het ziekenfondspakket. Gezinnen met studerende kinderen krijgen bovendien te maken met forse bezuinigingen op de studie-financiering.

Kwalijk in dit verband is, dat gezinnen met meer dan twee kinderen het zwaarst getroffen worden, maar dat dit niet blijkt uit de koopkrachtplaatjes omdat die alleen gezinnen kennen met twee kinderen. Dit heeft met het leggen van de zwaarste lasten op de sterkste

schouders niets meer te maken. Dit is gewoon een gezinsonvriendelijk beleid, dat elke rechtvaardiging mist. Ik verzoek de regering dan ook, de Kamer aanvullende informatie te verstrekken over de gevolgen van het voorgenomen beleid voor gezinnen met bijvoorbeeld drie schoolgaande en twee studerende kinderen.

Voorzitter! Ik wil een korte reactie geven op enkele belangrijke voorstellen uit het regeerakkoord. Centraal in het beleid staat het streven naar meer werk; een keuze die onze hartelijke instemming heeft. De 350.000 extra banen zijn slechts in beperkte mate een gevolg van het voorgenomen beleid en ze zijn ook naar de mening van de regering nog onvoldoende. Daarom mag de vraag worden gesteld hoe hard deze doelstelling voor de regering is. Waarop kan het regeringsbeleid op dit centrale punt te zijner tijd worden getoets? Daarbij moet bedacht worden dat de hoogte van de staatsschuld en het financierings-tekort een belangrijke factor vormen voor blijvend herstel van de werkgelegenheid. Daarom vind ik de geringe prioriteit voor verlaging van het financieringstekort teleurstellend.

In maart jongstleden stemden VVD en D66 nog voor mijn motie om te streven naar een jaarlijkse verdere daling van dit tekort. Nu wordt twee jaar stabilisatie voorgesteld, terwijl de economie groeit en de collectieve lasten flink worden verlaagd. Dat is toch kiezen voor consumptie en doorschuiven van lasten? Onze voorkeur zou zijn geweest, een geringere belastingverlaging tegenover een jaarlijkse verlaging van het tekort.

De plannen met betrekking tot ziekte en arbeidsongeschiktheid hebben in grote lijn onze instemming. Terecht wordt nu niet getornd aan hoogte en duur van de uitkeringen. Deelt de minister-president mijn opvatting dat daardoor ideeën over een ministelsel of een basisstelsel nu niet aan de orde zijn?

Voorzitter! Ik vrees dat wij in de komende tijd vaak de degens zullen moeten kruisen met de bewindslieden van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. De vrijheid van onderwijs is voor ons een essentieel grondrecht van burgers tegenover de overheid, zowel Rijk als gemeente. Dat geldt niet alleen voor algemeen vormend onderwijs, maar bijvoor-

beeld ook voor het beroepsonderwijs en voor onderwijsondersteunende diensten. Wat wordt in dit verband bedoeld met de uitspraak dat de gemeenten verantwoordelijk worden voor de schoolbegeleidingsdiensten? Betekent dit een terugkeer naar overheidsschoolbegeleiding of wordt het bijzonder onderwijs anderszins afhankelijk van de voorkeuren van gemeenten? Onbegrijpelijk vind ik dat dit departement, dat toch investeert in de toekomst van onze samenleving, verreweg het grootste aandeel in de bezuiniging op de rijksbegroting moet leveren. De maatregelen ten aanzien van het hoger onderwijs kunnen bij ons op een zeer kritische ontvangst rekenen. Meer variatie in studietijd is goed, maar de gedachte dat hierdoor de gemiddelde studietijd omlaag kan zonder dat de kwaliteit van het hoger onderwijs wordt aangetast, vergt meer bewijs dan de wat luchtige bespiegelingen van staatssecretaris Nuis in de media.

De zinnen welke de regeringsverklaring wijdt aan morele vragen rond medisch-technologische ontwikkelingen vind ik verontrustend. Ook zonder overheidsstimulansen zal de discussie over deze onderwerpen wel doorgaan. Maar de vraag is of de overheid hierbij voor zichzelf een normerende en beschermende taak ziet weggelegd. Het kan toch niet zijn dat de overheid slechts parafeert wat de meerderheid in de samenleving concludeert? In dit verband vind ik het opmerkelijk dat de twee naastbetrokken departementen, die van Justitie en Volksgezondheid, beide worden geleid door ministers van D66. Waarom is eigenlijk gebroken met de gegroeiende gewoonte om bewindslieden van verschillende herkomst met deze gevoelige kwesties te belasten?

Om paars voor de PvdA-achterban acceptabel te maken, moest kennelijk weer een forse aanslag worden gedaan op het defensiebudget. De vorige minister van Defensie heeft er geen twijfel over laten bestaan dat de grens bereikt was om de doelstellingen van de Prioriteitennota te kunnen realiseren. De fractie van de VVD was het daar toen meer dan mee eens. Nu hebben twee liberale bewindslieden de verantwoordelijkheid aanvaard om het onverenigbare toch te verenigen. Zij zetten daarmee wel hun geloofwaardigheid op het spel. Wij kunnen niet onze humanitaire rol her en der in de wereld

blijven spelen en tegelijk de reorganisatie van de krijgsmacht op een laag pitje zetten.

Voorzitter! Het is bekend dat ik geen voorstander ben van omvangrijke en gedetailleerde regeerakkoorden. Maar als er dan toch iets geregeld moet worden in zo'n akkoord, dan zijn dat, dunkt mij, zaken waarover de coalitiepartners met elkaar van mening verschillen. Ik had dan ook verwacht dat het regeerakkoord duidelijke afspraken zou bevatten over het te voeren milieubeleid. Het is immers algemeen bekend dat met name D66 en de VVD hierover nogal verschillend denken. De heer Bolkestein heeft het nog eens bevestigd in een recent interview. Hij noemde daarin de uitspraken over het milieubeleid een los eind vol conflictstof, omdat de VVD het NMP veel te ambitieus vindt. Dat is andere taal dan wij bijvoorbeeld van oud-collega Tommel gewend waren. Maar de geest van Tommel en zijn partij zijn moeilijk te herkennen in het hoofdstuk "Moderne economie, duurzame ecologie". Hier ligt een beleidsterrein dat dreigt te verzanden als de overheid geen nieuwe impulsen aan het beleid geeft. Als dit de partij van de heer Bolkestein eventueel niet zou aanstaan, moeten maar andere meerderheden worden gevormd. De heer Bolkestein als principieel dualist zal de laatste zijn om daartegen bezwaar te maken.

Voorzitter! Wat moet ik nu zeggen over het hoofdstukje landbouw, op de valreep toegevoegd in de vorm van enkele obligate zinnen? Waarom voor dit departement een minister aangezocht met vele kwaliteiten maar buiten de landbouw? Hij zal zich op het departement ongetwijfeld waar kunnen maken en elders in het land wellicht ook nog wel. Maar als op geen ander beleidsterrein worden de belangen van de landbouw in Brussel behartigd of, beter gezegd, bevochten. Wie daar resultaat wil bereiken, moet de sector met haar sterke en zwakke kanten kennen als zijn broekzak. Ik denk dat de voorzitter van een van de standsorganisaties vertolkte wat velen dachten, toen hij uitriep: waarom hangt de landbouw altijd aan de laatste mem? Laat de minister-president die vraag morgen eens hardop beantwoorden.

Dat minister Voorhoeve wordt belast met Nederlands-Antilliaanse

en Arubaanse Zaken heeft onze instemming. Deze portefeuille zal overigens de komende maanden veel van hem vergen, evenals trouwens van de minister-president. Met verwijzing naar de debatten over Aruba in maart van dit jaar en het protocol Nederland-Aruba wil ik vragen of er echt nog een kans bestaat dat tijdig aan alle vereisten zal zijn voldaan om Aruba na 1995 binnen het koninkrijksverband te houden. Ik vrees van niet. En wat zal dan moeten gebeuren?

Na alles wat de heer Bolkestein vanmiddag heeft verwoord over de Europese integratie na het Verdrag van Maastricht is het interessant dat nu een VVD-staatssecretaris de Europese zaken zal gaan behartigen. Op dit terrein zou het afscheid van het CDA wel eens winst kunnen opleveren: wat minder federale neigingen, wat meer nuchterheid en hopelijk ook minder buitenlands-politieke echechs. Kortom, waar staat dit kabinet als het om Europa gaat? Hoe zal het zich voorbereiden op de Intergouvernementele conferentie van 1996 en met welke inhoudelijke inzet? Minister Van Mierlo heeft er al jaren over kunnen nadenken, dus een begin van een antwoord moet niet moeilijk zijn.

Mijnheer de voorzitter! Ik keer terug naar het begin, de komst van paars. Terecht verklaart de minister-president het gehele formatieproces voor zijn verantwoording te nemen. Maar waarom zwijgt hij daarna vrijwel over dat proces? Daarover valt nogal wat te verantwoorden, dunkt mij. Waarom bijvoorbeeld is zo weinig gehandeld in de geest van de conclusies van de commissie-Deetman? Waarom moesten drie informateurs aan het werk? Is zo'n procedure voor herhaling vatbaar? Wat is het oordeel van de minister-president over de patstelling die ontstond, toen partijen die inhoudelijk elkaar na stonden, elkaar toch leken uit te sluiten? Kennelijk noopte de houding van enkele fractievoorzitters het staatshoofd tot een door velen niet verwachte aanwijzing van de heer Kok als informateur. De waarde van een onafhankelijke rol van de Koningin bij de formatie werd hierdoor weer eens bevestigd, maar het is toch wel beschamend als het zo ver moet komen. Overigens verdient de heer Kok persoonlijk waardering voor het feit dat hij toen niet wegliep voor zijn verantwoordelijkheid.

Wat is voorts precies de plaats van het regeerakkoord? In hoeverre zijn de regeringsfracties daaraan gebonden? Alleen aan de voorziene opbrengst, of ook aan de inhoudelijke afspraken? En geldt de regel dat, waar het regeerakkoord zwijgt, ook de regeringsfracties in volle vrijheid tot een standpunt kunnen komen? En hoe zit het met de individuele bewindslieden? Ik heb begrepen dat sommigen van hen al "ja" hadden gezegd tegen de formateur, voordat zij kennis hadden kunnen nemen van het regeerakkoord. Zegt dit iets over het vrijblijvende karakter van het regeerakkoord, of over de bereidheid van sommige bewindslieden om elk beleid te verdedigen, als het maar als minister kan?

Voorzitter! De komst van dit kabinet is verdedigbaar in het licht van de uitslag van de verkiezingen. Of het ook een adequaat antwoord zal geven op de problemen van onze samenleving betwijfel ik. Daarvoor bieden de tot nu toe bekende plannen te weinig perspectief, en wordt op een aantal punten te makkelijk gekozen voor individuele vernieuwingsdrang, waardoor het cement uit de samenleving dreigt te vallen, om de regeringsverklaring te citeren. Ik wil de ministers adviseren, nog eens door te spreken over de ideeën van minister De Boer. Essentiële gemeenschapsvoorzieningen behoeven niet te worden aangetast, als we bereid zijn, de lasten meer naar draagkracht te spreiden. Een splitsingstelsel bijvoorbeeld bij de inkomstenbelasting, is gezinsvriendelijk en getuigt van solidariteit. Daar kan deze minister-president toch moeilijk tegen zijn.

Het kabinet wil er zoveel mogelijk voor iedereen zijn. Ik waardeer deze expliciete uitspraak en ga ervan uit, dat dit ook betekent het zoveel mogelijk respecteren van zaken die voor partijen die niet in het kabinet vertegenwoordigd zijn, essentieel zijn, en overigens de bereidheid het debat op inhoudelijke argumenten te voeren met alle fracties, groot en klein. Dan kan er, met Gods hulp, iets goeds komen uit het samenspel van regering en parlement.

□

De heer **Marijnissen** (SP): Mijnheer de voorzitter! Er zijn mij zeggen en schrijven 900 seconden gegund om

te reageren op 100 dagen formieren en 12 uur vergaderen.

Daar zitten we dan, met een regering die volgens de minister-president geen naam mag hebben. Niet paars, zoals Van Mierlo had gewild, en ook niet progressief, zoals de kiezers van D66 en de PvdA hadden gehoopt. Nee, het is een regering zonder naam, die aantreedt omdat er nu eenmaal een parlementaire meerderheid voor is, zoals de minister-president vanmorgen zei. Een gewone regering, zonder al te veel pretenties. Begrijpelijk dat er vandaag geen gejuich te horen is, noch binnen, noch buiten. Misschien wel binnen de Amsterdamse grachtengordel, maar verder heb ik in Nederland geen gejuich gehoord. Typerend was overigens dat er tijdens de regeringsverklaring vanmorgen alleen geklapt werd toen de heer Lubbers werd genoemd. Misschien "Lubbers-IV" als werktitel voor dit kabinet? Misschien is dat geen gekke keus. En dat terwijl velen lang gedacht hebben, toen ze dachten over paars: als we nu maar dat kabinet hebben zonder het CDA, wordt alles beter. Wat en hoe mocht iedereen zelf invullen. Immers: dromen worden individueel beleefd. De een dacht dat de staatsrechtelijke vernieuwing nu fors ter hand zou worden genomen, de ander dacht: nu zal de georganiseerde solidariteit in ieder geval gespaard blijven.

Voor al die mensen is het regeerakkoord nu al een grote teleurstelling. De regeringsverklaring zal daar weinig aan veranderd hebben. Weinig vernieuwing, geen behoud van de solidariteit, zelfs geen elan. Er worden alleen maar offers gevraagd van de bevolking, heel veel offers. Het trieste is dat dit gebeurt zonder dat er perspectief op een betere toekomst geboden wordt. Het was niet de oppositie in de Kamer maar de premier zelf die naar aanleiding van zijn eerdere proeve zei: het zal mij niet verbazen als de hel losbarst. Nu schijnt het zo te zijn dat de kwaliteit van de ministers en de staatssecretarissen het gebrek aan wervingskracht van het regeerakkoord moet compenseren. Wij zullen zien of de excellenties daadwerkelijk kunnen excelleren. Maar hoe geweldig zij ook zijn, zelfs de beste stuurman lukt het niet een lekke schuit behouden over de hoge golven van de zee te loodsen.

Wij hebben dus eindelijk een nieuwe regering. De vraag is alleen

voor hoe lang. Het is de vraag of dit triootje een lang leven beschoren zal zijn, al is moeilijk tevoren in te schatten hoever de PvdA wil gaan in het bevredigen van de behoeften van de VVD. Tijdens de verkiezingscampagne hebben de leiders van de vier grote partijen bij herhaling gezegd dat iedereen met iedereen kan regeren in een nieuw kabinet. Over de grote lijnen was en is men het eens. Alle vier onderschrijven zij de noodzaak van een neo-liberale aanpak. Naar de mening van de SP wordt die aanpak gekenmerkt door de volgende zaken:

1. in het algemeen minder overheid en meer markt: privatisering en deregulering;
 2. afbraak van sociale zekerheid en sociale wetten;
 3. vergroting van de inkomensverschillen;
 4. afbraak van kwantiteit en kwaliteit van collectieve voorzieningen;
 5. werknemers moeten zich schikken naar de wensen van de baas;
 6. dit alles onder verwijzing naar Europese integratie en globalisering.
- Kort en goed, wat wij zien in neo-liberale gedachten.

Maar natuurlijk worden die neo-liberale doelstellingen niet al te duidelijk uitgesproken door de regeringspartijen, niet in het regeerakkoord en zeker niet in de regeringsverklaring. Die laatste had overigens helemaal iets van: hoe vertel ik het mijn kinderen. Natuurlijk bedient de regering zich van verullend taalgebruik. Dus wordt er gesproken over "modernisering van de sociale zekerheid", terwijl men eigenlijk afbraak bedoelt. Natuurlijk spreek je over "flexibilisering" – wie wil niet flexibel zijn – als je bedoelt dat mensen bereid moeten zijn om 10 uur per dag te werken en op zaterdag zonder extra vergoeding. Je spreekt, zoals het regeerakkoord doet, over "herijken van de verhouding tussen gemeenschappelijke regelingen en eigen verantwoordelijkheid" en, even verderop, over "het zoeken van een nieuw evenwicht tussen de behoefte aan bescherming en de noodzaak van dynamiek". Vergroting van de inkomensverschillen noem je "het inbouwen van prikkels tot betere prestaties en grotere doelmatigheid ten behoeve van een betere concurrentiepositie". Men begrijpt dat ik citeer. Op pagina 1 van het regeerakkoord staat het allemaal te lezen. En daar wordt het genoemd

"de leidende gedachte achter het akkoord" en dus ook achter deze regeringsverklaring.

Mijnheer de voorzitter! Er was een tijd dat dit soort geloofsbelijdenissen, zoals hier van het nieuwe kabinet, in PvdA-kringen werden afgedaan als rechts-liberale VVD-praat. Nu is het blijkbaar gemeengoed geworden in de heersende politiek. Bestond er eerder in ons land, laten wij zeggen de laatste twintig jaar, een algemene overeenstemming over het belang van spreiding van kennis, inkomen en macht, en waren alle partijen in meer of mindere mate sociaal-democratische partijen, nu tekenen alle grote partijen voor een neo-liberale aanpak. Meer eigen verantwoordelijkheid en minder gemeenschappelijke regelingen, dat is het motto. Maar waarom zijn die gemeenschappelijke regelingen dan ooit bedacht en ingesteld? Was dat niet om de gevolgen van de fundamentele ongelijkheid in onze samenleving enigszins te beperken? Wat betekent "meer eigen verantwoordelijkheid en minder bescherming" voor mensen die arbeidsongeschikt zijn maar nu door de herkeuring hun uitkering hebben verloren? Hoezo minder bescherming van mensen die nu al elk dubbeltje drie keer moeten omdraaien? Hoezo meer eigen verantwoordelijkheid voor die honderdduizenden die al lang zitten te wachten op werk? Waar zijn die banen dan? De regeringsverklaring biedt op dit terrein weinig perspectief. De veronderstelling die ten grondslag ligt aan deze neo-liberale opvatting is, dat er gelijkheid onder de mensen zou bestaan, dat iedereen dezelfde kansen zou hebben op ontplooiing en het verwerven van bestaanszekerheid. Die gelijkheid is echter naar onze mening een volslagen waanidee. En het is dat waanidee dat het geweten moet sussen van degenen die pleiten voor individualisering en individualisme; kortom, een samenleving van ieder voor zich.

Het zijn de bevoorrechten die daar alles in zien, de rest van de bevolking in vertwijfeling achterlatend. Op de werkvloer heb ik nooit mensen horen klagen over de belastingen en premies die zij moesten afdragen. Zij weten immers dat zij morgen zelf aan de beurt kunnen zijn om afhankelijk te worden van een uitkering. Mensen in een beschaafd land hechten aan goede

voorzieningen voor iedereen en sociale zekerheid voor degenen die daar een beroep op moeten doen. Zij zijn graag bereid, daaraan mee te betalen. De plannen van dit kabinet maken dat wij op de drempel van de 21ste eeuw in sociaal opzicht toestanden kunnen krijgen die doen denken aan de 19de eeuw: collectieve armoede versus particuliere rijkdom voor enkelen. Ook zien wij steeds vaker dat de slachtoffers van het systeem worden aangewezen als de schuldigen van de algehele malaise. Het zal u niet verbazen, mijnheer de voorzitter, dat de SP-fractie zich juist daartegen in de Kamer uit alle macht zal verzetten.

Naar ons idee is het goed om deze gelegenheid tevens aan te grijpen om in hoofdlijnen aan te geven langs welke meetlat wij het nieuwe regeringsbeleid zullen beoordelen. De SP-fractie staat op het standpunt dat ieder mens in laatste instantie zelf verantwoordelijk is voor het eigen leven en geluk. Dat zal ook de heer Bolkestein aanspreken. Dit ontslaat de gemeenschap c.q. de overheid niet van de plicht, de voorwaarden te scheppen waaronder mensen met maximale kans op succes dat geluk kunnen najagen. Onder die voorwaarden reken wij: recht op volwaardig werk onder hedendaagse voorwaarden en met een fatsoenlijke beloning. Dit betekent recht op onderwijs en gezondheidszorg voor iedereen, zonder financiële belemmeringen. Dit betekent een fatsoenlijk en betaalbaar dak boven je hoofd. Dit betekent een goede ouderdagsvoorziening. Dit betekent een goed en betaalbaar systeem van openbaar vervoer. Tot slot betekent dit een samenleving waarin de overheid mensen niet tegen elkaar opzet, maar burgerzin bevordert. Dit woord is niet toevallig gekozen, zo zal men begrijpen.

De uitgangspunten die de SP hanteert, zijn in eerste aanleg vooral van morele aard. Menselijke waardigheid moet voor iedereen zijn weggelegd en niet alleen voor degenen die toevallig in een "rijke wieg" terecht zijn gekomen of mazzel hebben gehad. Wij zijn radicale voorstanders van een systeem dat de fundamentele gelijkwaardigheid van mensen respecteert. Dat uitgangspunt verdraagt zich niet met het gegeven dat een lid van de raad van bestuur van Shell bijvoorbeeld jaarlijks 2,5 mln. toucheert en een

pompbediende het honderdste part daarvan ontvangt. Voorzitter! Wij zijn van mening dat wij solidariteit moeten organiseren. Natuurlijk, spontane solidariteit is altijd welkom, maar solidariteit moet vooral worden georganiseerd om het simpele feit dat wij misschien wel gelijkwaardig kunnen zijn, maar daarmee nog niet gelijk. De mens is een sociaal wezen en alleen erkenning van deze waarden maakt een fatsoenlijke samenleving mogelijk.

Het nieuwe kabinet denkt hier duidelijk anders over. In de regeringsverklaring wordt niet ingegaan op hetgeen er met de enorm gestegen bedrijfswinsten moet gebeuren. Geen woord over het afkomen van de inkomens en vermogens van de snel groeiende groep van miljonairs in dit land. Niets over het stopzetten van de aftrek van hypotheekrente van huizen boven f 250.000 en zo kan ik nog wel even doorgaan. Het gewone volk moet de broekriem aanhalen en zoals altijd wordt dat geroepen door de mensen met bretels. De koers die onder Lubbers-III is ingezet, wordt met kracht door dit kabinet voortgezet, om de heer Bolkestein te citeren.

Wij staan nu op een kruispunt. Volgen wij de weg – daar hadden wij vanmiddag al een interruptiedebatje over – die de VS en Engeland in het begin van de jaren tachtig zijn ingelagen onder Reagan en Thatcher of trachten wij in Nederland een aantal waarden die in 2000 jaar Europese geschiedenis zijn uitgekristalliseerd overeind te houden? De Amerikaanse toestanden waar vanmiddag over is gesproken en met name het Amerikaanse elan, de Amerikaanse dynamiek, zijn voor mij synoniem met de ellende waar vele tientallen miljoenen Amerikanen mee geconfronteerd worden. Die samenleving wil de SP absoluut bestrijden. Wij willen een dergelijke samenleving niet in Nederland. Wij weten ook dat de overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking daar eveneens zo over denkt.

Mijnheer de voorzitter! Op een bijeenkomst van de VVD van vorige week hoorde ik de heer Bolkestein drie punten als boodschap aan het kabinet meegeven. De middelste van deze drie was: kabinet, zorg ervoor dat er in ons land geen onderklasse komt. Vanmiddag heeft de heer Bolkestein zich in soortgelijke bewoordingen uitgelaten en

wederom gezegd dat dit een sociale tijdbom zou kunnen betekenen. Hij oogstte op die partijraad zowaar applaus. Even dacht ik: ben ik nou gek of hebben die VVD'ers het regeerakkoord niet gelezen? Een onderklasse is er al in Nederland. De mensen die daaraan twifelen, wil ik graag in contact brengen met mensen die daarover kunnen verhalen. Het regeerakkoord zal het aantal mensen dat behoort tot die onderklasse alleen maar doen toenemen. Steeds meer mensen komen, als het aan de regering ligt, op het minimum. Dat is een strategische keuze van het kabinet. Het minimum is een inkomen waarvan hoegenaamd niet is rond te komen. Reeds vorig jaar becijferde het Nibud dat een alleenstaande AOW'er f 104 per maand te kort komt om fatsoenlijk te kunnen leven. Dit kabinet stelt nu voor, deze mensen volgend jaar helemaal op nul te zetten en voor de rest van de periode slechts een halve koppeling te gunnen.

Mijnheer de voorzitter! Dit kabinet gaat ervan uit dat mensen in het bedrijfsleven de nullijn volgen en zelfs de prijscompensatie, als ik het regeerakkoord goed heb begrepen, geraamd op 2,5%, opgeven, ook in de bedrijven waar nu torenhoge winsten worden gemaakt. Kan de premier, zelf gepokt en gemazeld in de vakbeweging, uitleggen hoe naar zijn idee mijnheer Stekelenburg dat aan zijn mensen moet verkopen, wetende dat de winsten gewoon naar de aandeelhouders gaan, de sociale zekerheid alleen maar verder wordt uitgerold en voorzieningen worden afgebroken?

Ik ben ervan overtuigd dat mensen in Nederland graag bereid zijn, de lonen te matigen, maar dan alleen als er iets positiefs tegenover staat, en geen loze beloftes. Bijvoorbeeld als de winsten worden afgeroomd en worden ingezet om de AOW te verhogen, maar daar wil dit kabinet vanzelfsprekend niet aan. Ook zijn naar mijn idee mensen bereid, geld in de bedrijven te laten zitten indien zij zeker zouden zijn dat er meer banen bijkomen, bijvoorbeeld door middel van werktijdverkorting. Het personeel van de NS was graag bereid om vier dagen te gaan werken om op die wijze collega's aan het werk te houden. Maar een keiharde garantie dat er meer werk komt, kan en wil niemand geven. Het kabinet kan het niet en de zogenaamde

"werkgevers" – ik zei het vanmiddag al: ook zo'n eufemisme – willen het niet. Blankert van het NCW heeft dat vanmiddag bij NOVA nog weer eens beklemtoond. Verdere reorganisaties en ontslagen zijn al aangekondigd, ook bij de bedrijven die nu reeds ruim in de plus zitten, zoals ABN Amro, waar er honderden uit moeten.

Natuurlijk, het kabinet zal zelf ook werk creëren, maar het woord additioneel is in dit verband niet toevallig in het regeerakkoord terechtgekomen. Mijn vrees is dat de banen die het kabinet op het oog heeft, voortkomen uit de beruchte banenpools of soortgelijke regelingen. Dat zijn banen met een minimaal loon, slechte arbeidsvoorwaarden en zonder perspectief voor de betrokkene.

Mijnheer de voorzitter! Hoe rechtvaardigt de minister-president, zelf lange tijd vakbondsman geweest, het niet langer algemeen verbindend verklaren van CAO's, terwijl hij, beter dan wie ook, weet dat dit arbeiders tegen elkaar opzet en slechts extra winst zal opleveren voor de bazen? Is het kabinet het met mij eens dat het verlenen van dispensatie van de Wet op het minimumloon hetzelfde effect heeft, namelijk valse concurrentie op de arbeidsmarkt? Waar denkt het kabinet aan wanneer het spreekt over het kritisch bezien van de beschermende regelgeving op de arbeidsmarkt? Waarom wordt er over de WW gezegd dat hoogte en duur niet zullen worden gewijzigd en staat er niet iets dergelijks in het regeerakkoord over de WAO? Deze vraag is zo belangrijk omdat het kabinet meent dat het beter is dat het risico op arbeidsongeschiktheid niet langer over alle werknemers wordt verdeeld. Het gevolg is duidelijk: zeer hoge premies in de bouw en lage premies voor mensen met een kantoorbaan. Is deze vorm van verdeeldheid zaaien bedoeld om mensen in de bouw te mobiliseren tegen hun arbeidsongeschikte collega's? Zou het overigens, de redenering van het kabinet volgend, niet voor de hand liggen, de verzekering van het arbeidsongeschiktheidsrisico helemaal te verbieden, zodat bedrijven zelf verantwoordelijk blijven voor de uitstoot?

Mijn slotopmerking is de volgende. Mijn andere opmerkingen zal ik bewaren tot de tweede termijn. Zij noemen het paars en dat zal wel

komen door alle blauwe en paarse plekken die dit kabinet de mensen bezorgt. De letters zijn inktzwart, net als de gevolgen voor de burgers. De inhoud is vooral grijs, vaag en zonder bezieling. Velen ergeren zich nu al groen en geel aan de voorstellen. Het is maar goed dat er nog rood bestaat!

De **voorzitter**: Het woord is aan de heer Leerkes die zijn maidenspeech zal houden.

□

De heer **Leerkes** (Unie 55+): Mijnheer de voorzitter! Ik denk dat menigeen in deze zaal zal zeggen: gelukkig, dit is de laatste spreker. Ik had nooit gedacht dat politieke partnerruil zoveel stof zou doen opwaaien. Ik heb met aandacht geluisterd. Ik ben een onbeschreven politiek blad, daarom moet men mij maar met enige clementie aanhoren, mocht ik dingen zeggen die niet zozeer ter zake doen. Ik heb wel zo'n 40 tot 45 jaar vanuit de gezondheidszorg te maken gehad met de politiek. Dat was dus indirect.

Ik heb vandaag telkens de kleur paars horen noemen. De heer Wallage zei kleurenblind te zijn. Heel Nederland weet dat nu. Ik zeg hem daarom dat bij een stoplicht het bovenste licht rood is en het onderste groen. De fractievoorzitter van het CDA zocht het ergens anders en raadpleegde Van Dale. Het spijt mij, maar er is er maar één in deze zaal die precies de betekenis van de kleur paars weet en dat ben ik. Er zijn enkele mensen in deze zaal die op school zijn geweest bij de Jezuïeten. Zij moeten toch ook weten dat paars staat voor boete en voor vasten. Dat was de betekenis van paars. Het was een liturgische kleur. Het lijkt wel een quiz! Ik heb het enige juiste antwoord gegeven. Paars is de kleur van boete en vasten. Ik hoop niet dat dit de teneur zal zijn van de komende regeringsperiode. Ik twijfel daar overigens niet aan.

Ik sta hier voor de ouderen. Ergens is er in deze eeuw een getal genoemd en werd een mens getalsmatig oud verklaard. Dat getal was 65. Met 65 jaar werd je geacht je baan te verlaten. Je ging naar huis. Je kreeg van je collega's een haardstoeltje als symbool van welverdiende rust of een gouden of zilveren horloge. Dat laatste hing een

beetje af van je positie bij de baas. Daarmee was het gedaan. Daarna was je geen "baandragers" meer. Niet-baandragers delen niet meer in de sociale macht. Dat is een duidelijk gegeven.

In de loop der tijden is die leeftijd waarop je het risico loopt geen baandragers meer te zijn, gaan zakken. Er zijn nu al mensen van 50 en 55 jaar die door sluiting van bedrijven schuldloos werkloos worden. Zij zijn geen baandragers. Langzamerhand moeten 3,8 miljoen mensen aan de zijlijn toezien wat er met hen gedaan wordt. Wij hebben daar grote moeite mee.

Over de AOW is vandaag al heel veel gezegd. Toch wil ook ik daar iets over zeggen. Ons grote voorbeeld was de staatsman Willem Drees. Ik zeg nadrukkelijk "de staatsman", want een staatsman kijkt naar de volgende generatie en een politicus naar de volgende verkiezing. Willem Drees diende de noodwet in voor de AOW. Helaas was het een omslagstelsel. De ene generatie betaalde voor de andere. Ik maakte deel uit van de eerste generatie die voor de ouders de AOW-premie betaald heeft. Die mensen kregen zomaar geld. Zij waren stomverbaasd dat die ellende van voor de oorlog voorbij was. Toen werden ouderen soms in armenhuizen ondergebracht en kregen zij met de kerstdagen een pakketje van charitatieve instellingen. Zij kregen ineens geld om in hun oudedag te voorzien.

Langzaam maar zeker verdwijnt die AOW echter in de sfeer van alle maatregelen die genomen worden op het punt van bijvoorbeeld de AWW en de WAO in een stelsel van sociale voorzieningen. Wij hadden zo graag gezien dat men die AOW-premies vanaf het begin dekkend belegd had, dat men die zodanig belegd had dat er geld op kon worden verdiend. Maar nee, het is blijkbaar in een grote pot gegaan. Ik heb het gevraagd: waar zijn toch al mijn premies gebleven? Ik ben in 1956 begonnen, en velen met mij. Ik vraag mij nog af: waar zijn de premies van de AOW? Iemand heeft mij gezegd dat die in die heel grote staatspot zijn verdwenen en dat de rest daar ook uit werd gefinancierd.

Als wij dat geld hadden belegd, dan hadden wij nu niet met een probleem gezeten. Wij zitten nu met het probleem dat de AOW voor een aantal jaren bevroren is. Die is in 1982 bevroren en de betrokkenen zijn

in koopkracht 10% tot 12% achteruitgegaan. Nu lees ik in het regeerakkoord dat dit nog een paar jaar zal doorgaan, terwijl die mensen eigenlijk een verhoging hadden moeten hebben. Daar hadden wij naartoe geleefd.

Ik praat voor een generatie die de bittere jaren van de oorlog en de vernedering van de bezetting heeft moeten meemaken. Wij zijn begonnen met het tientje van Lieftinck. Na de geldsanering is Nederland langzaam maar zeker uit de sfeer van de vernedering en de vernietiging door de nazi's getrokken. Dan komen de jaren waarin het wat beter gaat. Het gaat economisch wat beter, maar wij hebben geen reserves opgebouwd. Nog steeds is die AOW niet kapitaaldekkend belegd. Het geld wordt steeds gestort in die grote pot. Dat heeft dus tot die achterstand geleid.

Dat is een van de dingen die ons zorgen baart. De ouderen kwamen daar in mei tegen in opstand. Ineens kwam een hele generatie in opstand. Wij dachten: wat hebben wij nu aan de fiets hangen. Meer dan 400.000 mensen stemden uit onvrede over deze gang van zaken op een paar politieke partijen. Ik tart u om het anders uit te leggen dan ik nu doe.

Er komen nog andere zaken bij. Ook de pensioenen staan nu ter discussie. Ik heb er in de krant dingen over gelezen die niet zo fraai zijn. De heer Bolkestein heeft het al gezegd: wij moeten ervoor oppassen dat wij geen tijdbom leggen onder deze samenleving. Er is al een beetje een veenbrand. Wij hebben vorig jaar de eerste rookpluim in een stadion in Eindhoven gezien. Ouderen kwamen massaal in opstand tegen het gevoerde beleid.

Als geen ander beleid gevoerd wordt, kan het er de volgende keer wel eens anders uitzien dan nu. Zijn er nu zeven zetels voor de gezamenlijke ouderenpartijen, de volgende keer halen wij misschien wel het dubbele aantal, tenzij de nieuwe regering maatregelen neemt om de ouderen betere kansen te geven. Ik denk vooral aan het omhoog krikken van de AOW.

Ons staat het volgende voor ogen. Ook de fractievoorzitter van de Partij van de Arbeid heeft dat al gezegd. Dat vond ik heel mooi. De heer Wallage heeft gezegd dat ouderen en jongeren in deze samenleving samen de dienst dienen uit te maken en aanwezig behoren te zijn in dit

parlement, in de provincie en in de gemeente. Wij hebben recht op een evenredige plaats in de samenleving, oud en jong samen.

Gooi in vredesnaam niet te veel talent te vroeg weg. Ik ben ervan overtuigd dat bij de ouderen veel talent aanwezig is. Daarom pleit ik ook voor de gezondheidszorg, mijn tweede onderwerp. Bij mijn advies aan de Koningin heb ik gezegd – het stond zelfs in het programma van het AOV – dat wij zo graag een minister van Volksgezondheid willen. Zo'n minister hebben wij dringend nodig. Ik reken de volksgezondheid tot ons hoogste goed. Ik heb de volksgezondheid zelf zien ontwikkelen tot het huidige niveau, met de meest geavanceerde apparatuur. Kwalen worden in een vroeg stadium ontdekt en met heel ingewikkelde apparatuur kunnen de mensen, ook medicinaal, worden geholpen. En dat gaat maar door; er komt telkens wat nieuws bij. Je kunt al een heel nieuw hart, nieuwe hartkleppen en bloedvaten krijgen. Er zijn mensen onder ons die de doodgraver van de schop gesprongen zijn door ingrepen van een chirurg.

Een trieste bijkomstigheid is dat er door de heilloze budgettering in de gezondheidszorg een wachtlijst is ontstaan. Daarover heeft de Nederlandse hartstichting een brief aan de vier grote partijen geschreven. Daarin wordt met nadruk gesteld dat dit zo niet verder kan. Vijftien of twintig jaar geleden hadden wij voor hartoperaties een luchtbrug naar de Verenigde Staten nodig omdat wij hier de know-how, de chirurgen en de operatiekamers niet hadden. Nu hebben wij alles, maar mogen de chirurg en de cardioloog half november of begin december naar huis, omdat de pot leeg is en omdat zij niet meer mogen opereren.

Een commissie van de regering – volgens mij onder leiding van de heer Van der Zwan – heeft gesteld dat de wachtlijsten een goede indicatie zouden kunnen zijn voor bezuinigingen in de gezondheidszorg. Daar schrok ik van. Bedoelde hij daarmee dat je, als je maar lang genoeg op die lijst staat met kwaai heupen, afziet van arthroplastiek omdat je te lang op die lijst hebt gestaan? Mensen op wachtlijsten lijden pijn en hebben angst. Wat te denken van mensen die op wachtlijsten staan en waarvan de cardioloog heeft gezegd dat de kransslagader

voor twee derde dicht zit en dat zij gedotterd moeten worden of een bypassoperatie moeten ondergaan? Die mensen kijken elke morgen uit naar de post of naar een telefoontje: ben ik aan de beurt of ben ik niet aan de beurt? Vorig jaar zijn 120 mensen gestorven die op een wachtlijst stonden. Dat mogen wij niet tolereren. Daarom ben ik ongelooflijk blij dat wij een minister van Volksgezondheid hebben. Ik hoop nog heel vaak met haar in discussie te gaan. Het is heel erg belangrijk dat onze gezondheidszorg goed wordt georganiseerd en dat wij daar samen over kunnen praten.

Ik kan ook al zeggen waarop bezuinigd kan worden. Daar hebben wij het later nog wel over. Haal echter geen handen van het bed en ga niet tornen aan de salarissen van de verpleegkundigen, want dan krijgen wij een herhaling van wat wij gehad hebben. Wij hebben het er nog wel eens over waar het om gaat en dan hoop ik daar zaken over te kunnen doen.

Mijn derde onderwerp is de discriminatie naar leeftijd. Ik heb gezegd dat men weg moet bij 65 jaar, maar dat is het niet alleen. Zelfs het Rijk vraagt in advertenties om mensen tussen 25 en 35 jaar. Dat is discriminatie op leeftijd. Er is al iemand geweest die heeft gezegd dat "de fossielen van 40 jaar maar eens de Kamer uit moeten". Dat houdt dus in dat wij al op zeer jonge leeftijd oud verklaard worden. Ik vind dat wij het onvervreembare, grondwettelijke recht hebben om de leeftijdsdiscriminatie weg te doen. Wat ons voor ogen staat, is een mooi Nederland met oud en jong samen. Het mooiste zou zijn als in de partijen zelf dit graantje opgepikt was, zodat de ouderen een stem hadden kunnen vinden, een klankbord in een partij. Nu dat niet zo is, is er een ouderenpartij. Ik zeg u nogmaals: zonder ander beleid zal de ellende alleen maar groter worden.

Ik wens mijnheer Kok alle succes. Hij is jarenlang mijn baas geweest. Ik zat in de vakbond. Mijnheer Kok, ik wens u en de uwen alle succes. De Koningin heeft gevraagd wat ons voor een kabinet voor ogen staat. Wat doe je met een voetbalelftal? Je zet het beste team in het veld. Dit team heeft gewonnen, dat team heeft gewonnen en daar doe je het grootste team bij. Dat was paars. Ik wens het kabinet alle succes en ik

Leerkes

hoop dat wij kunnen waarmaken wat wij zo graag willen.

De **voorzitter**: Collega Leerkes, ik wens u van harte geluk met uw maidenspeech.

Morgen om kwart over tien zal het antwoord van de regering volgen.

De beraadslaging wordt geschorst.

Sluiting 23.40 uur

Lijst van ingekomen stukken, met de door de voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. twee koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende voorstellen van wet:

Balansverkortings geldelijke steun volkshuisvesting (23817);

Intrekking van de Wet arbeidsvoorwaardenontwikkeling gepremieerde en gesubsidieerde sector (23822).

Deze koninklijke boodschappen, met de erbij behorende stukken, zijn al gedrukt en rondgedeeld;

2. de volgende brieven:

een, van de minister-president, minister van Algemene Zaken, ten geleide van afschriften van een aantal koninklijke besluiten verband houdende met de kabinetsformatie (23715, nr. 13);

een, van de staatssecretaris van Justitie, over de voorgenomen procedure rond de Aanmeldcentra voor asielzoekers (19637, nr. 112);

een, van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, ten geleide van het verslag van de inspraakreacties op de voorpublicatie van het ontwerp-besluit tuinbouwbedrijven met bedekte teelt milieubeheer (23400-XI, nr. 80);

een, van de staatssecretaris van Economische Zaken, over de wijziging van het Besluit subsidies regionale investeringsprojecten (20527, nr. 28);

een, van de Algemene Rekenkamer, ten geleide van het rapport Rechtmatigheidsonderzoek 1993 (23825, nr. 1).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

3. de volgende brieven:

een, van de minister van Justitie, over de herziening van de regeling inzake stiefouderadoptie;

een, van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, over het bevolkingsonderzoek naar borstkanker.

De voorzitter stelt voor, deze brieven door te zenden aan de betrokken commissies ter afdoening en niet te drukken;

4. een brief van Friedrich Weber, over de Europese verkiezingen.

Deze brief ligt op de griffie ter inzage;

5. een brief van de Landelijke Studenten Vakbond e.a. over het regeerakkoord.

Deze brief ligt op de griffie ter inzage. Kopie is gezonden aan de betrokken commissie.